

József Varga
**Časi
oblikovanja
zavesti**

821.511.141-311.2

VARGA József

Časi oblikovanja zavesti. Prevod Peter Oletič, Pilisvörösvár,
Kulturno društvo prijateljski krožek Prekmurje, 2006. 199. str.
ISBN 963-86754-5-4

Vsebina

Skrivnosti vojaške skrinje

Žetev žita

Brezdomstvo

Ukanimo orožnike

Veselica ob trgatvi

Madžarska Himna

Boj na Pusti-travi

Stavka v gozdu

Pripravljanje bučnega olja

Savanyu Jóska, rokovnjač

V opojnosti veselja

»Milo za drago«

Izgnanstvo

Zaslužena sreča

Ameriški pilot

Leventi – Gojenci predvojaške organizacije

Znova »okupirani!«

Drugačen pogreb

»Zaporniški cvet«

Mučeništvo

Sklepna beseda

Skrivnost vojaške skrinje

Vse se je začelo nekega vročega poletnega dne. Sonce je močno pripekalo.

Vse živo se je skrilo v mlačno in prijetno senco. V njej je iskalo zavetje. Listje z dreves je samotno venelo na vejah. Videti so bili kot zgodnje pomladne rastline, ki bi prehitro rade krasile naravo s svojim bujnim listjem, a jih je le-ta izigrala in ponoči nadnje poslala smrtonosen mraz. Vpliv sonca se je videl tudi na zelenih žametnih krpah na lesenih okenskih policah pod rdeče cvetočimi pelargonijami. Štorklji, ki sta se naselili na šteljat

topol v kotu dvorišča, sta večkrat odleteli v bližnje močvirno območje, da bi prinesli svojim lačnim mladičem kaj za pod zob.

Še bratje se niso igrali na polju. Niso se lovili s sosedovimi otroki na Ovčjem polju, na travnati ravnini nad zvonom. Niti najmlajši stanovalci lastovičjega gnezda niso veselo čivkali kot ponavadi. Molčali so. Še Kormoš ni stopical povprek po dvorišču s svojim razpotegnjenim telesom. Le vrabcev ni motila neznosna vročina. V skupinah so planili na mešanico iz koruze in prosa, ki je bila pripravljena za perutnino. Le takrat so brneče odleteli, če se je nekaj ali pa nekdo pojavil v njihovi bližini, če se je katera veja nenadoma premaknila, če so se zaloputnila vrata, če je nekaj zašumelo. Prevladala je popolna tišina.

Prikradel sem se na podstrešje. Če sem imel kdaj kaj prostega časa, tega pa je bilo kar precej, in če člani družine tega niso opazili, sem velikokrat brskal po stari šari. Zagrebel sem se enkrat v večje, drugič v manjše korec, polne pajčevine. V enih je bil suhi fižol, v drugih bučnice, v tretjih sončnična semena. Tudi orodje za pletenje in tkanje se je nahajalo tam nekje pod slemenom: kolovrati, vlakno, „rebre“, tkalski stol v družbi druge krame, ki jo je pajčevina krasila že več mesecev.

V kotu, pod nametano šaro, je bila dedkova od črvov razjedena vojaška skrinja. V tej zledeli in od miši načeti vojaški skrinji med starimi krpami, upadlo vojaško čako, lešnikovimi lupinami in prahom, sem našel porumenel zvezek. Stran sem ga vrgel, a sem se nenadoma spomnil stričevih besed: „Boste že videli, otroci, da bo tudi našo usodo nekdo ovekovečil in bo svet videl, kakšno življenje smo imeli.“ Tako sem zvezek raje vzel v roke. Spihal sem z njega prah in zbrisal pajčevino. Odšel sem do čelnega okna v podstrešju, da bi lažje videl, nato sem ga odprl.

Na porumenelih, žaltavih listih so se komaj videle blede črke. Le s težavo sem bral pisavo. Če bi bil grafolog, bi takoj ugotovil, da je to pisava roke, vajene težkega fizičnega dela, ki se je s pisanjem le s težavo ubadala. Začel sem brati.

„Tukaj podpisani Jožef Kovač sem se rodil v 1878. letu Gospodovem, zasneženega 19. januarja u Genterofcih beležim dogodke za prihodnje generacije moje ljublene družine. Zaj smo leta 1900 in je gnes dan rojstva mojega prvega otroka, sina Janeza. Ja da ne pozabim ime moje žene je Manci, ker jo tak zovejo v vasi a njeno pravo ime je Magdolna Gerenčer Magdolna iz sosednjega Gáborgya házo

Ne čudite se daznam pisat bil sem vojak afstrijskega cesarja šest let tam me je navčil pisati dijak iz Kanjiže. Tudi on se je nehote zapletel v vojsko ampak da se ne bom zmedel, bom nadaljeval mojo zgodbo...”

Pisanje se je na tem mestu končalo. Ko sem natančneje pogledal list, sem opazil, da manjkajo listi oziroma deli listov. Nekdo jih je nehote ali pa nalašč iztrgal. Kljub temu se je pisanje nadaljevalo, le da sedaj z drugo pisavo.

„Bogega osrečenega očeta smo pokopali tisoč devetsto šest in dvajsetga. Bil je star tri in petdeset let. Preživel sem svetovno vojno, dosti sem se vojakoval, trpel. V roke sem dobil očetovo pisanje in poskusil ga bom nadaljevati.”

„Torej je na to pisanje mislil moj stric, ko je omenjal, da bo nekdo zapisal našo usodo,” sem se spomnil. Podstrešna vrata so glasno zaškripala. Nekdo jih je odprl. Hitro sem se skrila za slamnato posodo. Babica je splezala na podstrešje. Stopila je do glinastega vrča, ki je bil zvezan z žico in začela brskati v njem. Nato je iz njega vzela manjši zavoj. Pogledala ga je, si nekaj zamrmrala in se spustila po lestvici na hodnik.

Ko je v hiši znova nastopil mir, sem tudi sam zlezal dol, a sem prej moj „zaklad” vrnil v obrabljeno skrinjo.

Čez nekaj dni se mi je spet uspelo neopazno prikraati na podstrešje. Hotel sem dalje brati dedkov, oziroma sedaj stričev „dnevnik”.

Zelo sem bil presenečen, ko sem odprl staro, majavo skrinjo. Zvezek je izginil. Razburil sem se. Spraznil sem iz skrinjo, a zaman. „Toda sem sem ga dal. Tu mora biti...” sem si mislil. Pograbil sem ostalo šaro in jo zbasal nazaj v sivo skrinjo. Zaprl sem pokrov. Usedel sem se nanj. „Kje je? Kam je izginil? Kdo ga je vzela?” Zadnje vprašanje sem izrekel na glas.

„Jaz,” je zazvenelo za menoj.

Če ne bi sedel, bi se zagotovo onesvestil, tako sem se prestrašil. Ostal sem brez besed. Še gor si nisem upal pogledati. A sem se vseeno obrnil. Z odprtimi usti sem onemel. Stric je pristopil do mene.

„Vi ... vi...”, sem stokal, „ampak...”

„Koliko si prebral?” me je odločno vprašal.

„Jaz ... jaz sem le...”

„Ne jecljaj, ampak odgovori na vprašanje! Toda iskreno!”

„Jaz... le nekaj besed,” sem šepetal.”

Samo gledal je, gledal. Molčal je. Pogrezal sem se od sramu. „Toda kaj sem storil slabega?” se je v meni oglasila boljša oziroma pogumnejša polovica. „Nič takega, zaradi česar se tako obnašam,” sem nadaljeval začeto misel.

Dolgo časa sva molčala. Nato se je oglasil.

„Dol pridi! Torej te zanima, kaj sem napisal?”

„Ja. Zelo!” sem naglo odgovoril.

Spet sva molčala. Spet je nastala tišina. Še pisnit nisem upal. On je stal s sklonjeno glavo. Stal je in razmišljal. Mislil je o nečem daljnem. Čutil sem, da je prisoten le telesno. Nato se je brez opozorila obrnil proti meni.

„Povedal ti bom, dosti vsega... če se mi bo dalo. Mogoče boš pa ti tisti, ki bo ovekovečil naše življenje,” je zamomljal.

Splezala sva s podstrešja. Nisva govorila o najini „skupni skrivnosti”, a jaz sem veliko mislil nanjo. Nestrpno sem pričakoval trenutek, ko bom spoznal svet in način življenja staršev in starih staršev. Svet in način življenja, v katerega so bili prisiljeni mimo lastne volje.

Preteklo je nekaj tednov, a še vedno nisem izvedel nič o izginulem zvezku in nadaljevanju pisanja.

Žetev žita

Pričela se je žetev. Najprej je dozorelo žito (rž). Vsi člani naše družine, veliki in majhni, so bili marljivi pri delu. Poželi smo rž s trdim in velikim klasjem na Doboli, nato na zemljišču Lapáci, potem na Golem travniku in na koncu pri (Nagybörü)ju. Želi smo z dvema kosama. Toda ni nas želo šest kot pri sosedih slovincih iz Velike Polane, ampak osem. Dva kosca, dva pobiralca, dva, ki sta vezala v snope in dva, ki sta pletla vrv.

Kot je bila navada je babica prvo požeto snopje postavila na koren ob tabli. Nato je bogaboječe začela: ”Blagoslovljeno bodi Tvoje ime, naš Gospod Jezus Kristus! Iz srca smo hvaležni za tvojo dobroto, da si nam tudi letos zagotovil naš vsakdanji kruh! Hvala ti!”

„Tako bodi! Amen!” smo pobožno dodali.

Dopoldan, popoldan je potekalo pridno delo na zemlji. Vsi vaščani so delali na poljih. Dela so imeli do glave, kot bi lahko rekli. Samo zelo bolni in neokretni starejši vaščani so ostali doma. Vsi so nemirno prenašali vročino, brezdelje in pa, no ja, muhe. Še psi so bili v napoto ljudem na polju. Če so si upali preblizu kosam svojih gospodarjev, se je pogosto zgodilo, da jih je dobro namerjena brca prepričala, da je bolje, če se držijo stran od kose.

Ampak opoldan, ko je sonce najbolj pripekalo in „pražilo” vse živo na njivi, so se ljudje zatekli na senčna, bolj hladna mesta. Eni so se skrili v prijetno senco, ki jo je nudil sadovnjak, spet drugi so se hladili leže na zemlji pod senčnico klintonovi brajdi ali pa so počivali v temni sobi z zastrtimi zavesami. Staremu stricu Ferkoju je najbolj ugajala vinska klet. Tam je svoje utrujeno telo, gorečo žejo in suho grlo blažil svežo, hladno šmarnico.

V nedeljo, po kosilu, je moj stric počival v senci velike murve na našem dvorišču. Dremal je. Po navadi mu je takrat kateri izmed otrok „loščil” noge. Natančneje, noge s puhastim perjem, travno bilko, slamo ali kakšno podobno zadevo. Ne kot otrok ne kot odrasel nisem mogel razumeti, kje je pobral to navado. Danes sem bil spet jaz na vrsti, da opravim čohanje.

„Ureži si vejo bezgovca!” mi je rekel, še preden sem se lotil mučne, vaške, kot kazen sprejete „nožne masaže”. „Poleg stog slame ograje boš našel bezeg. Njegov močan vonj bo odgnal muhe. Boš tu pa tam z njim pomahal nad mojo glavo.”

Zadnjo poved sem komaj slišal. Nisem razumel, a sem slutil, zakaj potrebuje vejo s klejastimi listi in močnim, neprijetnim vonjem.

Z ostrim nožem sem odrezal lepo razvejano vejo, mlad poganjek in sem z njim odhitel k stricu. Medtem je zaspal.

„Hvala Bogu! Zaspal je,” sem si veselo oddahnil. „Zdaj se mi več ni treba ukvarjat z njim. Na srečo sem se osvobodil tega dolgočasnega in tečnega čohanja.”

Zmotil sem se. V trenutku, ko sem se usedel na travo poleg njega, se je oglasil.

„Te še vedno zanima, kaj je, oziroma je bilo, napisano na tiste liste, ki so manjkali iz zvezka?”

„Seveda. Zelo so morali biti zanimivi,” sem nadaljeval. „Saj jih niste vrgli stran ali pa zakurili?!”

„Ne... ampak...”

„Kaj ne? Kaj ampak?” sem nestrpno vprašal.

Lep čas je le gledal, nato je rekel:

„Skril sem jih. Skril sem jih, da jih kdo ne najde, kaj šele prečita.”

„Ampak zakaj?” sem vprašal.

„Zakaj? Zakaj, vprašaš? Saj lahko komu škodi!”

„Škodi?! Kakšno škodo lahko povzroči nekemu kos papirja ali pa pisanje?”

„Ne papir.”

„Potem pa kaj?”

„Vsebina. Vsebina...” je utihnil.

Čez nekaj časa je nadaljeval.

„Dovolj velik si že, da razumeš veliko stvari, ampak mislim, da tega še ne bi. Zoprno zatiranje, boleče trpljenje, krvaveče upanje je v tistih vrsticah. Težarnje preko okupatorjev, Srbov. Obtožnica. Opisuje situacije, v katerih so nam, tukaj živčim Madžarom, odvzeli vse človeške pravice. Izničili so nas, sramotili so nas, oropali so naš čustveni in miselni svet, hoteli so nas zlomiti, našo madžarsko zavest. Duše so nam vklenili v okove! Vklenili so naš način obnašanja!” je nenadno izbruhnilo iz njega.

Prestrašil sem se drgetajočega glasu, gorečih oči in v pest stisnjen dlani.

Zdaj, ko sem odrasel, zdaj ga razumem. Razumem, kakšna velika napetost, kakšna jeza se je kopičila po njegovih nabreklih žilah, sodeč po njegovi, od dela z mišicami nabiti pesti.

Hitro se je pomiril.

Poslušali smo skoraj tri molitve. On se ni oglasil. Jaz pa nisem imel poguma vprašati. Že sem mislil: „No, tudi danes ne bom več zvedel o tej skrivnosti!”

A je globoko zavzdihnil in začel govoriti.

„V roke ti bom dal manjkajoče liste, tisti del, ampak zelo pazi nanj! Bilo bi nespametno in ti ne bi svetoval, da bi se pred „pravim“ časom izvedele take stvari, ki bi ogrožale varnost posameznikov ali pa njihovih družin. Si me razumel? Mi to obljubiš?“

„Obljubim!“ sem mu zašepetal, poln veselja in vznemirjenja. Komaj sem čakal, da lahko berem nadaljevanje.

Zapovedal mi je, da vsega, kar od njega zvem ali vsega, kar preberem, ne objavim lahkomiselno. Javnosti naj vse skupaj predstavim v zelo premišljeni obliki in vse ob svojem času. Še prvotnih imen mi ni pustil uporabiti. Niti imen vasi. Tudi zgodovinske dogodke naj vpletem v svoje pisanje, da odražajo in pokažejo resničnost, ampak le do prave mere, da se ne nanašajo na konkretne osebe.

Brezdomstvo

Sedaj, ko te vrstice pišem kot odrasel človek, se verjetno vsega, kar mi je povedal stric, ne spomnim natančno. Kljub temu se bom potrudil čim bolj pristno, verodostojno navesti besede, pripovedovanje in dragoceno pisanje premišljenega človeka. Besede in pisanje, ki so se takrat zapečatili vame, ne le v moje možgane, ampak tudi v dušo. Zajedli so se, kot se škodljiva rja zaje v kovino. Neizbrisljivo živijo še dandanes v meni.

V težkih trenutkih mojega življenja, v brezizhodnih situacijah, se velikokrat spomnim zanimivih, neverjetnih, srca pretresljivih, srh vzbujajočih zgodb. Zgodb o njemu, njegovi družini, sorodnikih, o njegovi vasi in ljudeh okoli njega, njihovih čudovitih in žalostnih prigodah, miru in vojni, plemenitih in zlobnih, zgodb o zločinih, ki so jih ljudje zagrešili nad drugimi ljudmi. Te prigode se mi še vedno zdijo neverjetne.

Na podlagi zgodb in iztrganih listov iz rumenega zvezka, po sledih dedka in strica pišem mnogovrstno oblikovanje usode prekmurskih Madžarov v zadnjih 30-35 letih. V to pletem tudi svoje doživljanje.

Tudi povesti, napisane v pomurskem dialektu, bom dodal, le da v pogovornem jeziku. Ta rešitev se nanaša tudi napise v „spominski zvezek“. Seveda so v njem navedena tudi imena vasi in tudi osebni podatki ter datumi. V pripovedi sem navedel tudi datum nastanka pisanja, upajoč, da ta ne prispeva k prepoznavanju dejstev.

Navajam vsebino pisanja z dne 15. marca 1921.

Sam sem. Razburjen in prestrašen sedim v čistisobi. Zunaj piha jesenski veter. Deluje prav uspavajoče. Blago pihlja, tu pa tam zagrabi pest snega, se malo poigra z njim, ga obrača v vetru, a ga kaj kmalu odloži nekaj metrov stran. Vsa s snegom prekrita pokrajina postane tako grapasta. Kot če bi belo odejo neenakomerno posejali s krtinami. Iz razgretega kamina je že

slišati boleč in sopihajoč glas usihajoče žerjavice. Pa je kljub temu prav prijetno v sobi.

Dve okni v sobi imata razgled na cesto in s teh oken visijo ledene sveče. Čipkaste mreže in prozorne ploščice na svečah jih držijo skupaj. Izbokline iz poledenelih kapljic na telesu ledenih sveč v več barvah lomijo mlačne sončne žarke.

Stara jablana sredi dvorišča ljubkuje srebrno ivje na svojem bogatem vejevju. Okoli pritrjene ptičje krmilnice obsedeno veseljači truma vedrobojevitih ptic, ki imajo rade našo deželo. Le zakaj. Sinice, vrabci, kosi se dnevno ravšajo za nastavljena semena. Iz samevajočega in skrhanega topola v kotu dvorišča sraka zavistno opazuje pogostitev brezskrbne družčine. Hrup prebudi celo zanimanje jate vran, ki stikajo, vohljajo na zoranih zemljiščih.

„Moj bog! Marčevske ide so. 'Praznik velikega, nesmrtnega Petófija' doma”, se zamislim. Spomini na madžarsko svobodo in neodvisnost se mi razživijo v srcu.

– Kam si izginila, vzvišena ideja ti? Zakaj so kruto, nepravilno ubili tvojo bit? Kaj si zakrivila, da te je bog tako kaznoval? Svoboden razvoj tvojega bogato cvetočega telesa so sramotno poteptali nesramni roparji brezsrčnih kraljev. Postala si žrtev tevtonsko-slovanskih političnih spletk in sebičnih političnih ciljev. Zavest so hoteli pohabiti! Radožive sanje in mir neusmiljeno okužiti! Világos (mesto v Romuniji) in Trianon! Nehote se mi v spomin prikrade pesem:

Stari Hrast

*Z mogočno krošnjo hrasta
se veter je igral,
v razkošnem cvetnem vrtu
čebelji roj je brenčal.*

*Srečnih ptic veseli spev
je tihozadomel,
na mladem deblu hrasta
ples sončnih žarkov zablestel.*

*Srečni v krošnji prebivalci
življenje so častili,
smeje se stvarnih zrl na njih je,
blagoslavljal jih je.*

*Ne solz ne žalosti nikjer
na trepetajoči veji,
ljubezen le in ogenj sreče
žari jim iz oči.*

*Presrečno ljudstvo je bilo,
enakega mu v svetu ni,
mogočni hrast-zavetja vir,*

medil jim je vse dni.

*Pa oh, gorje, grmeč vihar,
pogubna sila zla,
z ledenim pišem pomoril
kaleča je semena vsa.*

*In hrast, razžaljen, razcefran,
osamljen še stoji,
oskrunjena je domovina,
bolečina jo duši.*

*Otožni, besni še oblaki
pustošijo prek vej,
a žarek upanja posije
in slutnja novih, lepših dni.*

– Joško! – me je pri mračnem razglabljanju prekinila žena –
Mladi Janči je prišel!

– Kateri Janči?

– Pa naš Janči. Krščenc. Veš... – je zašepetala, kot da meni,
da bo od glasnega govorjenja svet propadel. – Od tam, – je izjavila
še bolj polnopomensko.

– Pošlji ga noter.

Čez nekaj minut je vstopil precej čudno oblečen moški.
Bled, suhljat, upadel, neobrit obraz. Pod zvoščeno in popackano
vojaško bluzo je nosil debel in siv volnen sviter. Hlačnica
brezbarvnih hlač je bila skrita v trdo golenico škornja. Krznen
klobuk je trdno stiskal v levi roki. Na njegovi pojavi sta bila vidna
strah in previdnost. V očeh je imel trepet zasledovane živali. Hotel
se je rokovati z gospodarjem hiše, a si tega ni upal.

Toda jaz sem pristopil do njega. Dobro sem si ga ogledal,
nato pa sem ga z nasmeškom objel.

– Kateri veter je pa tebe pripihal? Torej spet doma, dečko
dragi? Nihče te ni videl, ko si prišel, kajne? – sem ga vprašal
zaskrbljeno.

– Ne ne, zelo sem pazil. Vem kako tukaj ravnajo z dezertjerji.
Nihče me ni videl prečkati mejo, – je pomiril starejšega moškega.

– No, potem pa dobro. Veš, trenutno je tukaj grozno.
Madžarom je treba držati jezik za zobe. Srbska nadvlada tudi s
pradomovinskimi sosedi, s Slovenci, ravna kot za nasprotnikom.
Pa so bratje. Po žilah obojih se pretaka slovanska kri.

– Vsi so isti psi! – je pripomnil.

– Res so. No, povej mi že enkrat, kaj delaš doma? Govori se,
da si odšel v Budimpešto, da tam živiš.

– To je dolga zgodba. Vam jo na kratko povem.

– Čakaj. Prinesem malo lendavskega tam s Čerovega brega.
Te ne zebe? – sem iznenada spremenil temo. – Bom rekel ženi, naj
vrže malo lesa na ogenj pa še kaj pripravi za pod zob.

– Hvala, toda ... ne bi.

– Kakšna skromnost je zdaj to? Ne me sramotiti. Kri ni voda, pravi pregovor. Pa tudi drugače.

Naš sorodnik na obisku se je usedel na klopec lončene peči. S hrbtom se je naslonil na mlačno steno. Prijetna toplota je prijala njegovemu telesu. Mogoče je malce še zadremal. Iz zamaknjenosti se je predramil šele, ko ga je teta Teruš povabila, da prisede k lepo pogrnjeni mizi. Tja je lačnega človeka vabil svež domači kruh, par klobas, zajeten kos dimljene slanine in nekaj glav rdeče čebule.

Ni ga bilo potrebno preveč pregovarjati. Dečko se je kar slastno pogostil. Vmes je s kozarčkom ali dvema lendavskega vina zalil hrano.

– Najlepša hvala za pogostitev. Nikoli ne bom pozabil Vaše dobrote.

– Prosim te. Nehaj že z to otroško gnjavažo! – sem ostro pripomnil, –

Govori!

– O tem, kaj se je zgodilo pred Trianonom in nemudoma po njem tu na našem področju ne bi govoril, saj to vsi vemo, – je začel.

– Dovolj velika težava je to, da smo preživel skoraj tri brezupna, grozna leta po vojni. Večkratno okupacijo, trpinčenje, bolečino in dušo tertelo hremeč strah, stalno napetost. Samo zato, ker smo se rodili kot Madžari, smo Madžari in to tudi želimo ostati! – je izbruhnulo iz starega. – Naj se nebo zruši na vse politike, ki so 4. junija 1920 v Trianonu določili, da naše ozemlje dokončno pripade srbsko-hrvaško-slovenski kraljevini. Brezčutne golazni, ki so to naredile. Naj jih tepe sam Bog!

– Joška, ne razburjajte se! Ne skrunite Gospodovega imena! – je reagirala žena na izbruh.

– Bog, Bog! Spal je! Ali pa si je nalašč zatiskal oči, ko so nam določili tako nepravilno usodo. Da bi...

– Jaz in še mnogo drugih iz Prekmurja, – je to razburjanje prekinil fant – smo zapustili naše prastaro gnezdo, starše, žene, otroke in smo na Madžarskem iskali zavetišče. Velikemu številu nam je uspelo, a ne vsem. Jaz sem imel srečo ker sem dobil delo v tovarni Ganz. Za dobro delo me spoštujejo. Toda vem za mnogo ljudi v Prekmurju, Madžarov in ne-Madžarov, starih in mladih, ki kot klošarji brez domovine životarijo v „tujini“.

Ti, ki so ostali doma, tega ne vedo. Ne vedo, kaj pomeni „kruh drugih“, kruh tistih, ki se skrivajo v tujini. Daleč stran od tega, kar jim je pri srcu.

– Toda vi niste šli na tuje – sem opozoril mladeniča – Šli ste v domovino k madžarskim bratom.

– Živeti v matični državi brez družine? Daleč stran od rojstne hiše? Staršev? Žene? Otrok? Od te prelepe in privlačne pokrajine okoli Mure? Kjer od rane spomladi do pozne jeseni cvetijo poljske in močvirnate cvetlice, ena lepša od druge? Kjer urna vidra preži na svoj plen v rokavih Ledave, v zavetju peneče vode? Kjer mnogotero ptičje petje tako dopolni ta pompozen svet kot cerkvene orgle, ki s svojim petjem napolnijo srca, duše krajanov z mamljivo

čarovnijo? Kjer vsaka trava, vsak grm, vsako drevo, vsako živo bitje vzbudi nepozaben spomin? Tu, kjer ... – je sanjal Janči – je Bog kaznoval svet! Nima nas rad, če je to dovolil!

– Zakaj si se zdaj vrnil? Česa se boš lotil? Če te dobijo, te bodo zaprli. V najboljšem primeru boš dobil triletno služenje vojaškega roka. Potem se boš lahko smilil samemu sebi nekje na bolgarski meji. Potem pa, ko se boš vrnil domov, ne boš imel ne pravic ne dostojanstva v tej, na zlobi grajeni državi. Tuj, izločen, razlikovan in zaničevan boš v pradomovini, kjer že stoletja živijo tvoji predniki, Madžari. Še madžarščine ne boš smel uporabljati. Si resnično tega želiš?! Temeljito razmisli, kaj boš storil, preden se odločiš.

– Sem se že odločil. Pravzaprav, smo se odločili. Danes ponoči se vračam. Toda ne sam. Družino vzamem s seboj.

– Resno misliš?

– Da, čisto resno. Z Julko peljeva otroke s seboj. Vse, kar bomo nesli s seboj, smo že spakirali. Za vse je že poskrbljeno. Tam okoli polnoči bomo prečkali mejo. Pomoč nas že čaka. Rad bi ustvaril nov dom za družino. Ne bi bil rad več potepuh, se večno skrival in živel kot preganjana žival.

– Žal mi te je, dečko dragi. Vaše življenje niti tam ne bo pravljičica... – sem nenadoma zavzdihnil.

– Gotovo, da ne. Toda po pregovoru „Revež še na ledu preživi“. Še bolje živi ta, ki se trudi, ki si upa. Le toliko bi prosil botra, da bi lahko ostal do teme. Ne bi rad, da me kdo vidi in da vas doleti gorje.

– Seveda lahko ostaneš. Mogoče bi bilo najpametneje, da pridejo sem še ostali in da ob primernem času prečkate mejo, – sem mu pravil s tresočim glasom. – Do tačas se lahko uležeš v malisobi. Prav ti bo prišlo malo počitka, saj je pred vami nevarna in naporna pot. Bom javil botri da, pripravi ležišča.

Popoldan je hitro minil. Večkrat sem odšel na dvorišče. Nikjer nisem našel miru. Bil sem živčen in nemiren. Stopical sem po pristavi. Iz kamre sem v pleteni košarici prinesel mešanico koruze ter pšenice in jo za nekaj pesti natrosil za dobroto, ki se hitro povrne.

Zazrl sem se jugoslovansko-madžarsko mejo. Težko vzdihovanje mi je privrelo iz prsi: ”Bog moj, ne dopusti, da doleti nesreča to ubogo družino!”

Zdelo se mi je, kot da dobrava, ki se razteza proti meji, bodreče kima proti meni. Še tistih nekaj osamljenih hrastov, ki so samevali na polju, je zatreslo vejevje. Malo sem se pomiril in šel v štal. Pograbil sem za pest slame iz kupa in jo dal trem kravam. Nato sem nahranil mlado telico. Pograbil sem vile in izpod Gyöngyös pobral sveže iztrebke. Na njihovo mesto sem položil slamo iz kota.

– Da vidimo, kdaj boš imela znova mladiče! – sem govoril. Odložil sem vile. Z roko sem potrepil trebuh krave pa še boke sem ji pobožal.

– Še deset ali štirinajst dni. Bomo videli, s kakšnim mladičem nas boš letos obdarila. Upam, da bo letošnji še močnejši in lepši kot lanski.

Zadovoljen in miren sem odšel iz hleva.

Brezciljno sem stopical gor in dol. Znova sem s pogledom meril okolico. Še k sosedovim sem pogledal. Kot hrt, ki opazuje divjad, sem opazoval, če bom zagledal kakšno čudno ali nenavadno stvar v bližnji okolici.

– Kaj toliko lazite? – me je živčno vprašala žena.

– Nimate boljšega dela? Raje preglejte krave! Čudne zvoke slišim iz hleva.

– Utihni, ženska! Za svoje posle se brigaj. Zelo mi jih je žal. Bojim se, da se jim kaj pripeti.

– To se lahko tudi nam. Ne skrbite za usodo sveta. Niti spremeniti je ne morete. Samo pomislite na vašo družino, otroke – mi je solila pamet soproga.

– Dobro je, no – sem se pomiril in počasi stopal proti bajti.

Ukanimo orožnike

Okoli desetih zvečer je bilo. V vasi je zavladala tišina. Vsa narava, živa ali neživa, je slutila, da se dogaja nekaj izrednega. Še zvezde so se skrile za temno sive oblake. Samo luna je mežikala z napol odprtimi očmi. Še psi so molčali. Edino šelestenje, pa še to le občasno, se je slišalo iz bližnjega trstičja. Verjetno se je kakšna lisica odpravljala na nočni lov.

Šest nas je sedelo v temni sobi. Jaz, eden mojih sinov ter štiričlanska družina, ki je zapuščala rojstni kraj. Mrtvo tišino je zmotil vedno glasnejši sikajoč-piskajoč zvok vetra. Le-ta je uhajal iz rež na strehi in razpok na deskah in drugih odprtinah na zgradbi.

– Kje je Pityu? – je vprašal Janči.

– Zunaj. Pazi.

– Ne bi bilo boljše, da grem tudi jaz ven? – se je javil Lali. – Dva bova prej opazila, če bo kaj narobe.

– Mogoče imaš prav. Ampak bodi zelo previden! Ne kaži se! Kaj veš, kdo se skriva v temi. Tudi meni lahko kdo želi kaj hudega.

– Ali pa nam, mojim staršem – je pripomnila Juli.

– Oče, kdaj gremo opazovat lisice? Rekli ste, da danes zvečer – je zanimalo malega.

– Tako tudi bo, sinko. Samo še malo moramo počakati.

Tatica se še ni odpravila krast kokoške.

– Zato bomo puško tudi vzeli s seboj, da jo ustrelimo? – je nadaljeval mali.

– Puško?!...

Nenadoma nas je obšla močna otopelost. Čutiti je bilo osuplost, ki ti še dih vzame. Odrasli smo se nemo zazrli drug v drugega. Teža nemosti je v nas zadušila vse besede. Na tisoče misli se nam je v trenutku porodilo v glavi.

Vse zgodbe, vse olepšane razlage in preišljeno prilagajanje dejstev, vse se je tej minuti razblinilo. Vse kar je ostalo, je bila konkretna, nemila situacija, realen, za življenje strašljiv položaj.

Jaz sem prvi prišel k sebi in začel ne najboljše razlagati malemu.

– Veš, sine, puško rabimo zato, ja zato jo rabimo, ker...

– Če pride volk, – mi je pomagal Janči, – se z njo branimo.

To je zelo nevarna žival!

Komaj smo prišli k sebi, že se nam je približala nova nevarnost. Pityu je stopil v sobo z obupan obrazom.

– Oče, nekdo je prišel, nekdo je tu! Nek tuj vendar človek! Zna tudi madžarsko. Z vami želi govoriti in to pri priči. Zelo je živčen.

– Takoj pridem ven pa bom pogledal. Mirni ostanite, še posebej pa tiho. Pridi z mano!

Tuj, v bundo oblečen mož je že čakal na hodniku. V slabi madžarsščini je nemudoma začel:

– Stric Joška, moramo iti. Hitro. Nekdo vas je izdal. Žandarji so že na poti – je žlobudral. – Beži, beži!

– Hvala vam, hvala vam, stric Miha – ga je prekinil Janči, ki se nam je vmes pridružil.

– To, kar ste pravili, to je sigurno?

– Sigurno, sigurno. Meni javil en dober prijatelj. Jaz grem tudi prek meja. Hodi, pohiti. Iti, iti hitro!

Pravijo, da nevarnost podvoji moč človeka, izostri in pospeši delovanje možganov, stopnjuje iznajdljivost. Naše je povzdignilo še za več, saj je bila od hitre in pametne odločitve bila odvisna usoda ne le ene družine.

Najpomembnejši predlog je dal stric Miha. V teh zadevah je bil bolj izkušen. To niti ni presenetljivo, saj je bil stari „rapšic“ pa še tihotapec je bil dolga leta. Na pot smo se odpravili v dveh skupinah. Jančijevi so šli s stricem Miho po stari, že dobro znani in lepo shojeni poti, ki jo je Miha že dobro poznal. Mi trije pa smo se odločili za neznano pot, da bi zavedli zasledovalce. V naglici smo vzeli železno palico, vile pa grčavko.

– To potrebujemo za lov na lisice, ki kradejo vaške kokoši, goske in piščance, – sem namignil dečkom.

Drugi dan smo že zgodaj zjutraj slišali pretresljivo novico, da so prejšnjo noč srbski žandarji preganjali nekoga v bližini jugoslovansko-madžarske meje. Veliko ljudi je slišalo tudi strele po polnoči. Toda natančnih informacij ni imel nihče.

Jančijeva družina (starši) je prestrašeno, razburjeno, že skoraj bolno pričakovala vest. Čakali so poslednji udarec usode, ko bodo na vrata potrkali orožniki in nekoga vklenili ter odpeljali ali pa odvedli celo družino.

Na srečo, hvala Bogu, se nič hujšega ni zgodilo.

Nekaj tednov je minilo, a se nihče ni javil. Neke noči je z nabasanim, gromozanskim nahrbtnikom stopil v hišo stari Miha. On nam je šepetaje povedal, da so Jančijevi srečno prečkali mejo na Madžarsko. Sicer so orožniki Jančija ustrelili v nogo, a mu je še uspelo stopiti na svobodno zemljo, kjer so ga vzeli v oskrbo

prijatelji in mu pomagali. O tem, da govori resnico priča, tudi nekajvrstično pismo:

Draga botra in boter!

Mi smo, hvala Bogu, vsi štirje zdravi. Imamo majhno stanovanje. Starejši sin že hodi v šolo. Juli pa čisti. Mene je doletela ena mala nesreča, teški železni valjar mi je padel na nogo, samo zdaj že okrevam.

Vse pristrčno pozdravljamo, za vse se Vam zahvaljujem in Bog naj pazi na Vas in nas.

***Bog z vami, Vaš krstni sin,
Budimpešta, 1921***

Janči

Končno smo se lahko pomirili. Strašljiva dogodivščina se je srečno končala. Jančijevi starši še dolgo niso mogli pozabiti „izgube“ njihovega prvorojenega otroka, toda srečna poroka njihove hčere Bozsi in rojstvo vnuka čez deset mesecev, je blažilo krvavečo bolečino v njihovem srcu. Nove naloge in skrbi so počasi le to izrinile v ozadje. Le teta Mariška se je velikokrat ponoči v sanjah razjokala, šepetajoč Jančijevo ime.

Veselica ob trgatvi

Tukaj pišem o tem, kaj se je zgodilo z velikimi posestvi grofof Esterházy, Batthyány, Szapári pa Zichi, o kraji zemlje, o izvajanju agrarne reforme pri nas. No, pa še o kolonistih.

Z ustanovitvijo nove Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, torej z ustanovitvijo Jugoslavije, se je življenje tukaj živečih Madžarov čisto spremenilo. Zastonj so razglašali tisti nekateri dobroverni uradniki in politiki, da bo v novi državi veljala enakopravnost za vse, da bomo imeli vsi enake pravice, kajti realnost vsakdanjika je bila čisto drugačna.

V znamenju velikosrbske politike in v interesu Slovenije so hoteli tukaj živečo madžarsko manjšino čim prej integrirati v slovenstvo, če ne drugo, jo vsaj utišati, zatreti, da ne bo povzročala nobenih skrbi sistemu.

Ne samo novice, tudi slovenski popi in ureditvi podložni, zvesti mladi Slovenci so razglašali – že v začetku dvajsetih let – da je prebivalstvo Prekmurja (Vendi in Slovenci) pomadžarjeno, da je preveč občutno madžarsko. V smislu tega razmišljanja se je porodilo nečloveško politično prepričanje, da je treba razdreti enotnost vasi s popolnoma madžarskim prebivalstvom, oziroma je potrebno naseliti Slovence na že tako revno, gosto naseljeno, od Madžarske odrezano Prekmurje.

Prvotno so oznanjali, da bodo koloniste naselili le iz okolice, da bo zemlja, ki jo bodo dali v najem, pripadala samo Prekmurcem. Seveda se to ni uresničilo.

Ne vem točno, koliko naseljencev se je v letih od 1921 do 1934 priselilo na območje med Motvarjevci in Pince Marofom,

toda po pogovoru z vaškimi vodji vemo, da gre za okoli 270 družin s skupaj 1500 člani. Tem so razdelili od madžarskih veleposestnikov vzeto ali pa podržavljeno zemljo, vsega skupaj okoli 2000 katastrskih juter.

Oblast je razglasila: „Lendavska regija je nevarno madžarsko gnezdo. Treba ga je zredčiti s priseljenci.” Pa so to tudi uresničili!

Bilo je veliko razburjanja, godrnjanja ter neposlušnosti v krogih madžarskih „pradomovinarjev”, ki so jih izključili iz delitve zemlje. Toda niti Slovenci niso bili zadovoljni, delo odbora za delitev zemlje se jim ni zdelo pravično. Nekatero družine in kolonije so dobile več ozemlja kot druge. Pravijo, da so dali posameznim kolonistom od 5,6 katastrskih juter do 9,2 katastrskih juter njiv, livad in gozdov. To so bili pretežno Prekmurci in Primorci. Slednji so prebegnili z ozemelj, ki so sedaj pripadale Italiji. Niti njihovo življenje v „tujini” ni bilo postlano z rožicami.

Ker je oblast odredila, da mora vsaka vaška skupnost izbrati enega člana odbora – predstavnika –, ki bo zakoniti oblasti predstavil interese vasi, sem imel večkrat priložnost srečati se s predstavniki drugih prekmurskih vasi, saj sem bil jaz predstavnik naše vasi.

Ta srečanja smo ponavadi organizirali v Dolnji Lendavi.

Tam sem se srečal z Nagy Istvánom iz Dobrovnika, Göncz Vendelom iz Radmožancev, Horváth Jánosom iz Čentibe, Györkös Józsefom iz Petišovcev, Németh Pálom iz Kapce in še seveda s predstavniki mnogih drugih vasi. Po enem sestanku nas je dolnjelendavski predstavnik prosil, da trije naj ostanemo z njim, češ da ima pomembne novice. Tako je bilo. Ostali smo Nagy Pista iz Dobrovnika, Györkös Józsi iz Petišovcev in jaz. Ne bom povedal imena dolnjelendavskega vodje, imenoval ga bom On.

Ko smo ostali štirje, smo šli v malo dvorano hotela Krona. On je začel govoriti:

– Ne vem, koliko ste vi seznanjeni s trenutnim jugoslovanskim, slovenskim političnim stanjem, zato smatram za zelo pomembno, da vas seznanim z določenimi dejstvi. Toda povem vam, da je vse, kar vam sedaj govorim, zaupno. Obljubite mi, da boste vse to obdržali zase!

– Obljubimo! – smo rekli vsi trije odločno.

– Iz verodostojnega vira sem izvedel, – je nadaljeval –, kakšne namere hočejo uveljaviti tukajšnji državni organi, ljubljanska Agrarna direkcija, oziroma Beograd. Za cilj so si zadali, da bodo vse madžarske veleposestnike, katerim so že zaplenili večino lastnine, in njihove uradnike izgnali z našega ozemlja, ker čutijo preveč „madžarsko”.

– Toda velika večina teh je že pobegnila, – je skočil vmes Pišta.

– To je res. Samo odredba bo veljala tudi za tiste, ki so v sorodu z njimi.

– Ampak ti ljudje so se tu rodili, tukaj so živeli njihovi predniki, njihove družine. Tudi iz teh ljudi želijo narediti brezdomce?!

– Njih to ne zanima! – tako On. – Njim je pomembno je, da uresničijo svoj nepravičen načrt. Izigrati v Prekmurju živeče revne ljudi, predvsem pa že od nekdaj tu živeče Madžare in dati tujcem v last zemljo za obdelavo: njive, livade in gozdove v last meščanom, ki so zvesti Kraljevini SHS, tako imenovanim dobrovoljcem (prostovoljcem), primorskim prebežnikom (kolonistom) pa seveda na območju Mure živečim Vendom, oziroma Slovincem.

– Jaz sem v nekem dvojezičnem tedniku prebral, da v interesu zakonskega predpisa o delitvi zemlje vsak državljani Jugoslavije lahko zaprosi in dobi zemljo, ne glede na narodnostno pripadnost. Do tega ima pravico. Na podlagi tega jo tudi mi Madžari lahko dobimo, – sem še dodal.

– Ne bodite toliko naivni in lahkoverni! Eno je zakon, drugo resničnost.

– Ampak ... – ga je prekinil Jože.

Dolgo časa se nismo oglasili. Molčali smo. Nato je On nadaljeval:

– Izvedel sem med drugim tudi, da bodo oblasti v Murski Soboti, Mariboru in Ljubljani storile vse, da upravičijo, zakonsko izvršitev delitve zemlje, če bo treba, tudi z lažnimi podatki.

– Ampak, nasprotno temu, tukaj živeči Madžari do sedaj niso dobili niti minimalnega kosa zemlje – je kisló dodal Pišta. – A ni tako?

– Da naši okrajni Madžari niso prišli do zemlje, ne zanima nikogar, razumem oblast. Bom nadaljeval. Tukaj so tudi proti tistim duhovnikom uvedli ukrepe, ki ne podpirajo ideje o jugoslovanskem narodu. Take je potrebno zamenjati in na njihovo mesto postaviti nove, izkušene duhovnike, take, ki bodo krepili narodno zavest in to uresničevali. Prekmurske župnije je treba odtrgati od sombotelske fare.

–Toda največ župnikov je Slovencev, komaj kaj znajo madžarsko – je pripomnil Joška.

– Kar zadeva nas, tukaj živeče Madžare, je za nas najbolj aktualen predlog, da bodo med v čisto madžarskih vaseh ustvarjali slovenske kolonije. Nove, v slovenščini učeče šole se morajo organizirati, da se bo slovenščina lahko čim bolj uveljavila v vsakdanjem življenju, tudi v krogu Madžarov. Tako da bi madžarščino čim prej potisnili v ozadje ali pa bi celo usahnili madžarska duhovnost, razmišljanje in povezanost z Madžarsko. Zato je potrebno izgnati tudi od drugod izvirajoče Madžare. Še posebej strogo je potrebno nadzorovati trgovce.

– Saj to je popolnoma nasprotno zasnovam trianonske mirovne pogodbe, ki manjšini zagotavlja človeške pravice – je izbruhnó iz mene. – To je nepravično tlačenje naroda v blato, kruto sramotenje, pohabljanje zavesti, diktatorska slabitev že več stoletij tukaj živečih Madžarov!

– In sedaj ste, dragi moj prijatelj, zadeli bistvo. V tem je vsa igra. Nas čim prej zlomiti, asimilirati – mi je dal On prav. – Odgovoren slovenski mufti je izjavil, da bo z uresničitvijo teh odredb „...čez tri-štiri generacije Dolnja Lendava, madžarska utrdba, lahko naša.”

Proti tem nepravilnim, narod zatirajočim odredbam smo se borili na več načinov. Naše vasi so pisale pritožbe na pristojne organe, toda te so vse zavrnilo. Navkljub vsemu temu se je madžarska zavest vedno bolj krepila.

Pripominjam, da se te atrocitete niso dogajale samo tukajšnjim Madžarom. Znano se je dogoditi, pa čeprav zelo redko, da so avtohtone Slovence tudi nadlegovali, zakaj navedli so, da: „...vedno bolj prijateljujejo z Madžari, namesto da bi bili hvaležni slovenski oblasti!”

Tukaj manjka nekje pol strani teksta, mogoče ker se je pisanje razmočilo zaradi vlage ali pa česa drugega, zato je bilo nemogoče prebrati, kaj je pisalo. Toda na sledečem listu je bilo kar precej razločno nadaljevanje. (Avtor)

Spominjam se decembra leta 1934. Katerega dne se je dogodilo, pa se ne spominjam več točno. Možno je, da po božiču. Vsi prekmurski kolonisti so priredili veliko zborovanje v Dolnji Lendavi. Tukaj so zasnovali svoje zahteve, ki so jih predstavili jugoslovanski oblasti; krivice in predloge, saj so menili, da so jih izigrali. Samo nekatere bom tukaj navedel.

Zahtevali so, da naj jim odpišejo polovico vedno bolj rastočih dajatev. To so podkrepili s tem, da so vsi kolonisti – okoli 240-250 družin – izredno pomembni za krepitev naroda na tem področju, kjer je še vedno močna prisotnost madžarske duhovnosti in vrednot.

To pismo, polno pritožb in zahtev, so poslali na pristojni urad ljubljanski Banat v imenu vseh kolonistov. Podpisal je vsak predstojnik družbe za obdelavo zemlje. Dokument so naslovili z geslom „branimo Jugoslavijo!”

Tudi za te dogodke je izvedel moj dolnjelendavski znanec – naš zaščitnik –, ki uradno ni smel prisostvovati zasedanju, a z verodostojnimi informacijami pa je bil seznanjen.

Konec poletja 1935, v začetku jesenskih dni, smo se še enkrat dobili. Sedaj že iz več madžarskih vasi, da bi ocenili našo situacijo in če je le možno, da naredimo kaj, da jo izboljšamo.

Iz previdnosti smo se srečali v Kótu. Pri mlinu se nas je osem dobilo: že prej omenjeni Joška, Pišta, Göncz Vendel iz Radmožancev, Horváth János iz Čentibe, Németh Pál iz Kapce, Vida Ferenc iz Doline, Büki Károly iz Gaberja in še jaz.

On ni utegnil priti, a je pred sestankom Horváth János utegnil govoriti z njim. Tako nas je on seznanil s tem, kar se je tikalo Njega. Povedal nam je to, kar smo že vsi vedeli, da se proti madžarsko zatiranje vedno bolj uveljavlja. To smo lahko izkusili na vseh področjih našega življenja: v družbenem življenju, v šolah

in tudi znotraj našega kroga za izobraževanje Madžarov, ki se je vedno bolj širil, še celo v gospodarstvu in na področju industrije. Naprosil nas je, naj mu na kratko povemo, s kakšnimi skrbmi se srečujemo ali smo se srečali od začetka zatiranja do današnjega dne.

Pogovor se je le s težka začel. Večkrat smo se spogledali. Smo bili negotovi? V majhni sobi je bilo čutiti nemir naših duš, tesnoben strah, budnost. Vsak je čakal, da bo kdo drug začel. Končno se je Janči opogumil.

– Ne bom govoril o vsem znanih stvareh. To vsak od vas ve in, žal, čutimo vedno večji pritisk na nas. Samo eno stvari bi rad povedal, ki dokazuje, kako ni razumevanja, spodobnega sosedskega odnosa in namer zbliževanja med tukaj živečimi Slovenci in Madžari. Moja zgodba je sledeča:

Prejšnjo nedeljo so v bližnji slovenski vasi priredili veselico ob trgatvi. Take zabave so precej znane na našem območju, saj živimo v vaseh, kjer ima skoraj vsak kakšno trto grozdja z manjšo ali večjo kletjo. Zorenje grozdja smo znali po navadi v kakršnikoli obliki proslaviti. Da ne bom preveč skrenil s teme, se bom vrnil na to, kar imam za povedati o tej zabavi. Pri na je še ta navada, da se na veselicah ob trgatvi zbere vsa mladina iz okolice: dečki in deklice.

Tako so se tudi naši mladi odločili, da se gredo malo pozabavat v sosednjo vas. Pa se je našel kdo, ki jih je opozoril, da to ni najbolj pametna ideja, da gredo prav tja, ampak veste, da v mladih še gori pogum, v naših pa madžarsko junaštvo. Tako se jih je devet pojavilo tam – pet dečkov in štiri punce – na prireditve v popoldanskih urah. Iz zaupljivih virov vem, kaj se je zgodilo, saj je bila moja hčerka Katica tudi tam in je vse videla na lastne oči.

Ona mi je povedala, kaj se je zares godilo. Ko so vstopili na dvorišče, kjer je bil ples so jih že gledali postrani, toda lahko so se mirno usedli za eno prosto mizo. Naročili so si vino. To so dobili brez težav. Potem so se začeli zabavati. Še plesali so. Plesišče je bilo v prostorni bajti, kateri so prekrili stene s ponjavo, da se ni videla lopa s senom, ni plevel.

Na kratko, prostor je dajal čist, prijateljski in prijeten vtis. Še potlačena glinena tla so zravnali, da se ne bi prašilo ter da bi laže plesali na njih. V enem kotu prostore so bili cigani, oziroma muzikanti: dva harmonikaša, en tamburaš pa še eden, ki je igral na kontrabas. Igrali so samo slovenske pesmi. Predvsem polko.

Trate pred bajto so pikirali s približno dve metri sveže zrezanimi vejami gabra. Samo vhod in izhod so pustili prost. Tam so, kot okrasna vrata, viseli z vejami grozdja prekrite pasovi zrele šmarnice, izabele in otela.

Tudi vi veste, da se ob vstopu spodobi namesto vstopnice vzeti nekaj grozdov, vsaj toliko, koliko je punc, oziroma dam v družbi ter za te plačati dinar ali dva. „Zahtevana vsota” je odvisna od tega, koliko grozdov „zapleniš”, odtrgaš. Poleg tega so postavili tri vrste vej gabra, pritrjene na akacijo, da bi obvarovala goste

žgočega sonca. Na marsikateri veji, lepo razdeljeno, je že visela petrolejka.

Tudi naši sinovi so plesali. Dobro so se počutili. Do tedaj jih nihče ni nadlegoval...

Pozneje sem izvedel, da Csóri Gyurijev sin, Laci, dvori hčerki enega slovenskega kolonista. Nekajkrat sta se že sestala na obrežju Mure. Seveda se je tam lahko skriti radovednim opazovalcem. V vasi pa šepetajo – saj v vasi se vse razve –, da nad tem niso navdušeni niti njegovih niti njeni starši. Tudi to je jasno, da jabolko spora ni premoženje, saj sta obe družini precej dobro situirani. Obe razpolagata z več jutri njiv, zemlje in gozdov. Še več, obe imata okoli 15 arov goric z majhno kletjo; eni imajo goricena bregu Ban, drugi pa na Magyardiáku. Po mojem mnenju razlog za nasprotovanje tiči v različni narodnosti mladih.

– Janči, pa menda ne boš ves dan govoril o vsakdanji ljubezenski zvezi? – ga je nestrpno vprašal Vendel. – To se tudi prinas dogaja. Res je, da se je pri nas do sedaj le enkrat dogodilo, da je radmožanski madžarski dečko za ženo vzel slovensko punco.

– Pusti ga, da konča! – je reagiral Pali. – Komaj čakam konec zgodbe.

– Dobro je. Bom kmalu dokončal, – ga je pomiril Jancsi. – Kajneda, tukaj sem tukaj, da so se tudi naši mladi dobro zabavali, dokler Laci ni za ples zaprosil Zlatko, tisto slovensko dekle. Vmes se je tudi razvedelo, da se je v punco zagledal tudi Boris, sosedov sin. Mnogi v vasi so mislili, da se dobro razumeta in da se bo zaradi mnogoterih srečanj vse skupaj končalo s poroko. V to so upali tudi starši punce. „Toda človek načrtuje, a Bog končuje” se glasi pregovor, ki velja tudi sedaj.

Mlada sta bila zaljubljena. Nobenega ni skrbelo, da je on Madžar, ona pa Slovenka.

Ko sta se pogledala v oči, sta uzrla prelepa in čudežna nebesa. Hitro bitje njunega srca je v njiju povzročilo pravo evforijo. Zavrela kri v njunih žilah je iz možganov pregnala še zadnje logične misli. Samo drug drugega sta videla, samo sebe čutila, le sebe hotela, le sebe ljubila! Ta ljubezen je bila močnejša od vsake trezne misli. Vsako prepreko je bila sposobna prebroditi.

Tudi sedaj je v Zlatkinih očeh gorel globok ocean, kot če bi na svet spuščala zlate sončne žarke. Pozabila sta na življenje okoli njiju, vrtela sta se, samo vrtela, očarljivo sta plesala vedno hitrejšo štajerpolko.

Po končanem plesu brez zavor se je zardela punca usedla k madžarski mladini. To je bilo razumljivo za mnoge, samo za Borisa ne, ki je razdraženo in jezno pristopil k mladini iz Čentibe. Prijel je Zlatko za roko in jo hotel odvreči stran. Obupana punca se je zaman poskušala braniti, zaman je prosila že delno pijanega mladeniča, naj jo pusti pri miru. On pa je postal vedno bolj nasilen in je punco na koncu klofnil. Tega pa Laci ni mogel mirno gledati. Postavil se je v bran punc. Končni rezultat: gromozanski pretep. Prvotno sta se zgrabila le jezna mladeniča, a ko je Laci spravil nasprotnika na tla, so se poraženčevi prijatelji vmešali v boj. Tako

tudi dečki z Čentibe niso ostali dolžni, niso gledali, niso mogli le brezdelno opazovati enostranski boj. Ne bom šel v detajle. Eden od slovenskih dečkov je potegnil nož in Lacija dvakrat zabodel. Enkrat v prsi, drugič pa v levi nadlaket.

– Ostalo že vemo, – ga je prekinil Karči.

– Ne, ne veste! – je silil Jancsi. – Komaj so ubogi dečki uspeli dobiti voz, da bi ubogega ranjenca odpeljali domov. Tudi zdravnik je pozno prišel iz Dolnje Lendave. Pogledal je Lacija, mu obvezal rane in ga nemudoma dal odpeljati v čakovsko bolnišnico. Več tednov je ostal tam.

– In kaj so ukrenili žandarji? – je zanimalo Ferija. – So raziskali zadevo? Kolikor sem slišal, so ti prispeli na prizorišče dokaj hitro.

– So. Seveda so. Raziskali? – je žalostno povedal. – zadeva je prišla pred sodišče. Na podlagi izjav žandarjev, ki so zadevo tako prikazali, še priče so našli za to, da smo bili mi Madžari pobudniki ter da smo mi začeli pretep, ker ne maramo primorskih priseljencev.

– Kako je odločilo sodišče? – sem vprašal.

– Za en mesec so dečke zaprli. Še sreča, da le pogojno.

Dolgo smo molčali. Nobeden ni imel volje nadaljevati. Poleg tega pa smo vedeli, da v takih in podobnih primerih prekmurska madžarska skupnost vednopotegne krajšo.

Stric Miška, stari mlinar, je prinesel steklenico klintona in dva kozarca. Ponudil nam je. Pili smo. Nato pa smo nadaljevali pogovore.

Madžarska Himna

Drugi se je oglasil Pišta. Vnaprej se je opravičil, da mu je zgodbo, ki jo bo povedal, pripovedoval štirinajstletni sin, kajti njemu se je zgodila. Torej bo njegove besede citiral. Toda še prej je pripomnil sledeče. – To že veste, da imajo notarjevi baterijski radio. Oni so povedali gostilničarju Feriju, da se Nemčija pripravlja na vojno. Da želijo zasesti Šlezijo, no, pa tudi Avstrijo. Seveda pa je to bila le novica, katero so razglasili angleški politiki, toda v naši vasi se je tako hitro razširila kot da bi imela krila. Niti ena ura ni minila, pa so vedeli zanjo že tudi cigani, ki so živeli na robu vasi.

Jaz sem bil pri Bothejevih. Imel sem zakrnelo tele z zlomljeno nogo, ki sem ga hotel prodati. Ravnokar smo se pogovarjali o ceni, ko je mali Joži priletel v kuhinjo in prestrašeno rekel, da moram nemudoma domov.

– Kaj je narobe, da si tako dirjal? – sem vprašal razburjenega fanta.

– Jaz ne vem nič, je pa mama rekla, da je zelo, zelo nujno.

Hitro sem spil preostanek tropinovca, ki sem ga še imel v kupici in odhitel domov.

– Hiša gori ali pa se streha ruši na vas? – sem rekel, ko sem odprl vrata doma. – Kaj je tako važno, da pošiljaš tekača za mano? – sem malo trše rekel ženi, na kateri se je videlo, da nekaj res ni v redu, saj je imela oči otekle od joka.

– Pridite! Poglejte! Gézo!

– Kaj je z Gézo?

Vmes smo odšli v prvo sobo. Na desni postelji je ležal moj srednji sin. Na rokah je imel mokre krpe, nekakšno brisačo iz platna. Na čelu mu je pisalo, da zelo trpi.

Stopil sem bliže in ga vprašal:

– Kaj je narobe, sinko?

– Moja roka, – je zastokal.

– Kaj je s tvojo roko? Pokaži!

– Gospod učitelj mu jo je s palico poškodoval! – je siknila mati.

– Kdo?! – sem vprašal začudeno. – In zakaj?

– To on ve, – je pokazala na ležečega.

– Zakaj so te pretepli? Kaj si naredil? Kdo te je tepel? – sem ga „nadlegoval“.

– „Rešetasti“, – je šepnil, da sem komaj slišal.

– Ampak, zakaj?! – sem se razjezil.

– Ker ... ker... smo peli...

– Daj da vidim tvojo dlan!

Manca je previdno odvila na rano položeno mokro obvezo z dečkove dlani. Zelo je pazila, da fantu ne bi povzročila večje bolečine.

Zelo sem bil presenečen in zelo sem se prestrašil, ko sem videl sinovo krvavo roko. Nisem računl, da bom videl kaj takega. Na njegovi dlani so bile gromozanske, tanke, krvavicam podobne otekline, ki so nabrekale v sveži in strjeni krvi. Tu pa tam se je videlo tudi golo meso.

– To je sramota! Grozljivo! Brezbožna, bogokletna svinjarija! – je izbruhnilo iz mene.

Tako sem se razburil, da sem le jecljal. Nato pa sem se tako razjezil, da sem mislil, da mi bo razneslo živce v možganih.

– Kdo ti je naredil to grozoto? – sem zakričal na ubožca.

– Ne derite se tako divje na mojega ubožca! Pa ne vidite, kako trpi? – je reagirala žena.

– Prav imaš, ženska, – sem sprevidel. Poskusil sem se pomiriti. Ostati trezen in miren. – Kdorkoli je to naredil, bo za to plačal! Pri Bogu prisegam, odgovarjal bo!

– Ne Boga kleti! Ni on razlog temu.

– Mislim, da bo najpametneje, če pokličeš zdravnika, da pogleda in obveže rane. Jaz bom medtem poskusil razmisliti.

Tako se je tudi zgodilo. Manca je javila zdravniku, da naj takoj pride k nam, ker se je Géza poškodoval.

Na srečo je zdravnik kmalu prispel. Pregledal je poškodovančevo dlan. Očistil je rane. Razkužil jih je, nato pa namazal z nekim mazilom. Na koncu je roko obvezal. Še injekcijo mu je dal.

– Otrokovi dlani ne bo nič hudega. Tako se zdi, da rane niso globoke, le zelo močne udarce je dobil od tiste pokvarjene svinje.

– Gospod doktor, tudi vi veste, zakaj je Gézova roka tako poškodovana?

– On je že sedmi. Zadnji. Podobno je zdelal vseh sedem pevcev. No, le pomirite se! Čez nekaj dni bodo bolečine ponehale. Rane pa bodo kmalu zacelile.

– Hvala vam, dragi gospod zdravnik, za pomoč. Bomo poplačali.

– V redu je. Samo pazite na sina. Jutri bom spet prišel. Da mu bom zamenjal obvezo.

Ko je zdravnik odšel, sem šel v sobo in sem sina, ki je bil sedaj videti že občutno bolje, spodbudil, da mi točno pove, kaj se je v resnici dogodilo.

– Dragi oče, – me je pogledal prestrašeno –, saj ne boste jezni, ne boste me pretepli, če vam vse povem?

– Ne, ne, – sem izustil s čudnim občutkom. – Kaj ste zakrivali kakšen velik zločin?

– Ne, oče, samo ...

– Ne boj se, govori, ne bom te tepel!

– Sedmero nas, saj veste – Karči, Lali, Pityu, Jani, Peter, Gyuszi – smo se odločili, da se naučimo madžarsko Himno, našo himno: Bog, blagoslovi Madžare!

– S tem ni nič narobe. Vsak Madžar in madžarsko zaveden človek je lahko ponosen na vas.

– Ob popoldnevih, ko smo se znali dobiti pri grmičevju ob Menaričevi ruši, kjer smo si zgradili malo hiško, smo vadili tekst in melodijo Himne.

– Kdo vas je himno naučil? – sem se začudil.

– Gyuszi se jo je doma naučil od dedka. Mi pa od njega.

– In ti bi jo znal zapeti?

– Seveda da, – se je njegov glas spreobrnil v samozavestnega. – Želite, da vam jo zapojem? – se je ponosno opogumil.

– Ko ozdraviš, – sem ga prekinil. – Raje nadaljuj!

– Ne vem več, čigava ideja je bila, da bi namesto Bože pravde, Ti što spase..., jugoslovanske himne, katero moramo zapeti vsako uro glasbenega pouka, zapeli madžarsko himno.

– Kaj se vam je zmešalo, da ste si drznili? – sem bil presenečen.

– Toda, ampak ...

– Kaj ampak?!

– Ampak, ... storili smo! In ni se nam zmešal! Storili smo to, dragi oče! Namesto osovražene himne, bolje rečeno, med njo, ko je ves razred pel Bože pravde, je nas sedem, „malo-madžarska skupina“, tako se namreč imenujemo, smo mi zapeli Bog, obvaruj Madžare! Zapeli lepo glasno, iz polnega srca in pljuč. In nismo se bali! Nismo se sramovali! Ker smo peli našo narodno himno. Mislim, da če se ni sam Bog, se pa je zagotovo zbor angelov veselil z nami.

– Samo šovinistični učitelji, ki sovražijo Madžare, se niso veselili! Sedaj razumem, zakaj je tvoja roka takšna.

Kakorkoli sem hotel biti strog, nisem mogel biti. Niti jeziti se nisem mogel na otroka. Še več, kot da bi moje srce prevzela čarovnija ali pa začaranost. V želodcu se mi je naredil nekakšen voz, toda ni bil boleč, mučen, kajpak vroč, ki je grel vso mojo notranjost. Počutil sem se, kot da moje prsi gnete neustavljiva sila. V ušesih, v duši se mi je mamljivo razpaslo prelepo petje vseh sedmih dečkov. Hotel sem objeti vsakega posameznega! – Končno! – sem zavzdihnil brezosebno. – Končno se je nekdo zoperstavil neusmiljeni, tuji, ljudomrzni srbski oblasti, ki se ne samo čuti, ampak tudi pred celim svetom prizna, da je Madžar.

Dolgo časa smo molčali. V sobi je bilo lahko slišati še brečanje komarjev.

– Dokončaj že enkrat! – sem ga prosil.

– Rekel sem, dokler je večina razreda glasno, hreščavo pela jugoslovansko himno, smo mi vmes madžarsko. Njihovi glasovi so se počasi utišali, zamirali, naš glas pa se je vedno bolj krepil. Zapolnil je celotno učilnico.

– In?

– Ko je „Rešetasti“ opazil, kaj se dogaja, je začel kričati: – Tišina! Tišina!

– Zdelo se nam je, da ga bo razneslo od jeze in ponižanja. Obraz mu je postal tako rdeč kot puranov vrat. Najprej ni vedel, kaj naj stori. Pred klopmi je letal z razjarjenim obrazom kot podivjani bik. Lovil se je za glavo, otresal je z rokami. Preklinjal je. Končno je iz kota pobral najdebelejšo palico in poln sovraštva, tresoč se, vprašal.

– Kdo je pel ogrsko himno?!

Mrtva tišina.

– Še enkrat vprašam, kdo je bil. Če ne boste povedali, bo kaznavan ves razred. Vsakega bom pretepel. (Tukaj bom povedal, da je vse te stvari povedal v slovenščini, saj madžarsko ni znal in niti ni hotel znati. Toda sedaj je eno-dve stvari zakričal tudi madžarsko.)

– Molčite, smrdeči Madžari! Strahopetci!

Tišina kot v grobu. Zadrževali smo dih, tesnobo smo čakali razplet dogodka.

– Dobro me poslušajte, vi, barabe! Če se ne bodo oglasili uporniki, pokvarjenci, ki so oskrunili našo državno himno in so oblatili velikosrbsko duhovnost, bo vsak učenec dobil dvajset udarcev s palico!

Brez odmeva.

– Pridi ven, Julij! Ti boš prvi, – je pokazal na Gyuszija. – Vam bom že pokazal, kako je treba ceniti Vašega milosti polnega kralja, ki nam daje kruh! Njegovo visokost, Petra Karadžordževića.

Ko je dečko vstal, da bi odšel ven do sopihajočega, napol brezglavega učitelja, smo vsi kot na ukaz, skočili na noge.

Tišina osuplosti se je prikradla v učilnico. Več kot petdeset osuplih obrazov se je zazrlo v nas. V očeh večine je žarel čudno skrivnosten sij. Ne vem točno, kaj je bilo, ampak napolnil nas je nekakšen poseben, fascinanten, zelo pomirjujoč in poživljajoč občutek.

– Aha! Vi ste torej faloti! Sedmerica! Sedem hudoben! – je rekel posmehljivo, s potuhnjenim nasmeškom. – Ampak zlobneži ste tudi, se zavedate tega! – njegov glas se je spremenil v tršega, nevarnejšega in polnega sovraštva. – Vi, ki zastrupljate našo družbo, gnusni črvi! Umazani Madžari! Pokvarjen narod, paraziti našega poštenega in pravičnega naroda! Cigani! Sedaj boste dobili, kar vam gre, kar si zaslužite! V vrsto pred mene z odprto dlanjo!

– Ostalega, mislim, da več ni potrebno razlagati, oče. Tako dolgo je divje mlatil po dlaneh, dokler se ni skoraj zgrudil od utrujenosti ali pa od želje po maščevanju, sicer pa je možno, da od obojega skupaj.

– Poberite se mi izpred oči! – se je zleknil v stol. – Kaj pa buljite? Idiotska živina, gnili Madžari! Tudi vi zginite! Da vas ne vidim!

Tišina...

To je to. To se je zgodilo nedavno v naši vasi, na naši šoli. Sem pa slišal, da se je podobno dogodilo tudi drugod, četudi ne v tako kruti obliki, ne tako drastično, – je zaključil zgodbo Pišta iz Dobrovnika.

Če bi v tistem trenutku molk v sobi, oziroma misli, ki so se porodile v naših glavah in čustva, ki so vrela iz srca, prišli na dan, bi se lahko zgodilo, da bi druga svetovna vojna izbruhnila prej.

Boj na Pusti-travi

– Jaz bom povedal svojo zgodbo. Vi veste, da so med našo, in sosednjo čisto madžarsko vas, namestili „slovansko-slovenske“ kolonije v imenu velikosrbske politike. Tako kot tudi v okoliške. Kaj so s tem hoteli doseči, vsi vemo. Navkljub temu, kar so govorili določeni politiki ter Cerkev, da je vsak državljan Jugoslavije pred zakonom enak, da uživa enake pravice, da lahko živi v miru, brez nadlegovanja, je bila vse to le propaganda. Velika laž.

Na vsakem koraku čutimo sovražen odnos kolonistov do nas. To ni razvidno le na določenih prireditvah, skupščinah, tudi v vsakdanjem življenju – in to zelo pogosto – pride do izraza.

V Lendavskih gorica, na bregu Cser imamo vinograd. Da lahko jeseni opravimo vse kar, je potrebno, od rezanja pa do trgatve, oziroma še pozno spomladansko okopavanje in druga opravila, moramo skozi to kolonijo. Tako se je mnogokrat zgodilo – in to je povsem razumljivo –, da smo si samo v skupini, z

grčavko, sekirami, kdor jih ima, oboroženi z navadnimi vilami, upali približati. Velikokrat se je tudi zgodilo, da so si ljudi, ki so hodili sami, še posebej moške srednjih let in mladeniče, vsiljivi tujci dodobra privoščili. Prizanesli niso niti otrokom. Če ne z drugače, so jih obmetavali z blatom in kamni.

Seveda so med temi ljudmi tudi pošteni, človeški, toda večina vedno išče vzroke za prepir, tako da lahko nekako opravičijo svoja sovražna dejanja, da jih lahko sprejemljivo razložijo. Je pa res tudi, da smo mi razmišljali, še vedno razmišljamo, na precej podoben način.

– Kaj pa zakon? Žandarji? – mi je nekdo vskočil v besedo.

– Ti so imeli druge skrbi. Niso se ukvarjali s položajem manjšin, ki so jih trpeli v Jugoslaviji. Niso imeli in nimajo časa raziskovati zadev pa probleme le teh. Če pa le pride do tega, smo vedno mi tisti, ki potegnejo krajšo. Nedolgo nazaj se je zgodilo našemu sosedu Lajčiju in njegovemu prijatelju Otu sledeče: Šla sta v Dolnjo Lendavo na sodišče zaradi neke uradne zadeve. Ko sta se vračala domov, ju je pričakalo osem postavnih slovenskih (vendskih) mladeničev. Zaprli so jima pot. Z njihovih obrazov je bila videti njihova namera: želeli so se tepsti, natančneje, dodobra prebutati ta dva fanta.

– No, zdaj sva pa oplela, – je prišepnil Oto. – Vidiš, kaj me nisi poslušal! Sem ti rekel, da bi šla ob potoku. Potem bi se mogoče izmazala.

– Po toči zvoniti je prepozno. In kaj naj zdaj? – je vprašal Lajči. – Naj zbeživa ali pa počakava, da nama polomijo sleherno kost?

– Beživa, in to hitro s polno močjo.

Odločitvi sledilo dejanje. Fanta sta se zagnala. Urno sta vzela pot pod noge, a sta začutila, da jima zmanjkuje moči in da jima je tik za petami kričeča, preklinjajoča osmerica nasprotnikov. Lajči se je – na njegovo nesrečo – spotaknil ob večji kamen in padel na nos. Ko je Oto to videl, se je ustavil. Čakal je, kaj se bo zgodilo. Že je videl sebe in svojega prijatelja, kako sta oblita s krvjo, zlomljenih nog, rok ter razbitih lobanj. Vedel je, da sta izgubila. In veste, kako se je končalo?

– Ne, – so rekli prisotni v sobi, polni pričakovanja, še dih so zadrževali.

– Eden slovenskih dečkov, o katerem se je šepetalo, da dvori punci iz Žitkovcev, je pristopil do njiju. Z izbočenimi prsmi je zelo ponosno izjavil:

– Zdaj bi vaju lahko tak zrihtali, da vaju še lastni materi ne bi prepoznal. Ampak pazita pa si zapomnita, s kom mata opravka! Izjemoma vama zdaj ne bomo nardili nič. Samo, če si bosta še kdaj upala iti tu mimo, se pazita. Lahko gresta! – je izjavil ukazujoče. – In ne pozabita, kaj sem rekel! Razmiš?

Razumela sva. Kako ne bi razumela? Komaj sva čakala, da lahko doma poveva, kaj se nama je zgodilo. Takrat sva se odločili, da je ne bodo tako zlahka odnesli, naši dragi sosedge. Počakala sva pravo uro in priložnost, da jim lahko vrneva sramoto, ki naju je

doletela. To priložnost nama je usoda namenila nekega nedeljskega popoldneva.

Bili smo v gostilni Nagyfülü Janko, mladina, dečki in deklice, pa še mi, malo starejši. Tam nas je bilo okoli petnajst. Zunaj je bilo oblačno. Ni še deževalo, samo videlo se pa je, da kmalu bo. Pri nas je konec poletja možno, da se vreme v minuti spremeni. Južni veter je pozibaval gomoljaste oblake nad Zgornjim gozdom. Če bi se kdo potrudil poslušati, bi slišal glasen zven velikega zvona iz Turnišča. Z nabrežja, bližnjega trstišča, iz goste krošnje neke vrbe je bilo slišati veselo, ampak za uho ne najbolj prijetno petje kukavice. Le-ta je tam nekje gnezdila. V gostilni smo bili samo še zaradi tega, ker naj bi v vasi bil nekakšen (zaobljubni) vaški praznik.

– In kaj naj prinesem dragim gostom? – se je prilizoval stric Janko, ki smo ga med sabo, za njegovim hrbtom, se razume, klicali Nagyfülü (Velikoušesni) zaradi velikih, stran štrlečih ušes. Na čigavem vrtu je zrasel ta vzdevek, več ne vem, ampak na našem področju je bil znan vsakomur samo kot Nagyfülü Janko. Ni bil iz naše vasi. Lahko, da je iz Vojvodine prispel k nam. Sprva se je zdelo, da sploh ne govori madžarsko. Možno je tudi, da je rojen v šokčevski družini. Tega ne vemo. Dejstvo pa je, da zelo lepo govori naš jezik, pa ne dialekta. Večkrat tudi pravi, da je tukajšnja govorica podobna govorici kmetavzov.

– Kaj pa lahko prinesete, dragi stric Janko? – ga je vprašal Karči.

– Vse, kar si moji dragi gostje zaželiyo, – je uslužno odvrnil gostilničar. – Čisto vse, moje dame in gospodje.

– No, če je pa tako, potem pa nam prinesite dva rdeče in hrustljivo zapečena enoletna fazana, lepo zapečeno, špetikalno s klusko pokajeno slanino, zraven kuhan krompir s peteršiljem in koprom, z rahlo pekočo vloženo papriko iz Bogyiszlója. No, da na pijačo ne pozabimo! Za dame, recimo, prinesite fino triletno hruškovo žganje (hruškovec), nam, gospodom, pa „žvižgavo breskovo žganje“, da si z njim splaknemo grla. Po možnosti naj bo iz okolice Csongráda, Kecskeméta. Po tem pa za zalivanje lahko pride vino kraljev in kralj vseh vin.

Jankovega osuplega obraza se niti opisati ne da. Usta je odprl in buljil v nas kot tele v nova vrata. Kot da bi imel dvojna kletna vrata na stežaj odprta, le da bi namesto vinskih sodov bilo notri nekaj rumenih zob. Oči so mu nabrekle, da bi jih lahko zamenjali za nogometno žogo. Pa je samo gledal, začudeno gledal, molče se je čudil. Videti je bil takšen, da smo že mislili, da se je spremenil v kip, kot Lotova žena. Preteklo je nekaj minut, ko seje histerično zakrohotal, nato pa na prav lakajski način priklonil ter zelo spoštljivo in prijazno odvrnil:

– Vse, kar ste naročili, spoštovani gospod, bo tudi postreženo! Le nekaj potrpljenja bi vas prosil. Trenutno fazan še ni dosegel starosti enega leta in še veselo poletava v bližnjem Črnem gozdu, mogoče pa tudi v Murski šumi. Torej boste nanj morali, žal, malo počakati. Mogoče je tudi, da čaka prav na vas. Slanina svinje,

ki smo jo pozimi zaklali, je že precej tanka pa tudi kapljiva in žarka. Je pa tudi mogoče, da jo je v zeleno mrežo zavila nesramna plesen, ki se tako ali tako razpase vsepovsod. Ampak brez skrbi! Za klanje namenjena svinja, trenutno ima okoli deset-dvanajst kil, je že v svinjaku. Gospod bo itak primoran počakati na fazana. Dokler ta odraste, bo že tudi svinja godna za klanje. Če imamo kaj peteršilja v kuhinji, no tega res ne vem, ampak moja žena, Bözsika, vam zagotovo lahko pove, saj ubogi svoji služkinji vedno naloži veliko dela na vrtu. Po..., por..., hm, mislim, da smo tega že potrošili. Seveda pa spet brez skrbi, ker če ne drugače, ga bomo k hrani narisali. Lanski krompir pa ima že takšne zametke, da vam ga priporočam raje na dunajski način kot pa kuhanega.

No, pa da ne pozabimo na pijačo! Hruškovec za dame še visi zunaj na drevesu, ampak vam zagotavljam, da bodo hruške do jeseni dozorele, če bo takšna, seveda, volja Gospodova. Ker, saj veste, lahko bo še led ali pa slana in potem bo pridelek fuč. Podobno vam lahko tudi povem za tisto, ne vem kakšno breskovo žganje. Res da stoji poleg lope ena osamljena, grbava, ostarela breskev, pa tudi še plodovi so na njej, ampak njena usoda je tudi v rokah Gospodovih – kot pri nas pravimo.

Vino kraljev in kralj vseh vin! Prosim vas. Če je bilo Attili, kralju Hunov – Biču Božjemu – dobro „ognjeno” vino z brega Cser, če je Árpádu, prvemu vladarju Madžarov, teknilo in gasilo žejo vino iz Lendavskih goric, potem, ja potem velim, da se boste tudi vi, gospodje, zadovoljili s šmarnico odlične sočnosti ter mamljivega vonja, ki vsakega čudežno pritegne in spravi ob pamet – se je posmehljivo klečeplazil gostilničar.

Nenaden izbruh smeha ni in ni hotel ponehati. Prav nasprotno, še bolj bučen je postajal.

– Dobro je, stari, – ga je potrepljal po ramenu Karči, ki se je tudi sam hrzal gostilničarjevemu odzivu. – Jaz sem te stvari v Budimpešti slišal, ampak jih sam nikoli nisem še poskusil.

– Stric Karči! Stric Karči! – je pridrvel v gostilno bosonogi Vili.

– Kaj je Kormoš? Bodice maš v riti? Ali pa si konjski cmok jedel?

– Prebežniki ... kolonisti...

– Kaj je z njimi?

– Okoli deset se jih plazi na Pustarétu.

– Od kot veš to? Si jih videl?

– Pa saj ste vi povedali, da naj bomo vedno pazljivi. Naj pazimo. Naj opazujemo koloniste, kje se mudijo, kaj delajo!

– Povej natančno, kdaj si jih videl? – sem dalje gnjavil malega.

– Zdaj. Ravnokar sem hodil tam.

– Dobro je. Teci zdaj, urno pot pod noge pa reci ostalim dečkom, da naj nemudoma pridejo sem.

Otrok je odvihral, kot da bi ga izstrelili iz topa.

– Slišali ste. Dezső, pojdi preverit, kaj je resnica. Ostali, vi se pa pripravite! Ste pripravljene na majhen spopad, na sitnosti? A ne na igrice, ampak na nekaj bolj resnega.

– Seveda! – je odzvenelo enoglasno.

– Potem pa na kar naprej! Priskrbite si orožje! Mlatilke, palice, verige, naperke, kole, biče, vile, vsak pač tisto, kar ima.

Ni minilo niti pol ure, že se je zbrala četa pripravljena na napad in oborožena. Nekateri dečki so bili opremljeni celo s pračami in fračami. Žepe so imeli do vrha nabasane s kamenčki metki.

– Kar lušna vojska, – je pripomnil Karči, ki je prevzel poveljniško vlogo. – Pripravite se na napad! Za mano marš! – in s tem so se spravili iz gostilne, na pot proti Pusti-travi.

Nasprotnik si sprva ni mogel predstavljati kaj se okoli njega dogaja. Jasno jim je postalo v trenutku ko je začelo deževati kamenje. Toda niso ostali niti najmanj dolžni. Pred videnim niso pobegnili kot strahopetci. Pogumno so se postavili v boj, ki se bi zanje lahko končal še kako hudo. Vmes je eden njihovih stekel v vas po okrepitev. Ta je nemudoma prispela. Ne bi verjel, če ne bi tega videl z lastnimi očmi. Bilo je, kot da bi računali na ta spopad. In kar je bilo še bolj čudno, je to, da so se poleg mladih borcev v vrsto postavili tudi starejši, oboroženi z noži. S seboj so imeli tudi pse. Ti so tulili na nas kot krvosledi. Še vsa sreča – verjetno za obe skupini –, da si nismo prišli preblizu. Kar pa ni zmanjšalo števila letelih večjih in manjših kamnov, kep blata, kosov lesa, vej trnulje, ki so leteli proti eni in drugi strani bojevnikov. Že bilo videti, da bodo kolonisti zmagali in bomo morali mi, Madžari, zbežati, toda tudi iz naše vasi so prispelle okrepitve. Kakšnih dvajset oboroženih mož se je urno približevalo bojišču.

– Sedaj bomo opravili z vami, zanikrni Tóti (Vendi)! Kaj iščete tu, nakaze? Odvzeli ste nam zemljo! – smo se z divjim kričanjem pognali v boj.

– To je naš dom! Vi ste tukaj tujci, umazani Vogri! Naš kruh jeste! Pojdite prek na Madžarsko! Tisto je vaša domovina! – so nam odvrnili oni.

– Vam bomo že pokazali, čigava je bila in čigava bo ostala ta zemlja! – so se sedaj spet približali nasprotniki za nekaj metrov.

Otrpili so. Videli so našo premoč.

– Lopni ga, udari, ni ti brat! – je Karči zakričal grbo.

Madžarska skupina se je zapodila v napad. Četa kolonistov se je v trenutku razkropila in se nemudoma zapodila v tek.

– Zmagali smo! Zmaga je naša! Pokazali smo jim, tem vsiljivim prišlekom, kdo je gospod tega območja! – smo kričali vse povprek na ves glas.

Tako se je končal boj dveh sosednjih vasi – ene slovenske in ene madžarske –, ki ju je eno poleg druge in eno proti drugi prisilila nepravična in brezsrčna politična manipulacija velike oblasti.

– Kaj se potem oblast ni vmešala? – je vprašal eden.

– Seveda se je. Že naslednji dan so se v vasi pojavili štirje orožniki s tolmačem. Zasliševanja so bila v gostilni. Tja so žandarji odvlekli po dva in dva meščana. Grozili so jim, jih nadlegovali, jih gnjavili, a do uporabnih podatkov niso prišli.

Še starega, ubogega strica Miholca so vpletli v zasliševanje. To je bilo dobro tako, saj se je stari postavil na stran madžarskih dečkov. Ni dovolil, da bi orožniki odpeljali nekaj vklenjenih mladeničev na postajo. Res je, da je zaradi tega padlo nekaj zaušnic, a kaj hujšega se ni pripetilo.

Je pa tudi res, da je bil ta boj, boj na Pusti-travi, le še bencin na ogenj. Odnosi prebivalcev obeh narodov so se že tako iskrali in ta boj je vse skupaj le še zaostрил. Ni prinesel pomiritve, ampak rezultat so bila nadaljnja nasprotovanja in stopnjevanje sovraštva med domorodnimi Madžari in priseljenimi Toti ter Slovenci.

Stavka v gozdu

Po končanju moje zgodbe se je v sobo naselila tišina. Na njihovih suhljatih, bledih in gubastih obrazih je bila videti zaskrbljujoča osuplost. Vsi so zadrževali dih. Kar tresli so se, ko so sedeli na stolih, načetih od črvov, stolih iz borovine. Končno sem se oglasil jaz.

– Pa kaj je z vami? Molčite kot nemi. So se vam besede zatakile v grlu? Še vzdihovanje se je utesnilo v vas kot otepela sekira v deblo drevesa. Halo! Ljudje! Še živite? Ali pa ste se spremenili v malike kot Lotova žena v Bibliji? Zbudite se iz spanca ali pa omamljenosti! Takšne in takim podobne zgodbe ne boste slišali le od mene, to se ne dogaja le pri nas tako pogosto. To je naša manjšinska usoda. Videti je, kot da nas je dobri Gospod zapustil, se ujezil na nas, da nas tako kaznuje.

– Ne preklinjaj Gospoda, János! On ne more nič za to, da Toti tako ravnajo z nami.

– Ne preklinjam ga, ampak zakaj potem dovoli to nečloveško obnašanje? – sem izbruhnil. – Jaz sem samo...

– Ni tu nikakršnega samo-! Tako je in s tem se moramo naučiti živeti, se sprijazniti s tem. Razumeš?

– Ne, ampak v redu je.

– Poslušajmo Palija! – je rekel Pišta.

– Kaj pa, če mogoče, jaz ne bi... - se je poskusil le ta izvleči.

– Na, na, ne vleci se sedaj ven! Vemo kaj se je z vami godilo.

– No, če pa veste, potem ne bi množili besed. Odveč je ponavljati že znane stvari. Dolgočasno je.

– Ne, ni! – smo se vsi enoglasno odzvali.

In tako Pali iz Kapce ni mogel nič drugega, kot da pove. Začel je.

– Leta 1926–27 so se pravkar začela pogajanja na družbeni, natančneje, murskosoboški ravni o tem, da bi bilo dobro uporabiti

prekmurske iglaste in listnate gozdove, jih gospodarsko oceniti in z njihovim lesom napolniti državno blagajno, pa še „bankaš“ vodilnih ljudi.

– Tako se je pri nas začelo leta 1927 – če dobro pomnim, že rano spomladi – krčenje gozdov na našem območju; Črnega gozda, Zgornjega gozda, Dobrovniškega gozda, Kobiljskega gozda, torej gozdov od Dolnje Lendave vse do Bukovnice. Krčenje ter transport obdelanega drevja je vodila Družba za podiranje dreves Našička, ki je delovala vse do konca leta 1940. Ozka gozdna železniška proga se je vlekla od Dolnje Lendave pa vse do Bukovnice, na njej se je vlak dnevno obrnil dvakrat. Prevažal je dragocena debla, eno lepše od drugega, najprej v Dolnjo Lendavo, nato na različna mesta v Veliko-Srbijo.

– To je bil dober vir zaslužka tudi za nas tukaj, – je pripomnil nekdo.

– Na začetku še. Toda lastniki so postali vedno bolj lačni, no, pa še kdo drug tudi. Zato so zahtevali vse več dreves. Dvigovali so dnevno poseko, ampak plačila pa so včasih pozabili. Pozneje smo na dan delali tudi po dvanajst ur, od zore do mraka, kot pravimo pri nas. Kljub temu je plača vedno bolj padala, oziroma je zamujala. Kot da se je svetovna kriza povrnila na naše kraje. Ljudje so postajali vedno bolj revni. Ampak o tem niso hoteli govoriti, saj to tudi vi sami znate.

– Vse skupaj se je zgodilo nekega sobotnega popoldneva, no, takrat se je začelo. Okrog božiča. Trda zima je bila. Tla so bila prekrita s 70-80 centimetrsko snežno odejo. Tu pa tam so dvometrski zametii snega preprečevali varno gibanje, pa naj je to bilo peš ali pa sanmi s konjsko vprego.

– Delali smo v gozdu ob Radmožancih, v Zgornjem gozdu. Več desetletij stare hraste smo podirali, jim rezali stran veje, jih rezali na kose, jim odstranjevali skorjo in jih nalagali na vagone. Mnogo nas je delalo. Madžari, Slovenci, Vendi, Hrvati. Delavci smo bili najverjetneje iz vseh vasi v okolici. Od Kobilja (Kebeleszentmárton) pa do Velike Polane, Od Benice pa vse do Gibine. Zanimivo pa je, da smo bili tam vsi enaki. Vsi smo imeli enake cilje. Denar smo služili za družino. Ji zagotavljati preživetje. Veliki gospod, denar, nam je zapovedal mir in razumevanje.

– Toda ta miren, harmoničen, razumevajoč odnos, ko smo pomagali drug drugemu, je spremenil en dogodek.

Sredi januarja leta 1935 še nismo dobili novembrske in decembrske plače za minulo leto. Že prej smo večkrat šli z našimi pritožbami do nadrejenih. Vedno so nam obljubljali, da bodo za vse poskrbeli in da naj uvidimo, da niso oni tisti, ki nam dajejo plačo. A podjetje plače ni poslalo.

Potem se je nekomu v glavi porodila misel, ki jo je delil z nami. Da je potrebno stavkati. Da tako ravnajo delavci drugod po Evropi, na primer v Nemčiji in Franciji.

Sprejeli smo njegov predlog. Ustanovili smo odbor za stavko, ki je imel tri slovenske – ker je le-teh bilo manj – in štiri madžarske člane. Bil je človek na vas; eden iz Velike Polane,

Nedelice, Benice, Dolge vasi, Kapce, Genterovcev in Žitkovcev. Tudi sam sem bil član tega odbora. Še isti večer smo poiskali dolnjelendavskega vodjo dela in mu predali naše zahteve v pisni obliki. Nismo zahtevali nemogočega. Samo to, kar je šlo vsakemu delavcu.

– In kaj je bilo to? – jeanimalo Karčija.

– Da naj nas redno plačajo, na podlagi dogovora, vsak mesec 1. in 15. Če delamo dnevno nad deset ur, naj nam to plačajo, saj se je mnogokrat dogodilo, da je bila pošiljka nujna in smo delali, dokler smo videli. Še več, delo smo včasih opravljali kar ob siju nočnih luči. Pozimi naj nam dajo rokavnike iz kože in trpežne rokavice. Če tega ne bodo izpolnili, ne bomo več delali. Bomo ustavili proizvodnjo.

– In je bil kakšen rezultat?

– Ne. Nato smo sklicali zborovanje. Ljudem je govoril nek mož iz Dolnjega Lakoša. Povedal jim je, kaj planiramo. Prosil jih je, da bi vsi podpirali naše odločitve. Večina se je strinjala. Zmenili smo se, da se bomo v ponedeljek pojavili na delovnem mestu, a ne bomo delali.

– Tako je tudi bilo. Z nekaterimi izjemami smo vsi delavci iz okoliških vasi prišli na delovno mesto. Na obrobju gozda smo zakurili ognje. K ognjem smo privalili hlode. Nato pa je iz platnenih torb ugledala luč sveta, prekajena slanina, v krušni peči pečen ržen kruh, zaseka, čebula pa še „pinteš“ v kateri je bil dober lendavski rizling, šmarnica ali pa klinton.

– Vsi smo se počutili odlično. Pogovarjali smo se, si govorili vice in prigode. Še takrat nismo odnehali, ko je prišel jezen in hkrati prestrašen delovodja in nas je hotel nagnati delat. Najprej je prosil, nato se je zdiral, na koncu pa moledoval. Zaman. Obnašali smo se, kot da ga sploh ni tam. Če pa sem iskren, niti mi nismo bili mirni. Takšno stvar – stavko – še nikoli v življenju nismo peljali. Globoko v sebi smo mislili, da se bo izjalovila.

– Človek, ne delaj bedarij! – se je razburjal ubogi slovanski možakar, pol Slovenec, pol Madžar. – Idi delo! Bo denar. Vse bo. Bože mili, daj pamet!

Seveda smo se temu le smejali. Vedeli smo, da to ne bo odvisno od njega. Bil je le majhna riba.

Minil je dan. Ostali smo na delovnem mestu, le delali nismo. Pred sončnim zahodom smo vsi šli domov, z namenom, da se zjutraj zopet vrnemo, ampak spet ne bomo delali, če se situacija ne spremeni.

Naslednje jutro, komaj smo prispeli na delovno mesto, je prispel nek možakar z dvovprežnimi sanmi, ki ga do tedaj še nismo nikoli videli. Oblečeno je mel sivo bundo. Na glavi pa drago kučmo. Roke so mu grele usnjene rokavice, le-te so ga branile pred ostrim hladom. Ni prišel sam. Z njim je prišel tudi vrhovni dolnjelendavski delovodja. Na obeh straneh kočijaževega sedeža, na kočijaževi levi in desni sta sedela po en oborožen vojak, tiho, zavrano, napeto.

Lastnik, ker je lahko bil le on, je nekaj rekel kočijažu. Nato je ta premaknil konje v bližino največjega ognja. Lahko celo povem, da že skoraj v gručo ljudi, saj so že do takrat vsi prispeli.

Tujec je vstal. Komaj sedaj se je videlo, kako je velik. Bil je visok kakšna dva metra. Obraz je imel trd, toda ne sovražen. Vsaj meni je bil takrat všeč. Imel je kljunast nos, ki je bil večji, kot bi pričakoval. Sive oči, ostre. Ušesa so mu malo štrlela stran. Bil je videti kar precej grob. Nepremično je stal kot marmornat kip. Nato je s pogledom preletel celotno „razcapano tolpo” (to smo bili mi, saj smo imeli precej zanikrne, umazane, strgane in zvoščene cote). Nato se je oglašil:

– Ljudje! (Dobro je govoril madžarsko.) Delavci! Vem, da še vedno niste dobili že dva meseca zaostale plače. Toda obljubim vam, da jo boste dobili, v roku enega tedna...

Pa je kričanje jeznih delavcev vseeno preglasilo govor lastnika. Ljudje so kričali: „To nam govoričite že en mesec!”; „Samo lagati znate, plačati pa ne!”; „Šest otrok mi strada doma!”.

Prav babilonski hrup je nastal. Stopil sem v ospredje in zakričal: Utihnite! Vsi! Da slišimo, kaj ima povedati, kaj nam gospod obljublja! Bomo po tistem imeli še čas odločiti, kaj bomo.

Hrup se je le s težavo polegel, sedaj se je slišalo le še nerganje tu pa tam. – Nadaljujte, gospod! – sem mu rekel.

– Kot sem rekel, obljubljam, da bo vsak dobil plačo v roku enega tedna. Seveda pa za današnji in včerajšnji dan ni plače.

– Živela stavka! – se je zadril eden.

– Živela! Živela! – so bučali vsi.

Znova je izbruhnilo na površje razburjenje in nezadovoljstvo.

Sedaj se nisem oglašil. Vedel sem, da če se izkričijo, da če pustijo čustvom in bolečini prosto pot, se bosta večletni gnev in razočaranje počasi pomirila in ljudji tudi. Tako je tudi bilo. Nato se je on ponovno oglašil. Z vzdignjeno roko je nakazal, da želi nadaljevati prej začeto.

– Vidim vašo grenkobo. Saj imate prav. Ne zanikam tega. Žal pa živimo v takšnih časih, ko se ne uresniči vse, kar si želimo. Zato vas prosim za razumevanje in potrpljenje. Vse bomo uredili. Tudi zahtevano delovno opremo boste dobili.

Dokler je govoril, niti opazili nismo, da so prispele še ene sani s čudnim platnenim pokrovom „batárszán). Te sani je spremljalo deset rahlo oboroženih vojakov. Ko je zagledal te druge čudne sani in vojake, se je zdelo, kot da mu je odleglo. Tudi glas mu je postal malo trši, ko nas je nagovoril, da naj tisti člani stavkovnega odbora, ki so bili v uradu firme Nišička v Dolnji Lendavi, stopijo naprej.

– Ne se bati. Nič se vam ne bo zgodilo. Pristojni organi pripravljajo zapisnik o tem dogodku in zato vas morajo izprašati, – je nadaljeval.

– „Nejdite!”; „Ne prodajte lastnega imena!”; „Izigrali nas bodo!”; „Vas bodo pa zaprli!”; „In pretepli!” – so se drli kolegi z vseh strani, svareče in zaskrbljeno.

Pogledal sem Tomija iz Nedelice. Z glavo je namignil. Razumel je to, kar sem želel. Nato sem z očmi iskal Pišto iz Žitkovcev. A on me je v mojem premišljevanju prehitel, ker je z vzdignjeno glavo, pogumno stopil naprej. Vseh šest mu je sledilo.

Tresoča nemost. Smrtna tišina. Vse, kar se je slišalo je bil glas umirajoče žerjavice.

– Zelo dobro. Usedite se na sani! – je pokazal. – Vojaki vas bodo pospremili na postajo, oziroma na sodišče. Vi pa začnite delati! – je ukazal drugim.

– Zakaj bi delali, če tako ali tako današnjega dne ne bomo dobili plačanega. Gremo lepo domov! – so se drli sodelavci.

– Zakaj bi delali? – je v slovenščini izjavil slovenski dečko, Silvo.

Veliki gospod je ukazal orožnikom: Njega tudi!

Pri večini ljudi se je razplamtel majhen, čuden ogenjček, ki je kmalu močno zagorel. Nekateri so celo vzeli sekire v roke. Vedel sem, k čemu se pripravljajo, zato sem takoj reagiral:

– Samo mirno, sotrpini! Ne zdaj zgubiti živcev, zdrave pameti! Vidite orožje? Proti njim ne morete nič!

– Pa presneto! – se je zadril en dečko iz Pinc. – Ne moremo kar tako dovoliti, da vas odvedejo!

– Tak je, tak je! – je zadonelo od vsepovsod.

– Stoj! – je zakričal lastnik. – Kdor se bo premaknil, ga bom dal ustreliti. Obljubim, da vašim kolegom ne bo storjenega nič žalega.

– Laž, nesramnost! Izigrali nas bodo! – so se jezili nekateri.

Potlej se je vse pomirilo. Samo še posamezno preklinjanje in nerganje je bilo slišati.

In tako se je nas osem – štirje Madžari in štirje Slovenci – posedlo na sani, ki so nas odpeljale v spremstvu sijajnih vojakov naravnost v zapor orožnikov v Dolnji Lendavi.

Naslednji dan so se začela zasliševanja. Posamično. O stavki nas niso kaj preveč spraševali. Precej bolj jih je zanimalo, o kakšnih protijugoslovanskih organizacijah smo obveščeni in člani katerih smo. Kdo so tisti ljudje v madžarskih vaseh, ki so nasprotniki kraljevine SHS in ji hočejo škodovati.

Ker jim jaz nisem na nobeno vprašanje znal dati takšnega odgovora, kot so ga hoteli slišati, sem enkrat-dvakrat dobil pošteno zaušnico, ampak ne z dlanjo, temveč z pestjo. Med večurnim zasliševanjem sem vmes dobil tudi kakšen nepričakovan udarec z nogo, večkrat v rebra, ledvice ali pa enostavno, zavoljo spremembe, v gleženj ali pa v nogo. Krvavečega, z razbitim obrazom in globoko bolečino v križu sem se privlekel nazaj v celico.

Po tridnevnem, neplodnem trpinčenju, je oblast uvidela, da nismo nasprotniki južnoslovanske države, tako da so nas velikodušno poslali domov. Seveda pa moram poudariti, da so vse to storili v največji tajnosti. Pa še to. V vseh treh dneh, ko sem bil tam pri njih, sem dobil le majhen košček kruha pa za pol litra tekočine brez okusa, za katero ne bi mogel reči, da je juha.

Podobnega „gostoljubja” so bili deležni tudi moji sodelavci, no, v bistvu samo Madžari, ker so Slovence brez zasliševanja izpustili. So pa od njih zahtevali, da bodo o dejanjih molčali za vse veke, za vekomaj.

Seveda se je vse to kasneje le izvedelo.

Pripravljanje bučnega olja

Za prehranjevalne navade ter način priprave hrane različnih narodov, na različnih območjih, so značilne velika raznolikost, samosvojost ter posebnost. Obstajajo narodi, skupine ljudi, ki kljub temu, da poznajo pečene buče, kuhane buče, buče kot krmo in buče kot okras, ne poznajo postopka, kako iz bučnih semen pripraviti olje in uporabnosti le-tega v kuhi.

V hetéskem, vsakdanjem prekmurskem prehranjevanju je olje, pripravljeno iz semen buč, zelo pomembna sestavina. Je temno zelene barve, značilnega vonja ter zdravilno za mnoge bolezni.

Pridelava bučnega olja in njegova uporaba je bila na področju Mure prisotna že v preteklosti pa tudi sedaj jo najdemo v vsakdanjem življenju Madžarov, Hrvatov ter Slovencev. Bučno olje je razširjeno tudi pri naših sosedih, Avstrijcih, pa tudi v Porabju in pri tam živečih Slovencih in Madžarih.

Ena najbolj znanih vasi v okolici Dolnje Lendave, ko je šlo za pridelovanje bučnega olja, so bili Genterovci, s predelovalnico v mlinu. Mlin je bil sezidan leta 1880. Prvi lastnik je bil Adolf Buchler. Lastniki po Trianonu pa so bili; prvotno Lajos Rochlitz, nato Tóht Péter potem pa Szabó Sándor.

V zgradbi je bilo več prostorov za opravljanje raznih del. V tako imenovani glavni zgradbi, v pritličju, je potekal prevzem, čiščenje, merjenje ter zbiranje vseh vrst žita in rži v lijak. Na nadstropju pa se je potem odvijalo mletje oziroma priprava moke. Nekaj časa je v pritličju potekala tudi priprava koruzne moke, toda ne s pomočjo železnih valjev, ampak s pomočjo mlinskih kamnov. Vaščani so mnenja, da je koruzna moka prav zaradi te priprave vedno imela tako dober vonj ter odlično aromo. Pozneje tudi ta del je bil na podstrešju.

Na levi strani glavne zgradbe sta bila dva prostora, kjer se je odvijalo pridelovanje bučnega olja. Na desni strani zgradbe je bila strojnica. V nji je bil gromozanski, k zemlji pritrjen parni stroj, ki je zagotavljal delovanje mlina, oziroma je dajal potrebno silo za mletje. Poleg kotlovnice je samevalo gromozansko skladišče antracita ter žagovine.

K mlinu je spadala tudi enonadstropna zgradba, podobna vili, pa tudi tako imenovana mlinarska hiša, v kateri je živel mlinar, nasproti pokopališča, čisto v soseščini ciganov.

Na severovzhodni strani mlina sta bila, sicer prvotno konjem namenjena, dva hleva. Njima nasproti pa je stala pokrita bajta za

vozove, saj se je mnogokrat dogodilo, da so ljudje, ki so prinesli žitarice iz bolj oddaljenih krajev, po več dni čakali na zmlete žitarice. V takih primerih so spali v manjšem delu sobe. Tam so imeli spravljeno hrano in vino. Toda marsikdaj so se odločili tudi za bližnjo čardo.

Tudi sam sem tudi večkrat priča temu, da so ljudje celo iz Motvarjevcev (Szécsiszentlászló) pa Velike Polane prinašali v ta mlin rž, koruzo in pšenico. Takrat je še bilo življenje v mlinu in gostilni, kjer je „ocet gorel v petrolejki...“, kot vaščani radi pojejo. Po navadi je iz posamezne vasi prišlo več gospodov z žitaricami. Prijatelji, dobri sosedeje, kolegi, sorodniki in pa še kdo drug tudi. Lahko bi celo trdil, da je genterovski mlin, bolj rečeno mletje, bil razlog in izgovor, da so se lahko tukaj dobili ljudje in se brezskrbno pogovarjali, kartali in politizirali; no pa še kaj drugega so tudi počeli. Tudi ljubezenske prigode so se včasih zgodile. Eden teh primerov dodobra načel enotnost krajev. To je bila prava krma za gospe z ostrim jezikom, ki so komaj čakale na to, da lahko „pometajo pred pragom drugih ljudi“.

Dogodilo se je februarja. Zima se je še močno držala. Debela bela odeja je prekrivala Hetés. Vse od žitkovskih livad pa do Dolge vasi se je dalo pridrsati po prekrasno zaledenelih mlakužah. Še vrane so si upale v vasi, in ko ni bilo dvonožnih nasprotnikov v bližini, so se lepo naselile na dvorišču in začele zobati pripravljeno hrano. Niti glasno lajanje na verigo privezanega Bodrija jih ni odgnalo.

„Hudičev voz ropota po vsem gozdu“, – mi je znala govorit babica, ko se je deblo kakšnega drevesa razklalo s čudnim, srh vzbujajočim zvokom ali pa ko se je strla kakšna šibkejša veja zaradi prevelikega mraza.

Divjad – srne, jeleni in divje svinje – se je ponoči prikradla na redkeje naseljena področja naših vasi, da bi našla kaj za pod zob. Stari stric Göncz Pišta jim je velikokrat nastavljal seno, koruzo ali pa žito na otrdeli sneg. Tako je poskušal lajšati in manjšati lakoto divjadi, kateri je mraz pošteno zagodel. Vsa drobna divjad, od veveric, kun, fazanov pa vseh mogočih vrst ptičic, vsi so praktično živeli skupaj z domačo perutnino. Lisice so pridno ropale prebivalce kokošnjaka. V tem početju so postale tako pogumne, kot da bi šle tja v goste.

Okoli desetih dopoldan je bilo, ko je iz smeri Dobrovnika prihajal enovprežni voz. Na njem je bil okoli 50 let star možakar. Malce debelušen, a še vedno dokaj solidne podobe. Poleg njega je bila ženska, ki se je stiskala v toplo bundo. To se je dalo razbrati le z njene podobe, saj je imela celotno telo zakrito v obleko, ki jo je ščitila pred kruto zimo. Ko je mož prispel do lope, je sestopil z vprege, nato pa pomagal še ženi. Kar dvignil jo je z voza. Vmes so prispele še druge, z vrečami do vrha nabasane sani.

– Péter! – je zaklical kočijažu. – Poskrbi za konje, toda najprej raztovori žitarice. Pazi na to, da bo vse v najlepšem redu. Midva bova šla v mlin in se zmenila z lastnikom.

Komajda je to izrekel, že se je pojavil lastnik s tipično prijaznostjo med priklanjanjem.

– Lep dober dan želim, gospod Vida!

Ko je opazil damo, kako si popravlja rokav bunde, nato pa stresa mraz s kučme, je njegov glas postal še bolj prijazen.

– Najlepše pozdravljena, gospa Vida. Upam, da se niste prehladili. Bom takoj javil moji ženi, da naj vas povabi v hišo.

Tam je bolj udobno pa še topleje je.

– Dobro bo meni tudi v mlinu, – je odločno odvrnila ženska.

– Toda, draga moja, – je poskusil še njen mož –, pa ja ne boš zavrnila tako prijaznega povabila. Verjemi mi, bolje ti bo tam notri kot pa tukaj v mrazu in neprijetnem hrupu med navadnimi ljudmi.

– Mene ne moti ne dim iz pipe, ne kmečki vonj, niti hrup ne, če je na to mislil dobri gospod, – mu je odvrnila.

– Kakor želiš, Evika, – se je bil primoran strinjati njen mož.

– Toda, eno skodelico čaja pa boste sprejeli, – je vztrajal mlinar. – Po tem se rade volje lahko pridružite ostalim, če boste tako hoteli.

Nastopila je kratka tišina, ampak to čudno situacijo je razrešil prihod mlinarjeve žene, ki je prav takrat nesla hrano perutnini.

– Juliška, – je prosil –, bodi tako dobra in povabi gospo Vida v hišo! Ponudi jo s skodelico vročega čaja!

– Z veseljem. Rade volje, – tako ona. – Pridite z menoj, draga moja! Vam bom skuhala tako dober kamilični čaj, da si ga boste želeli še pojutrišnjem. Ali pa bi raje lipov čaj, nemara pa bezgovega? Lahko pa vam ponudim mešanega, če želite. Vi mi samo povejte, kakšnega si želite, – se je nasmejala debelušna gospa.

Za roko je pograbila ženskico, ki se je še malo upirala in jo brž zvelkla v hišico.

– Dragi gospod Vida, torej tako, kot smo se dogovorili. Žal moke ne morem pripraviti prej, komaj čez dva dni. Danes je četrtek, torej bo moka nared v soboto popoldan.

– Škoda, da je tako, ampak bom sprejel vašo rešitev.

– Verjemite mi, tudi meni je žal, toda imam eno zelo pomembno zadevo, ki je ne smem izpustiti. Naročilo gospoda Sz. grofa je prednostno, vezano na datum. Upam, da uvidite, da tega ne morem preložiti, niti zavoljo vas ne, pa čeprav bi zelo rad.

– Vredu je. Do takrat bo moja žena ostala tukaj.

– Kaj ste rekli?! – je ostal mlinar čisto brez besed in odprtih ust. – To ni potrebno ...

– Toda ona vztraja pri tem, – ga je prekinil. – Pravi, da je potrebno nadzorovati pripravo dobre moke. To je dolžnost dobre gospodinje.

– Toda, ampak ...

– Nič mi ne govorite, prijatelj moj! Odločila sva se že. Tako mora biti!

– No, če je pa tako, – se je vdal. – Vi že veste. Upam pa, da nam dovolite, da vašo drago ženo naselimo v sobi za goste.

– To pa se morate z njo zmeniti! V to se jaz nikoli ne vmešavam! – je izjavil živčno. – Jaz imam nujen popravek v Mariboru. Moj sluga Peter ve, kakšno in koliko moke, zdroba in otrobov je treba zmleti. Bog z vami! Se vidimo naslednji teden, – mu je še pomahal v slovo.

– Zbogom in uspešno pot vam želim, gospod Vida!
Segla sta si v roke.

Nimam namena napisati razloga, zakaj se je okoli 35-letna, čedna mlada ženica odločila osebno nadzorovati pripravo moke. Mislim, da je dragi bralec to že sam ugotovil.

Tako je bilo torej. Tukaj, v genterovskem mlinu, se je skrbna in privlačna Évi srečala s svojim dragim, s skrivno ljubeznijo. Zelo natančno sta izbrala datum mletja. Točno takrat se je to moralo dogoditi, ko je njen mož moral za tri dni v Maribor na sodišče ter lastniški urad. Zato pa je tako nenadoma zmanjkalo pšenične moke, za kruh nepogrešljive ržene moke pa tudi otrobov. (Razlog za to je poznala le Šülini, stara ciganka. Ampak ona je molčala kot grob. Tudi to je razumljivo. Tudi ona si je morala zagotoviti izvir nadaljnjih prihodkov.)

No, mislim da je sedaj že končno prišel čas, da vam povem kako se prideluje bučno olje. Preden se prične pridelovanje le-tega v mlinu, je potrebno vedeti sledeče. Semena se pridobivajo iz buč. Na našem območju ni bilo še kmečkega gospodarstva, kjer ne bi med krompir in še posebej med koruzo nasadili buč. Po navadi so kmetje konec jeseni peljali domov po 2-5 vozov buč. Nekaj mesecev so nato z mesom buč prehranjevali prašiče. Ali so meso prekuhali ali pa so ga dali surovega. Semena so pobrali in posušena shranjevali v vrečah. Pozimi pa so jih zluščili, ročno so jim odstranili lupino. To so opravili ob večerih, ko niso imeli ničesar boljšega početi. Sosedje, prijatelji so se zbrali in v veseli atmosferi luščili naprej namočena semena. Ko so pri eni hiši končali, so imeli pojedino s kruhom z zaseko, kislim zeljem, z bučnim oljem in dobro šmarnico. Ob teh priložnostih so po navadi peli in plesali ob citrah, bili so veseli.

Oluščena semena buč so spet posušili in jih shranili na najbolj suhem in toplem mestu do nadaljnje obdelave. Ko se je začelo pridelovanje bučnega olja, so semena znova dali v pločevinastih pekačih v segreto pečico in take so jih odnesli v mlin.

Prva stopnja v mlinu je bilo mletje. Posušena semena so zdrobili manj ostri in žlebičasti valji, kar je semena spremenilo v tekočo maso. To zeleno-rumeno gosto maso so potem prelili v srednje velika lesena korita. Nato so jo pustili počivati v prostoru za gnetenje, potem pa so dva po dva – največkrat ženske, dekleta ali pa dečki –, pod budnim očesom mojstra za gnetenje, med neprestanim dolivanjem vroče vode, gnetli to maso. Tako dolgo jo je bilo potrebno mesiti, dokler masa ni bila zdrobljena, zrnata, na površju pa se je pojavilo olje.

Ko je bila po mnenju mojstra masa dovolj dobra, so jo odstavili zoreti. Seveda, največkrat le zato, ker še prejšnja „banda”

(skupina, ki je mlela) ni dokončala praženja, stiskanja. Ker je v eni bandi bilo več družin, ki so druga drugi pomagale, so to delo opravljali skupaj. Dogodilo se je že, da je bilo potrebno biti ves dan v mlinu, da se je pripravilo to cenjeno in priljubljeno olje. V prednjem delu sobe za gnetenje je bil odmaknjen manjši prostor, v katerem so shranjevali odvečne obleke, stvari, hrano, pijačo ter posodo. Navada je bila, natančneje, celo zakonsko je bilo določeno, da so mojstra za gnetenje in mojstra za olje redno „oskrbovali“ s šmarnico. Če verjamemo zlobnim jezikom, so le-ti to tudi sami zahtevali.

Ko je skupina prišla na vrsto, je bilo potrebno pražiti nadrobljeno in oljnato maso. To pa se je odvijalo v dveh velikih železnih kotlih. Maso v kotlih so neprestano mešali z lesenimi žlicami, saj so pod kotli kurili. Maso so pražili, da bi izparili odvečno vodo. To delo so pa opravljale le za to kvalificirane osebe. Iz zažgane ali slabo pražene mase bi nastalo olje neprijetnega okusa in vonja. Zato je praženje nadzoroval mojster za olje, ki je vsake toliko časa olje poskusil in se s preverjanjem mase prepričal o tem, kdaj lahko pride pod stiskalnico.

Praženju je sledilo le še stiskanje. V tem prostoru je stala gromozanska lesena stiskalnica. Ni imela velikega korita, toda na njeno vreteno je bil pritrjen težak in velik mlinski kamen. Z vrtenjem tega v levo in desno so dvigovali in spuščali 5 do 6 metrov dolge in 50 do 60 centimetrov debele, iz hrastovine izrezljane tramove, ki so bili glavno orodje, s katerim se je stiskanje vršilo.

Leseno ogrodje je nadomestil 25 centimetrov širok in 40 centimetrov visok, okrogel valj. Masa je bila „zapakirana“ v štirikotno ruto iz platna in konoplje. Točno izmerjeno količino mase v tej embalaži je mojster dal v stiskalnico. Stiskalnico je pokrival z lesenim pokrovom in nanj dal stiskalno desko. Na njegov – Lahko! – so moški spustili tramove na stiskalno desko. Takoj po tem se je slišalo curljanje svežega bučnega olja, tako da so delavci in opazovalci lahko nemudoma uživali v svežem in opojnem vonju. Sedaj so hitro vzeli, in to skoraj vedno, iz košar ali torb čebulo. Urno so jo narezali ter spravili v primerno posodo. Nato so jo dodobra prelili s sveže pripravljenim bučnim oljem. Naoljeno čebulo so potem zaužili s svežim kruhom, ki so ga namazali z zaseko. Ali pa so enostavno kruh namakali v posoljeno bučno olje.

Doma so pustili bučno olje nekaj dni mirovati, da se sesede. Nato so ga pretočili v steklenice. Takšna količina bučnega olja je zadoščala za celo leto, za pripravo raznih solat ter ostalih dobrot.

Toda sem se koprne žalosten dogodek, ki se navezuje na stiskanje bučnega olja. Navada je bila ali natančneje, zakonsko je bil odrejen način zabave, da se ob večerih vaški dečki, ob popoldnevih pa vaški otroci, spravijo v mlin, da se lahko vrtijo na vretenu. To so počeli tako, da so štirje moški mlinski kamen navili na najvišjo možno točko in so stiskalno bruno pritrdili na vijak pri „vrtljakom“, in se je vreteno zavrtelo z veliko hitrostjo navzdol. Takrat se je znalo kamna oprijeti in se na nanj usesti pet-šest otrok,

ki so se potem z veliko hitrostjo odvrtili do tal z višine 70-80 centimetrov.

Zgodilo se je nekega sobotnega popoldneva. Velika gneča in prerivanje je bilo okoli stiskalnice. Vsak je hotel zastonj na „ringlišpil”. Seveda so le-tega največkrat zasedli dečki. Samo občasno so to dovolili fantičem, ki so morali v zameno naviti težek kamen.

Med čepečimi dečki na kamnu se je oprijel tudi sosedov sin, Gyuri. Očitno se je zelo rahlo držal vretena, saj ga je po kratkem vrtenju izstrelilo v bližnjo steno.

Nastal je gromozanski trušč. Brezglava situacija. Nezavestnega fanta, ki je ležal ob steni, so poskušali oživljati. Jokajoče ženske so kričale: „Bog Stvaritelj! Pomagaj! Smo rekly, da prenehajte s to neodgovorno in nevarno igro! Takoj pokličite zdravnika! Javite njegovi materi!” Vsevprek so kričale. Končno je mojstru uspelo fanta spraviti k sebi. Z belo krpo mu je obvezal krvavečo glavo, nato pa je malega takoj odpeljali k zdravniku v Dobrovnik.

Po tem dogodku je bilo otrokom dovoljeno sesti na „vrtiljak” samo v prisotnosti staršev, a je lastnik mlina tudi to najstrožje prepovedal. Ampak mojstru je bil dovolj „pinteš” šmarnice ali pa lendavskega rizlinga, da se je omehčal, da ni ničesar videl ne slišal.

Savanyu Jóska, rokovnjač

V času med dvema svetovnjima vojnama, še posebej v dvajsetih letih, je držala slovenske in madžarske vasi v Prekmurju v strahu in trepetu banda cestnega roparja Vratár Jóska. Res je, da ni bilo uzakonjeno, a je vsak hajduk, ki je nekaj dal nase, sprejel in spoštoval „rokovnjaški kodeks”. Kar pomeni, da lahko ogrožajo, če sploh, življenja bogatih, mastnih, denarja polnih ljudi. S tem so si velikokrat pridobili simpatije revežev, ki niso imeli ničesar. Ti so jih ob več prilikah zaščitili in obranili pred državnimi tiralicami, tako da so jih skrivali. V zameno so razbojniki podpirali ububožane in zgarane kmete.

Prekmurje je, poleg bande Vratár Jóske, še posebej po njegovi aretaciji in smrti, tu pa tam obiskal en hajduk z bando iz županije Zala, da bi na območju Mure hitro in brez večjega napora prišel do materialnih dobrin. Njega je narod poimenoval enostavno Savanyu Jóska. Seveda je bilo to le njegovo rokovnjaško ime. Njegovo „stalno delovno mesto” je bilo v nekje v okrožju Keszthelya. Imel je tudi priljubljeno čardo, kamor je redno zahajal veseljačiti s kolegi. Takrat so se pošteni in mirni ljudje ognili to v velikem loku. Če verjamemo zlobnim jezikom, so enako storili tudi orožniki.

Vodja hajdukov je znal dobro organizirati. Za drobiž si je v vsaki vasi našel sodelavce, tako imenovane informatorje, ki so ga oskrbovali z uporabnimi informacijami. Še dandanes je skrivnost,

kako jim je uspelo tihotapiti ukradene dobrine preko jugoslovansko-madžarske meje.

Dogodek, o katerem bom povedal, se je zgodil v enem od večjih prekmurskih krajev. Imena kraja le zato ne bom povedal, ker ne bi rad širil sumov in bi rad obšel dejstva, da ne bi kdo prepoznal prizadete družine ter potem sklepal, kdo je izdajalec, ki je izdal točne podatke in s tem pripomogel k ropu in temu sledečemu uboju. Toliko bom pa le izdal, da se ni zgodilo na območju Hetésa. Zgodilo se je na Goričkem, kjer mirno teče potok Krka, v mirnih časih, brez viharjev, pretresov ter dežja. Toda ta potok je sposoben tudi drugačnega vedenja, če se le odprejo nebeški kanali in po tedne delijo „blagoslov Gospoda” po zemlji. Takrat se razpeni in ujezi na ves svet ali pa na ljudi in z neusmiljeno rušilno močjo podira nasipe, trga obrežna drevesa in grmovje, dele zgradb, s seboj odnese lahko celo ohlapne predele obrežja. Včasih ne prizanesa niti ljudem niti živalim, ko z morilskimi nakanami divja po območju.

Ne me napak razumeti! Ne nameravam obsojati nikogar, saj do tega nimam ne pravice ne volje. Vse, kar želim povedati, je le to, da še narava ni prizanesla prebivalcem Prekmurja. Še posebej pa madžarski manjšini, ki ji je poleg okupacije tudi narava oteževala življenje s takšnimi preizkušnjami

Bila je pomlad, a še ne tista prava. Štorklje so se komaj vračale iz Južne Afrike in zasedale svoja stara gnezda na osušenih topolih, dimnikih pa tudi povsod drugod. Samo njihovo klopotanje je označevalo prebujanje. Lepo so popravile stara, uničena gnezda in se z veliko odgovornostjo pripravile na rojstvo in vzgojo mladičev. V hlevu so bila lastovičja gnezda še vedno prazna, tako tista pritrjena na tramove kot tudi tista pod nadstreškom. Na dvorišču so ponosno cvetele le viljamovke, breskve in pšeničnice. Med bujnim rastjem na obrežju Krke so se le vijolice sramežljivo kazale izza raznih vrst šaša, ki ga je obdajalo ločje. V vlažni mivki so cvetele trobentice.

Alberta je prebudilo jutranje zvonjenje. Razmišljal je o dogodkih prejšnje noči. Zdi se mu, da so bile vse le sanje. Zven edinega zvona v vasi se mu je zdel kot bijte njegovega srca. Kot če bi oba imela enak ritem bitja. Znano, prijetno bitje ni samo njegovega srca napolnilo s srečo ter upanjem, temveč se je razlilo po vsej vasi, se skozi reže v vratih in oknih prikradlo v vsako hišo. Prikradlo se je tudi pod odeje spečih, da bi jih zbudilo. Tudi njihove duše je napolnilo s čarobno magijo in osupljivo močjo.

Ni mogel priti k sebi. Čarovnija prejšnjega večera ga je imela preveč v pesti. Ni se je znal osvoboditi, ni mogel trezno misliti, kaj šele se prebuditi. – Pa to je neverjetno! Končno so se mu uresničile vse sanje. Ne samo, da on ljubi, končno ljubijo tudi njega! Sedaj se lahko že pogumno postavi pred gospodarja in ga zaprosi za Boriškino roko. Dekla se je zaklela, da bo le njegova žena, pa če se bodo nebesa razklada na dvoje. Še to se je odločila, da bo z njim pobežnila v Ameriko, če bo potrebno, kjer bosta lahko zaživela svobodno in srečno novo življenje.

Hitro se je oblekel in se lotil jutranjih opravil. Ni hotel, da bi ga gospodar danes oštel. Najprej je konjem obesil za vrat krmilne bisage, polne ovsa. Z dlanjo je do konca poravnal grivo črne kobile. Zadovoljno je preveril, če je njen mladiček našel njena, z mlekom prepolna vimena. Potlej je kravam vrgel seno. Izpod njih je pobral gnoj. Nadomestil je slamo, nato pa je odšel po svežo vodo za živali.

Ni zaznal tišine okoli njega na dvorišču, prav tako ne v hiši.

Seveda, ko pa ima služkinja v nedeljo prost dan. Molznica bo prišla pozneje, da pomolze in poskrbi za prašiče. Ko je iz vodnjaka potegnil tretje vedro vode, je iz hiše zaslišal zaskrbljen, kriku podoben glas. Pretreslo ga je. Kavelj je odložil na vodnjak. Poslušal je. Nič. Mogoče pa je haluciniral. Toda notranji glas mu je šepetal, da naj gre v hišo, ker tam notri nekaj ni v redu. Previdno se je približal hiši. Ustavil se je na opečanem prugu. Opazoval je. Ničesar nenavadnega ni zagledal. Že se je hotel obrniti, ko je zaslišal čuden šum v hiši. Zadržal je dih in poslušal. Tišina. Opazil je, da so vhodna vrata za malenkost odprta. Pristopil je bliže. Pogledal je. Sedaj je dobro videl, da vrata niso bila zaklenjena, niti prav zaprta niso bila.

Kaj naj stori? Brez povabila še nikoli ni prestopil praga gospodarjeve hiše. Če se je pa zgodilo, je bilo vedno v spremstvu druge osebe.

Halo! – je rekel tiho in prestrašeno. Brez odgovora. Počakal je nekaj časa, nato pa glasneje rekel: – Halo! Gospod, a ste že budni? Jaz sem prišel, Albi, Albert. – Mrtva tišina. Stopil je še bliže k vratom, potrkal je. Niti na to ni dobil odgovora. Prijel je kljuko in odprl vrata. V predsobi ni videl nikogar, ni videl ničesar sumljivega. – Nerazumljivo, – si je prišepnil. – Ob takem času je imel gospodar navado že delati. Pa tudi gospodarica ob tem času že skuha kavo. Tega nikakor ne razumem! – se je zdrznil. – Kaj se tukaj dogaja? Kaj se je z njimi zgodilo, da so se tako spremenili? – Že je pomislil, da je celotna družina odpotovala, on pa tega ne ve. – Ne. To je nemogoče, saj sva bila včeraj z Boriško tam do desete ure skupaj.

Odločno je krenil proti delovni sobi. Potrkal je. Nič. Ponovno je potrkal, tokrat še močneje. Previdno se je oglasil, toda že kar glasno: - Dobro jutro, gospod! – Kot da bi govoril steni. S pogumno kretnjo je stisnil kljuko in vstopil. Ob pogledu na delovno sobo se je skoraj onesvestil. Soba je bila popolnoma razdejana. Razno pisanje je bilo raztreseno po tleh. Predali iztrgani, razmetani. V levem kotu sobe je v kanapeju v napol visečem stanju zagledal negibno truplo gospodarja s prerezanim vratom. Okoli njega je bila luža sestrajene krvi. Zbral je vse moči, da je prišel k sebi, da je lahko ostal na nogah. Potipal je gospodarjevo roko. Hladna, ledena. – Mrtev je! – je sklenil.

Kot pijan se je optekel iz sobe in začel kričati kot zmešan: - Ljudje! Domači! Je kdo doma? Oglasite se, ker bom ponorel! Kje ste, spoštovana gospodarica? Boriška moja, kje si? Boriška... – je izbruhnilo iz mladeniča.

Kmalu si je opomogel od grozljivega in okrutnega doživetja, prizora in je pogledal v dekličino sobo. Še potrkati je pozabil. Boriško je našel privezano na posteljo z zamašenimi usti. Takoj je pomislil, da je njegova draga tudi mrtva. Sklonil se je nad njo in jo začel oživljati.

– Boriška! Boriška! Ne umri! Ljubim te!

Punca ga je ubogala. Počasi je premaknila veke, najprej levo, nato pa še desno. Delno je odprla oči. Presenečeno je pogledala Albija.

– Kaj delaš tukaj? – ga je hotela vprašati, a ji ni uspelo.

Takrat se mu je posvetilo in ji je hitro odstranil belo krpo iz ust.

Punca vsa iz sebe zakričala nanj:

– Kako si prišel sem?! Kaj si si mislil?! Kaj bodo rekli moji starši?!

– Čakaj! – je prekinil njeno razburjanje. – Takoj se vrnem pa ti razložim, samo da prerežem vrvi. – Iz žepa je potegnil stari nožiček, katerega je imel vedno pri sebi in z nekaj natančnimi vrezi osvobodil punco.

Takoj je stekel proti spalnici. – Naj bo, kar bo! – si je mislil. Obstal je pred vrati, a je nato vstopil. Pričakal ga je podoben prizor kot prej. Na francoski postelji je nezavestna ležala gospodarjeva žena. Roke, noge je imela obvezane, usta zamašena z velikanskim kosom zavese. Haljo je imela strgano. Na obrazu je imela modrice. Na čelu pa kot jajce veliko, krvavo oteklino.

– Diha, – je ugotovil...

– Kaj delaš, Albi?! – mu je v ušesih zadonelo od zadaj. – Ne ubij moje mame! Ne bodi morilec! Saj te ljubim, tvoja bom!

Fant ni mogel verjeti pravkar slišane. Sunkovito se je obrnil in pogledal dekle, na katerem je bil opazen šok zaradi prestanega.

– Moja Boriška! Tvoji mami ne bom storil zlega! Nekdo, oziroma neznani ljudje so to storili. Tudi tvojega očeta ... – se je ugriznil vmes v jezik, a je punca že dojela.

– Kaj je z mojim očetom? Kje je? – je vprašala histerično in se zapodila proti pisarni.

– Počakaj! Ustavi se! – je grabil proti njej.

– Ne! Pusti me! Videti moram! Vedeti moram!

Albi jo je z odločnim gibom, že skoraj grobo zadržal in stisnil k sebi.

– Najprej morava izpustiti tvojo mamo! Pridi! Potrebuje te.

Punca je nekaj časa samo nemo in pretreseno zijala vanj.

Nato pa je v trenutku prišla k sebi in z vznemirjenim krikom priletela v sobo. Divje je začela z rokami trgati vrvi, s katerimi je bila zvezana njena mati. Končno jih je fant prerezal. Vmes je Bori iztrgala iz materinih ust tisti kos zgnetene zavese.

– Mati! Draga mati! – je poskusila oživiti, predramiti nezavestno, nakar je začela na ves glas jokati.

Albert najprej niti ni vedel, kaj mu je storiti. Odhite! je v kopalnico. Namočil je brisačo in z njo drgnil omrtvičeno, negibno

čelo ter obraz gospe, zraven pa je šepetal: – Gospod, ne dopusti, da se ji kaj zgodi! Usmili se uboge Boriške. Če nas imaš vsaj malo rad, me boš uslišal?

Mogoče, da zaradi molitve, ampak najverjetneje zaradi obkladkov, je prišla nezavestna ženska k sebi.

Prvi hip sploh ni vedela, kje je in kaj se je zgodilo. Toda spomin se ji je kmalu povrnil. Utemeljene so bile govorice, da je trdoživa in čvrsta gosposka dama. Trdna kot marmor z zlatnim srcem.

– Ti si tu, Albi? – je šepnila. – Kaj je z mojo hčerko Boriško?

– Vse je v redu z njo, spoštovana gospa. Tukaj je, na podu goče revica. Bori, vstani! Mati te kliče!

Brez reakcije.

– Vi jo pokličite, gospa! Mogoče bo vas poslušala.

– Boriš! – je poskusila vstati gospa, a se je zvrnila na posteljo.

– Ostanite ležati! Bom jaz poskusil, – je pristopil k dekletu, ki je bilo še vedno povsem zmedeno. Narahlo jo je dvignil in jo položil na posteljo. – Poskusite jo spraviti k sebi! Jaz bom javil zvonarju, naj pokliče ljudi. Vmes bom sporočil zdravniku, naj nemudoma pride pa še žandarje bom obvestil.

– Ne puščaj naju same, dragi dečko! – ga je prosila obupana gospa. – Tudi naju bodo ubili. Zaklali...

– Pa... - je jecljal mladenič – A vi veste, gospa?

– Vem. Videla sem.

– Dobro je, – se je vdal. – Ostal bom, toda nekaj moram vseeno narediti, da prikličem ljudi. Ne bojte se, v bližini bom! Ne bo se vam sedaj nič več zgodilo.

Hitro je zapustil dami in v roke vzel lovsko puško, ki je visela v pisarniški omari. Tudi naboje zanjo je našel. Nabil je dvocevko. Ne enkrat je to že storil za svojega gospodarja. Odhitel je na dvorišče in dvakrat ustrelil v zrak. Ponovno jo je nabil, ponovno ustrelil. To je še dvakrat ponovil. Strelji so dali zelen učinek. Komaj kaj minut je minilo, že je prišel zvonar, za njim pa kar nekaj mož in žena. Tudi vaški župan je bil med njimi. Na kratko jim je razložil dogodke, nato je odhitel po zdravnika.

– Ne spustite ga, gospod sodnik! – se je delala pametno ženskica. – Kaj, če je on morilec? Nikoli se ne ve. Tolko vsega se govori v vasi o skrivni ljubezni teh dveh, da ...

– Jezik za zobe, ti vaška raglja! – ji je rekel njen mož. – Sram te bodi! Spravi se domov in začni čistiti, saj nas bo umazanija pojedla!

Vsi so se nasmehnil, ženska pa je zardela.

Toda ostali so nemi. Brez ideje, kaj bi.

Iz otplosti so se predramili komaj takrat, ko se je Albi vrnil z zdravnikom. Toda prava osuplost je nastala takrat, ko se je gospodarica, čeprav z oteklim obrazom, samozavestno pojavila na pragu hiše, z Boriško ob sebi.

– Dobri ljudje, sovaščani, – se je oglasila odločno, a prijazno.

– Ne sumite ubogega Alberta. On ni ne ropar, ne morilec.

– Kdo pa potem? – so vprašali nekateri.

– Jaz sem videla morilca, preden nas je napadel. Priča sem bila tudi, ko je brez pomišljenja prerezal vrat mojega moža, ker mu ta ni hotel dati zaslužka, kar je včeraj dobil in ne bogatega nakita. Mogoče pa je moral umreti le zaradi tega, ker je prepoznal pokvarjenca. Našel je iskane stvari, nato je pa hotel še mene spraviti s poti. Poskušala sem se mu upreti, a ni šlo.

– Povejte nam že enkrat, kdo je bil ta krvoločna baraba! – je vprašal vaški župan.

– Savanyu Jóska.

Za zaključek lahko povemo, da družina te grozne noči ni mogla pozabiti. Po letu žalovanja sta se Boriška in Albi poročila.

Ob lepih, mirnih in zvezdnatih večerih so večkrat posedeli na bližnjem obrežju Krke. Preživela grozota jih je še kdaj pa kdaj preganjala v snu, toda rast novega živega bitja v drobovju mlade žene je napolnila delovni vsakdanjik družine z osrečujočo svetlobo.

V opojnosti veselja

V nadaljevanju ne bom pisal o letih med drugo svetovno vojno. Konec 1930. let so jugoslovanske oblasti že popolnoma prepovedale poučevanje v madžarskem jeziku, tudi tam, kjer je bilo 95% učencev madžarske narodnosti. Položaj je postajal vedno bolj dušeč, zatiranje tukaj živečih Madžarov je bilo vedno močnejše na vseh področjih. In to stanje je v Madžarih netilo sovraštvo proti Slovencem, še posebej proti tukaj živečim Totom. Čutili so, da so jim kratene človeške in narodne pravice, saj so njihovi predniki že od vekomaj živeli na tem področju, tukaj so rojeni, tukaj pokopani. Niso priseljeni ali „uvoženi“. Zato imajo pravico živeti tukaj, kot pritiče človeku.

Prav tako niso mogli pozabiti vseh let pred Trianonom. Globoko v njihovo zavest so se ukoreninili trmasto verovanje, krčevita vdanost, nepremagljiva, vraževerna, če ne celo magična sila in oprijemanje madžarskih korenin. Hrepenenje po večnih sanjah, želja spet biti Madžar. Madžarsko misliti! Madžarsko čutiti! Madžarsko govoriti!

In končno je 22 let mučnega potrpljenja, zatiranja zavesti, obrodilo tako zelo zelene sadove. Zgodilo se je 6. aprila 1941.

Sedaj, ko sem po nekaj mesecih spet vzel v roke pisalo, čutim, da ne vem pisati. Ampak kakšne prelepe stvari so se dogodile v preteklih tednih, mesecih. Samo če se spomnim na jutro cvetne nedelje! V jutranjih urah nas je dohitela vest: „Nemčija je napadla Jugoslavijo. Nemška letala bombardirajo Beograd!“ (Nándorfehérvár) Nekdanjo trdnjavo Hunyadi Jánosa, ki je pred Turki branil krščanski svet.

Iz bližnje vojašnice so se srbski graničarji podali v brezglavi beg. Za seboj so pustili vse orožje, vso opremo. Mudilo se jim je domov, v Srbijo.

Okoli edinega lokalnega radia (ki je deloval na baterije) so se zbirali vznemirjeni, radovedni odrasli, možje in žene, zijajoči in prav tako radovedni otroci. Vsi skupaj so poslušali pomembne novice. Komaj takrat so poskušali njihovi možgani obdelati dogodke. V njihovem srcu tleča, dvajsetletna žerjavica še ni vzplamtela. Nečesa pa so se že zavedali – spet bodo lahko Madžari! Da bodo lahko pogumno, pred svem svetom, priznali matično državo, materni jezik!

V sosednjih madžarskih vasi je starejši možakar, ki je že odslužil vojsko, dal pobrati vse orožje, ki so ga orožniki odvrkli v jarke in v posevke. Našli so še celo pihalnike iz prve svetovne vojne. Tako je ustanovil tako imenovano „enoto za vzdrževanje miru“. To je sestavljalo okoli 15 članov.

Velika večina vaščanov je bila opoldne zbrana v sredi vasi. Nihče ni delal. Nihče ni imel kaj početi. Še gospodinje so pozabile na kuhanje kosila. Nepopisna sreča in neskončno veselje sta potisnila vsakdanja opravila v ozadje, edina misel, ta pa je bila v mislih slehernega, je bila: „Spet smo Madžari!“ Očitno so še psi to začutili, glede na to, kako veselo so skakljali ob množici. Brezskrbno brezdelje, direndaj in bodreče prijateljske pogovore je nepričakovano pretrgal hrup prihajajočih motorjev.

– Prihajajo vojaki! Vojaki prihajajo! Kolikor vidim, so nemški! – se je zadril nekdo s strehe.

– Dobro bi bilo odložiti orožje, – je priporočal stric Janči, vseveden in izkušen starček.

– Toda zakaj? – je samozavestno pripomnil poveljnik mirovnikov, toda takoj je uvidel, da ima stari prav, ko so nemški vojaki, ki so se zdeli mirni, začeli upočasnjevati in so si nastavili stojnice na rame na streljanje.

– Dol z orožjem! – je zakričal. – Roke gor!

Vsi so nemudoma upoštevali njegov ukaz. Medtem je prispel nemški osvobodilni juršni oddelek. Mladi poročnik je izžareval napeto samozavest, ponosno zavest, predvsem pa odločnost za delovanje. Na njem so bile vidne vse lastnosti njegovega naroda. Šest svetlikajočih, čistih, novih, BMW-jevih motorjev s priklopniki, naoljeni orožje, temnozeleno ali črne vojaške uniforme, belosive oznake činov.

Postaven mlad oficir, poveljnik 16-članske enote, je z vojaško strogostjo vprašal nemško: „Was soll das bedeuten?“ (izg. Vas zol das bedojten? – Kaj naj to pomeni?)

Še dobro, da se je v vasi našlo nekaj ljudi, ki so govorili nemško, saj so tam delali kot sezonski delavci. Tako jim sporazumevanje ni povzročalo veliko težav.

– Was soll das...? – je ponovil oficir vprašanje še trše, nato pa s prstom pokazal na orožje, ki je ležalo na tleh. – Kdo ste in zakaj ste proti nam dvignili orožje? – so se mu zasvetile oči.

– Wir haben... Wir sind... (izg. Vir haben... Vir zind... – Mi imamo... Mi smo...) – je zajeceljal stric Vendel. – Ne proti vam, gospod oficir. Mi smo Madžari. Bratje. Ungar. Freund. Bruder. (Madžar. Prijatelj. Brat.)

– In to orožje? – je spet pokazal s kazalcem na razmetano orožje.

– To smo pobrali od srbskih vojakov. Obrambo smo si organizirali, da bi v vasi zagotovili mir, da bi preprečili kraje.

Poročnik se je nasmejal, sedaj prvič, nato pa je smeje pokazal s prstom na staro puško.

– S to znate streljati?

– Imamo jih samo za ustrahovanje.

– Gut, gut. (Dobro, Dobro), – je rekel po kratkem premoru. – Lahko jih pobere. Auf Wiedersehen (Na svidenje!) – Pomahal je ostalim, potem so kot izstreljeni naboji krenili proti Dolnji Lendavi.

Na prvi dan velikega posta, na dan 7. aprila, sem se prebudil v toplo, sončno jutro. Kot če bi se sam Bog nasmehnil našemu svetu. V bujnem sadovnjaku na našem vrtu se je močno kazal znak pomladi pri nekaterih. Rahlo vijoličasti cvetovi breskve ob oknu so že začeli bogato poganjati. Breskev se je nagibala v nežnem vetriču. Se je mogoče hotela spogledovati s sosednjo jesensko breskvijo, ki se je šopirila ter razkazovala brstiče? Bi znal kdo povedati, kaj mislijo in čutijo ta drevesa, trava, te rože in še vse ostale, od Boga ustvarjene rastline?

Imajo dušo? Imajo tudi tako bogat čustveni svet kot mi ljudje? Kot je naš svet? Ki smo neskončno bogati. A čutijo, a vedo čebelice, ki pridno brnijo okoli breskovih cvetov, da je ta pomlad drugačna od vseh prejšnjih? A razumejo te majhne živalce, ki z izrednim potrpljenjem in skrbnostjo nabirajo cvetni prah, da je na cvetno nedeljo pred Kristusovim vstajenjem nastal nov in svobodnejši način življenja?

Take in podobne misli so se mi vpletle po glavi, ko sem temeljito poskrbel za živali: jih nahranil in jim dal vode.

Po zajtrku sem vzel v roke pisanje, da bi zapisal dogodke. Zaman sem poskušal urediti misli, da bi tvoril povezane in smiselne povedi. Ni šlo. Le naključnih besed, izrazov sem se spomnil. Na primer: Konec ..., ponehalo je trpljenje..., znova smo svobodni..., lahko živimo kot Madžari..., ne na cestah ni več srbskih orožnikov..., ne strašijo nas več in naših otrok, tudi ne..., konec je..., konec je..., končno...

Iz omotice me je predramil krik moje žene.

– Pridite ven! Čudež se je zgodil.

Pospravil sem zvezek in odhitel ven.

– Kaj, hiša gori, ali je pa kdo umrl, da se tako dereš? – sem vprašal narejeno ogorčen.

– Ne, ampak pogledjte na cesto! – je proti cesti pokazala.

Pogledal sem.

Od začudenja sem obstal kot okamnel. Na sredi ceste je 10 do 12 razposajenih otrok skakalo, se drlo, razgrajalo. Dva sta nekaj

vlekla za seboj. Približal sem se. Bolje sem si ogledal skupino. Komaj takrat sem opazil kaj vlačijo za seboj. Kakšnih 70-80 centimetrov dolg in 15 centimetrov debel betonsko soho. Nanj so pritrdili hodnično vrvo, s katero so vse skupaj vlekli. Na betonski plošči je bil jasno viden vklesan napis SHS (Kraljevina Srbov-Hrvatov-Slovencev).

V trenutku sem se ujezil in razburil, ampak se v trenutku tudi pomiril, jeza je ponehala, se razblinila. Um se mi je v trenutku razbistril. Mojo notranjost je preplaval neznani občutek veselja, ki je vse drugo izrinil iz mene. Hotel sem steči ven in objeti oba prečudovita otroka. Čisto mogoče je, da je eden njiju bil moj sin. Ampak sem le stal, negibno sem stal, kot če bi se zakoreninil na tem mestu in sem samo gledal, opazoval veselo skupino, napol v snu, srečen.

Nekaj toplega mi je padlo na roko. To me je pomirilo.

V dnevih velikega tedna prekmurski Madžari niso delali. Ne le zaradi velikonočnih praznikov. Praznovali so dvojno vstajenje. Pomnožili so se obiski pri sorodnikih. Vsi člani družine, bratje, prijatelji, kolegi, znanci, ki so živeli ob jugoslovansko-madžarski meji so se sedaj lahko dobivali svobodno, brez nadzora in potnih listov. Na vsem območju je bil narodni praznik, kot če bi organizirali vrsto porok po celem ozemlju.

Toda v brezmejno veselje se je vseeno primešala bridkost. Na videz politična namigovanja so bila takšna, da naj bi – potemtakem tudi pradomovinski Madžari – Prekmurje zopet pripadlo matični deželi, Madžarski, državi Svetega Štefana. Toda uradno do tega še ni prišlo.

Sam sem tudi slišal, da naj bi se razni odbori mudili v Lentiju, celo v Zalaegerszegu s prošnjo, da naj vkorakajo v Prekmurje madžarski vojaki, da naj končno že zasedejo to območje. Naj ne bo zopet slovanski plen!

To se je končno zgodilo 16. aprila 1941. Sam sem bil priča teh dogodkov. Domači organizatorji, ki so že vedeli za natančen datum vpada madžarske vojske, so prosili vodje vsake madžarske vasi, še celo z madžarskimi vasi sodelujoče slovenske vasi, da naj „dan ponovne okupacije“ slavnostno in primerno proslavijo. Vaščanov madžarskih vasi ni bilo potrebno kaj dosti prepričevati, jih prositi. Pred vsemi naselbinami so postavili slavoloke, skozi katere se bo premikala madžarska vojska. Te so okrasili z rdeče-belo-zelenimi zastavami iz barvnega krep papirja, v katerega so splekli veje zelenike in listje cedrovine.

Najbolj pompozni, najbolj veličasten je bil sprejem v Dolnji Lendavi. Mestno vodstvo se je obleklo v svečane obleke. Kdor je imel, se je oblekel v častne madžarske obleke. Dekleta iz vaških družin so veličasten sprevod korakajočih domobraskih huzarov in infanteristov pozdravile s šopki cvetlic, oblečene v narodno nošo. V toči cvetja, skozi labirint madžarskih zastav se je osvobodilna vojska premikala preko manjših vasi ob bregu Mure, vse do Órihódosa (Hodoš) pa do Muraszombata (Murska Sobota). Vsepoševsod so jih pozdravljale od veselja vriskajoče množice.

Vsi madžarski prebivalci znova k Madžarski priključenega Prekmurja, pa tudi še nekateri slovenski prebivalci so srčno veselo peli:

*Mura mentén boldog a nép újra,
Mert a szellő az ősi zászlót fújja.
Jöhet vihar, százszor borulhat az ég is,
Alsólendva magyar marad mégis!*

*Na bregu Mure so ljudje veseli,
ker vetrič zastavo prastaro vihti,
lahko pride vihar, naj se utrga nebo,
Dolnja Lendava ostala madžarska bo!*

»Milo za drago«

Sedeli smo v sobi v kleti na bregu Cser. Ravno smo se pogovarjali, da je bil letos dober in obilen pridelek. Izvrstno vino bomo imeli. Da to dokazem, sem napolnil kozarce s še malo motnim mešanim vinom iz lončenega vrča, ki ga je napravil lončar iz Filovcev.

– Na zdravje! – sem vzdignil kupico.

– Na zdravje! – sta rekla moja pajdaša, Pali in Gyuri.

Molčali smo. Tišina je bila moreča. Kot če bi težak kamen legel na srce. Nevidna in zadušljiva sila. V majhni sobi je bilo čutiti nerazumljivo silo, ki je delovala omejujoče in nas čarobno zadrževala. Kot ptice, ki se drgetajo na poledenelih, z ivjem prekritih vejah pozno pozimi, smo sedeli v majavih naslonjačih.

Vsak je bil zatopljen v svoje misli. Smo mogoče tavalili v spominu, v preteklosti?! Lepe sanje? Svobodne, mirne, srečne podobe prihodnosti? Smo se grizli zaradi grenke resnice prečudovitega? Kdo bi vedel...

Eno je gotovo, v smrtni tišini bi slišali še tiho grizljanje lubadarje v nažrti glavni gredi, oziroma bi lahko slišali, če bi le poslušali. Toda sedaj smo bili že vsi trije okupirani z drugim. Preteklost je okovala naše misli in duše, spomini na mnogotero trpljenje in na trud ljudi, upanje in želje po boljšem svetu.

Niti tega nismo opazili, da so se odprla, tiho in brez škripanja, lesena rebrna vrata stiskalnice. Iz omamljenosti smo se prebudili komaj takrat, ko je nekdo potrkal na vrata male sobe, izdelane iz desk. Potem sem se odzval: – Izvolite!

– Bog daj, vsem! Dobro, da sem te našel. Dolgo sem iskal doma, – je vstopil preko visokega in oguljenega praga naš dober znanec, stari stric Miha.

– Vam tudi, stric! – sem odzdravil. – Toda kaj vas je prineslo sem k nam, kamor še ptič redko zaide? – sem prijateljsko vprašal starejšega moža z znanim madžarskim izrekom, ki je prišel iz

sosednje slovenske vasi. On je bil resnično „stari maček” v tem viharvem svetu. Gotovo je že prestopil mejo sedemdesetih, kar je bilo razvidno že iz izrazitih, ostrih potez na njegovem obrazu. Nad majhnimi, vrtajočimi očmi so se raztezale njegove bodičaste, kosmate obrvi kot ščitni roglji. Če bi živel v 15. stoletju, bi mu njegova rdeča lica, gromozanski orlovski nos zavidal še kralj Matjaž. Kot imamo pri nas navado reči, „bi bila iz njega silno kilava ovca, saj se zaradi gromozanskega nosu ne bi mogel pasti”. V višino je meril dobrih 190 cm. Ni bil debel. Mršav, suhe kože, trdih kosti, mešanica več narodov. Obro-germanska, ogrsko-slovanska, madžarsko-turška kri se mu je pretakala po žilah. Poleg njegove dlani bi celo gorilina bila videti drobna. Da je nekoč posedoval nekakšno heraklejsko moč, o tem priča le njegovo notranje izžarevanje. Pa še sedaj se dobro drži.

– Nič me ni prineslo sem. Po svojih dveh nogah sem prišel. Dosti pešačil, da sem tebe našel. Rabim pomoč!

– Kaj res?! – sem izdaval z nasmeškom, a mi je šesti čut takoj povedal, da je zadeva lahko precej resna, če je stari prehodil več kot deset kilometrov, da najde mene oziroma nas. – Saj ne gori hiša, ali?

– Hiša res ne, toda slama že! – je pripomnil. – Toda... – je nenadoma utihnil, nato pa se pretreseno ozrl.

– Dobro je, stari, – sem ga razumel. – Tukaj lahko mirne duše govorite. To so moji prijatelji. Pred njimi nimam skrivnosti. Lahko jim zaupate. Samo prej si splahnite grlo z malo vinčka z bregov.

Stopil sem do police in vzel z nje kozarec. Napolnil sem ga do vrha in mu ga ponudil. Enako sem storil tudi ostalim.

– Da bi nam Bog še dosti tega dal! – je brbljal moški po prvem požirku.

– No, zdaj pa že lahko poveste, zakaj ste si nakopali na grbo to dolgo pot sem, – sem ga prosil.

– Vi veste, da sem miroljuben človek. Ne maram sovraštva. Rad imam naše Slovence, ali pa kakor nam vi pravite, Tóte, enako tudi Madžare. Tako bilo tudi pred drugo svetovno vojno. Če sem le lahko, sem vedno pomagal tistim, ki so potrebovali potrebovali.

– To je vse res, striček Miha, ampak, bi lahko povedali bistvo?

– Svet je slab.

– Res je slab, – smo mu pritrdili.

– Tega nismo pričakovali, ko so naše predele zasedli Madžari. Mislili smo, da bodo z nami ravnali bolj človeško.

– Toda sedaj jedo pšenični kruh namesto koruznega, – ga je nepričakovano prekinil Pali.

– Pšenični kruh, pšenični kruh..., poplaknjen z solzami, prepojen z bolečino.

– Nadaljujte! – sem ga bodril.

– To še nekaj potrpiamo, da uradniki, orožniki in vsi ostali, ki so prišli iz Madžarske, zviška gledajo na nas, da nas sramotijo in če je le možno, zapostavljajo na vseh področjih vsakdanjega

življenja, da ne smemo uporabljati materinščine, v šolah se učijo le madžarsko, in če kakšen preveč zavzet učitelj opazi, da kdo govori slovensko, ga pretepe in osramoti.

– Vse se vrača, vse se plača! – je pribil Pali.

– Pa še kaj! – sem ga opozoril. – Pusti ga govoriti! Zelo zanimive stvari govori.

– Kot da sam ne bi dobro vedel, tako kot mi, kako ravnajo madžarske upravne oblasti z nam blizu živečimi Slovenci! – me je poskusil zagovarjati Gyuri. – Večkrat sem že videl, še večkrat pa slišal, na kakšen način obračunavajo kakastollasok (žandarji) s slovenskimi mladeniči, ki jih imajo za sebi sovražne.

– Naj se utopijo v svoji usod! – se je kujal dalje drugi. – Mi smo tudi ogromno trpeli.

– Ej, ej, Pali?! – me je presenetil.

– Prav za te orožnike gre, – je nadaljeval stari. – Mogoče ste že tudi vi slišali, kaj vse je zgodilo v moji vasi. Tudi to veste, da v tisti vasi živijo miroljubni in bogaboječe kmetje, ki še nikomur niso škodovali. Zgodi pa se v vsaki vasi, vsaki državi, da se najdejo tudi takšni, ki ne spoštujejo pravic soljudi in zakonov.

– Toda... stric Miha, kolikor sem jaz slišal, je bilo pri vas nekaj čisto drugega na stvari.

– Ja, bilo je, res je bilo. Nekoč ste vi trpeli zaradi srbskih žandarov, oblasti. Ni daleč nazaj. Ali pa ste že pozabili? Tudi med vami so bili nezadovoljneži in uporniki, ki so se požvižgali na samovoljno sprejete zakone, odredbe in so nasprotovali tedanji vladi.

– No, to je pa zopet druga zgodba...

– Seveda, saj so takratni pradomovinski Madžari živeli v Jugoslaviji v manjšini. Toda sedaj so v tem položaju dolga leta tukaj živeči Slovenci. Kaj je razlika med tema dvema zadevama? A mi lahko poveš? – se je vživel stari. Bil je zardel, že kar jezen.

– Tišje, gospod Miha! – sem ga miril. – Samo mirno. Vseeno nismo mi prijeli za orožje in pobili srbskih orožnikov, prav tako ne vojakov, kakorkoli smo sovražili tisti režim in izvršitelje.

– Ker ste bili strahopetni! – je počil. Mogoče nepremišljeno? – Niste imeli poguma za to! Skrili ste se za krila vaših žena! – je izjavil vase zaverovano, ponosno najbolj izkušen in preživel član naše družbe.

Spet se je v sobo naselila smrtna tišina. Če bi burne misli in viharna ter vroča čustva, ki so se v tem trenutku pletla v mislih štirih ljudi v sobi, izbruhnila, kdo ve, kako bi se končalo...

Začel sem doumevati, da ima stari lahko čisto prav. Sedaj se je njim treba prebijati skozi brutalne in nečloveške okoliščine, v kakršnih smo morali mi prenašati kruto usodo 22 dolgih let. Kaj je mogoče, da bi morali mi takrat drugače reagirati? – sem nadaljeval lastne misli. Bi tudi naša mladina morala ostati doma, ne pa pobeogniti, zapustiti domačo zemljo? Glejte, saj je slovenski narod le na videz klonil pred madžarsko-nemško-italijanskim okupatorjem. Niso organizirali revolucije, pač pa odporniško gibanje proti vsiljivcem. V glavnem se vsa takšna prizadevanja

dogajajo po svetu na skrivaj, s partizanskimi aktivnostmi. Najbrž sem te zadnje besede povedal na glas, čeprav nisem hotel, toda stric Miha je takoj reagiral na moje besede.

– Tako je. Partizani. Čuvaji oblasti so v naši vasi iskali partizane, ki so se z odporniškimi dejanji upali upreti madžarski vladi.

– Na, pa povejte že enkrat, kaj se je zgodilo! – sem ga vzpodbujal.

– Morda je bilo že okoli štirih zjutraj, ko sem slišal glasen topot pri vratih na hodnik. Prva je prestrašena poskočila moja žena. Ne razumem sicer, kako je to mogoče, saj je ubožica gluha. Hitro sem se skobacal iz postelje. Nataknil sem si hlače, si oblekel platneno srajco, si nadel plavi predpasnik, stopil v copate in odhitel ven. Takrat so že s puškami tolkli po vratih. – Že grem! – sem jim rekel živčno in že malo jezno. – Kaj ne veste kulturno trkati? Tukaj živijo miroljubni ljudje!

Odprl sem vrata. Skoraj sem omedlel od presenečenja. Po dva in dva vojaka s petelinjim peresom in bajonetom pred vrati v preddverju!

Hotel sem vprašati, kaj želijo, a me je žandarski narednik nadrl, oziroma vprašal „po vojaško“:

– Maga Furján Mihály? (Vi ste Furjan Mihaj?)

– Jaz sem Forjan Mihael, preprosto samo stric Miha.

– Vi ste sodnik?

– Da, – sem odgovoril. – Vaški župan.

– Nekaj si oblecite in pridite z nami! – mi je ukazal.

– Toda jaz... nič kaznivega nisem zakrivil, – sem začel.

– Jezik za zobe! Priča boste!

– Priča? – sem se čudil. – Nisem dobil obvestila od uradnikov.

– Tu je vaše obvestilo, – mi je primazal zaušnico.

Nisem imel izbire. Moral sem iti. Pri tretji hiši smo se ustavili. No, takrat sem že razumel, v katerem grmu tiči zajec. Dobro sem poznal družino. Fante tudi. Dobri Slovenci, dobri ljudje, le malo „prepirljive narave“, če se tako izrazim. Enega niti doma ni bilo. Nekje se je učil. Pri hiši je še vladala tišina. Videti je bilo, da se gospodar še ni zbudil. Tudi njegova družina je še počivala. Toda to se je zelo hitro spremenilo.

Narednik, dva orožnika in dva vojaka so pristopili do vhodnih vrat, nato pa so začeli grobo in zelo glasno tolči s puškami po njih. Vmes sem opazil, da v polmraku oboroženi vojščaki obkrožajo hišo. Še pred hlev in bajto so se prikradli. Mogoče se je celo za latrino, ki je stala na koncu dvorišča, skrival kak „skritopuškaš“.

– No, ka gyé (kaj je)? – se je slišalo od znotraj.

– Odpri vrata! – kar tako, odpri! Pa dvomim, da so poznali okrog šestdeset- letnega moža.

Ni bilo treba čakati predolgo, da so se odprla vrata hodnika in lastnik se je oglasil: – Ka želite? – toda glas mu je zmrznil v grlu. – Kaj ... kje ...

Nato so se dogodki odvijali zelo hitro. Narednik je grobo odrinil starega, ki se je komaj uspel ujeti za kljuko vrat, ki so treščila v steno. Nato je z zamahom ukazal vojakom in orožnikom, da naj opravijo delo. Ti so z naprej uperjenimi bajoneti vdrli v hišo. Vmes je narednik zgrabil od strahu otrplega gospodarja in zakričal nanj.

– Kje maš starejšega sina?!

– Ne vem, – je zjecljal on.

– Raje nam povej, ker boš zelo obžaloval, če nam boš kaj zamolčal!

– Toda gospod častnik ... – je moledoval slednji –, jaz... res ne vem...

Takrat ga je mož postave močno udaril s pestjo po obrazu. Onemu je morala počiti ustnica ali pa se mu je ulila kri iz nosu, ker je bil njegov obraz v hip ves krvav.

– Živega te bom odrl, ti stvaritelj partizanskih pankrtov! Izdaj nam, kje je, kje se skriva, še dokler sem dobre volje, dokler sem še pohlevna ovca! Vedi, stari, da znam biti tudi volk!

– Krvoločen volk, – sem ugotovil jaz, ki sem stal poleg nemočen, zgrožen, otrpel kot štor.

– V sobi sta le stara ženska, njegova žena pa njegova otroka – je javil orožnik.

– Tudi mala soba je prazna, – tako drugi.

– Tudi v kuhinji in shrambi nismo našli žive duše, – sta raportirala še vojaka.

– Preiščite tudi podstrešje in klet! Premečite vse skrinje in vsako stvar, v katero lahko človeški črv zavleče, za katero se lahko fakin skrije! Če je potrebno, ustrelite v vinske sode, prebodite vse skrinje z oblekami in dobrinami! Vse, kar je le možno premakniti, zmečite na tla! Razumete?

– Da, gospod načelnik, razumemo!

– Desetnik! – je zakričal.

– Vaš ukaz, gospod načelnik!

– Kakšno je stanje na dvorišču?

– Nič posebnega. Vojaki so preiskali vsak kotiček, vse so obrnili na glavo, toda nikogar nikjer, ničesar sumljivega.

Načelnik je malo razmislil. Z ostrim pogledom je prečesal dvorišče. Med ciničnim spakovanjem je nato izdal povelje kot človek, ki se mu je porodila briljantna zamisel.

– Dva vojaka postavita starega pod tisto jablano. Pazite nanj kot na punčico svojega očesa! Ostali vojaki pa priženite ostalo družino, stare in mlade in jih postavite v vrsto pred vrata hleva. Tudi nanje dobro pazite!

Kot iz topa so vsi izpolnili ukaze. Čez nekaj minut je bil vsak na svojem mestu. Stara ženska je komaj stala na nogah. Sklenila je dlani in samo iz gibanja njenih ustnic se je dalo razbrati, da moli. Mlajša gospa je objela svoje otroke. Ni glasno stokala, toda debele solze na obrazu so izdajale njen notranji razkol in razburjenost njene duše. Če bi lahko, bi svoje majhne, prestrašene, pretresene

otroke skrila pod svoje krilo, da ne bi videli, doživeli teh grozovitih trenutkov.

Poveljnik akcije, narednik, je razkoračen stopil do starega in posnemajoč obnašanje oficirjev nemške SS, samovšečno, oholo in ponižujoče začel rohneti: Dam ti še eno, zadnjo priložnost, da mi izdaš skrivališče starejšega sina...

– Sem vam že povedal, da tega ne vem.

– Dobro, – je nehal pritiskati. – Slecite ga do pasu!

Ko je bilo to storjeno, je od vojaka vzel bič, ki je oni, vsaj tako se je zdelo, vedno imel pri roki, če bi ga morebiti rabili. – Držita ga! – je pomahal dvema vojakoma.

Brez razmišljanja sta ga poslušala. Ta pa je na starčev zgrbljeni, goli hrbet petkrat močno udaril z bičem. Tam, kamor so padli udarci, so se takoj pojavile krvave proge na suhi koži.

Starka je položila obraz v dlani in šepetala: – Moj Bog! Moj Bog! Naj se nas Bog usmili!

– Umolkni, baba!! – jo je utišal vojak.

– Še vedno ne veš, kje se skriva tvoj sin, falot, sovražnik svete Madžarske?! – je kričal nanj.

– Ne, – je stisnil zobe drugi.

– Nadaljuj! – je vrgel bič gromozanskemu, herkulskemu mišičnjaku. – Tepi ga tako dolgo, dokler ne zine ali pa dokler ... – se je smehljajal.

– Gospod poveljnik – sem vstopil vmes, ker več nisem mogel prenašati nečloveškega trpinčenja.

– Kaj želite? – je siknil name.

– Jaz poznam tega človeka. On ni sovražnik Madžarov...

– Zapri gobec! – me je utišal. – Ali pa želiš ti končati kot on?! – se je zarežal posmehljivo. – Izgini! – mi je pokazal.

Ne bom govoril dalje. Mučilec je tako dolgo tolkel po Janku, dokler je dihal. Ko je duša zapustila pretepeno telo, so nepremično truplo položili na tla.

– Obesite ga na drevo! – je ukazal poveljnik hladno. – Dva dni naj visi za zgled; da bodo nasprotniki madžarske domovine videli, da se bo tako zgodilo vsakemu, ki bo dvignil orožje proti njej! To govorim tebi, vaški sodnik, – mu je zagorelo v očeh. – Upam, da si razumel?

Po doživetjuju take neusmiljenosti še do besede nisem prišel. Prikimal sem ali pa zamrmral. Še sam ne vem. Samo to sem še opazil, da je eden od vojakov predlagal načelniku, da bi se spodobilo na krščanski način preminulemu prižgati svečo, da mu bo svetila večna luč.

– Naredi! – mu je slednji dal dovoljenje.

– Nato so štirje vojaki iz bližnjega stoga slame prinesli vsak za pest slame in ga jo prižgali. V pičlih nekaj urah je zgorel v pepel.

Mihova zgodba me je tako pretresla, da sem prišel k sebi šele čez lep čas.

– Zelo mi je žal, da se je zgodilo. Toda kaj lahko jaz oziroma mi storimo v tej zadevi?

– Jaz vem, da imate besedo pri upravi. Prosite jih, da naj ne strašijo, naj ne nadlegujejo miroljubnih, marljivih, preprostih ljudi, še posebej pa ne njihovih nedolžnih žena in otrok! Le toliko vas prosim.

To smo obljubili, toda globoko v sebi smo čutili, vedeli smo, da je to zelo malo, v bistvu enako ničli, saj vse večje izgube na vzhodni fronti le še večjajo bes in sovraštvo fanatikov. Razplet tega stanja lahko pričakujemo le od Boga ali pa od ne prav preveč zaželenih Rusov.

Izgnanstvo

Na sledečih straneh bom pisal o nekaterih dogodkih, ki so se zgodili leto-dve po naši „osvoboditvi“. Uprava matične države z nami ni ravnala kot z najljubšimi otroci. Še več, z nami je ravnala zelo mačehovsko.

Prvo razočaranje nas je doletelo, ko je sredi svoje sreče prebivalstvo matične države prav oropalo trgovine na ozemlju bivše Jugoslavije. Po zlobnih jezikih sodeč so pokupili vse, kar ni bilo pritrjeno in pribito: čevlje, izdelke iz kože, obleke, gume za kolesa, obutev znamke Bata, itd. Nekateri sorodniki iz Madžarske so rekli: „Le samo uživajte, veselite se, boste že obžalovali, da ne skrbite za prihodnost.“ Prekmurski Madžari so se temu le smejali. Pozneje so pa komaj dojeli, kako so se motili.

Drugi, bolj resen „hladen tuš“ je bil, ko so začeli nadzorovati, popisovati domače živali, še posebej svinje. Do takrat v naši vasi še nihče ni molzel za zakol namenjene svinje. Po novih zakonih sodeč ni bilo več dovoljeno smoditi, p „pražiti“, kot mi rečemo, zaklane živali. Surovo kožo je bilo treba odreti in izročiti vladnim organom. Pozneje smo morali predati tudi žitarice in mast. Uvedli so sistem „obrok hrane na osebo“. Kdor se je spozabil ali pa se nalašč ni držal predpisov, so ga pošteno kaznovali, mu sodili. Brezsrčni izterjevalci velikokrat niti stradanja družine niso upoštevali.

Po letu 1942 so prišla še bolj „sušna obdobja“. Vasi so preplavili najprej nemški, nato pa madžarski poškodovani vojaki, ki so jih odpoklicali z vzhodne fronte in jih uvrstili med rezerviste. Namestili so jih v privatnih hišah, posamično ali pa v parih. Takrat sedelujoče osnovne šole so zasegli vojaki in jih spremenili v kasarne. In kot je bila navada, so šolski inventar poškodovali, večji del so zakurili, šolske knjižnice pa uničili. Vse je bilo dobro za kurjavo...

Seveda madžarski rezervisti, ki so zamenjali nemške, niso bili nič bolj prida. Te so po dva do trimesečnem bivanju v eni vasi premestili v drugo, da lahko izkusijo radosti madžarskega gostoljubja in njenega pelina. Moj dedek je imel navado govoriti: –

Ne pozabi, sine moj, vojak povsod ostane le vojak, pa če je Madžar, Tatar, Nemeč, ali pa Francoz. Vsi so kot psi! Vse pograbi zase, ker je v njegovih rokah orožje, moč. Kot pravi pregovor: „Plavati proti toku se ne splača”.

Kljub temu, da so naše kraje zasedle sestradane enote koalicijskih sil, je to vsaj pomenilo spremembo v enoličnem in morečem svetu vojnih časov.

Nočem biti zloben, ampak mnogo vaških prebivalcev se je veselilo vojakov, še posebej madžarskih, saj je bilo v vaseh veliko pomanjkanje moških in zato so bile vojaške delovne roke nepogrešljive pri opravljanju nujnih in pomembnih opravil pri tistih v stiski. Še ljubezenske vezi so se spletle v tej prisilni situaciji, bodisi kratke ali pa trajne. To so bili resnični dogodki med vsemi hvalospevi po radiih in časopisih. Še posebej nad novicami časnika Magyar Futár (Madžarski Kurir) se jih je veliko razburjalo, ko je ta poročal o častnih madžarsko-nemških zmagah, ko pa so vsi vedeli, da je vojna izgubljena. Le še fanatiki so verjeli ali pa upali v čudež.

Močne čustvene vezi med rezervnimi madžarskimi vojaki in prekmurskimi ženskami ter puncami se niso niti takrat pretrgale, ko so „počivajoče” domobranci iz Prekmurja vpoklicali v notranjost države, po možnosti v najbližje mesto.

Ob sobotah je bil velik živžav v kuhinjah takih družin. Pripravljale so se jedi, ena boljša od druge, za njihove izbrance, saj je bila nedelja dan „izletov”, praznik. Z nabito polnimi košarami, plenicami so krenili na pot k svojim dragim. Taki obiski so pogosto zgledali, kot če bi bilo proščenje v okolici.

To so bile tudi hvaležne teme pogovorov med gospodinjami, ki so rade pometale pred tujim pragom. Podrobno so popljuvale-obdelale zadeve mlajših ženskic, ogovarjale tiste, katerih ni njihovo srce gnalo na dolgo in izčrpno pot, ampak njihova kri.

Po takšnih in podobnih „izletih” se je vzdušje v vasi počeno spremenilo. Ljudje so postajali bolj veseli. Več so se dobivali pa še o „vsakdanjih” temah so se začeli pogovarjati. Za to pa so se lahko zahvalil srečnim in zadovoljnim ženam. Malo spremembe, človeških stikov, ki odganjajo skrbi in neusmiljenost vojne ter krepijo že tako močno željo po miru v duši.

Kar pa je pobilo madžarske in slovenske-vendske, že od nekdaj tu živeče prebivalce, je bilo, ko se je izvedelo, da so zbrali vse tukajšnje primorske priseljence in jih odpeljali v Sárvár v koncentracijsko taborišče. S seboj so lahko nesli le za nekaj kilogramov osebnih stvari. Izvršni organi oblasti, torej madžarski redarji in vojaki, niso pri nikomer delali izjeme. Še dojenčke in nemočne starejše ljudi so zvezli s seboj. Večina se jih je vrnila domov šele po drugi svetovni vojni. Na žalost jih veliko ni doživelo trenutka, da bi uzrli tako zeleno „domovino” in obrežne predele Mure. Njih ljubljena domovanja so oropali in se tja niso mogli vrniti. Še posebej ne bolni, starejši in pa otroci. Njim je „tuja” zemlja nudila mirno in večno počivališče, največkrat v grobu brez spomenika.

Ne bom trdil, da je bilo vsem pradomovinskim, v Prekmurju živečim Madžarom, žal za izgnane slovenske-vendske (tótovske) družine. V Prekmurju živeči Madžari so Slovencem in kolonistom pravili le Tóti. Oni pa so Madžare imenovali Vogrini. Vmes je bilo tudi nekaj škodoželjnežev, ki so z veseljem gledali nesrečo ljudi in njihovo neusmiljeno usodo, oropano vseh pravic, premoženja in celo duše. Takrat še nihče ni pomislil na to, kaj šele slutil, da se tehtnica lahko prevesi na drugo stran in bo tukaj živeče madžarsko prebivalstvo deležno podobnega ravnanja.

Resnici na ljubo – čeprav nikoli ni popolne resnice, saj je ta vedno odvisna od zornega kota opazovanja – je treba povedati, da je bilo življenje pregnanih „kolonistov“ za malenkot boljše, kot bo pozneje življenje Madžarov v podobnih situacijah v Hrastovcu, Sterntalu, Mariboru in drugod. Velika večina deportiranih Slovencev je lahko delala, otroke so dali k „rejnim staršem“, pa tudi oskrba je bila bolj človeška kot tista izgnanih Madžarov.

Zaslužena sreča

Pozimi leta 1946 ali 47 je sin mojega slovenskega znanca – ki je bil prav tako eden izmed prizadetih izgnancev – pripovedoval zgodbo, ki je zajela tri leta njegovih doživetij.

– Šele 16 let sem bil star, ko so se nekega jutra pri nas pojavili madžarski orožniki in vojaki z bajoneti. Narednik ali pa desetnik, mogoče pa le razvodnik enote, nas je signal in izdal ukaz:

– Imate pol ure, da se pripravite, nato greste z nami! – je izjavil s tonom, ki ni trpel ugovora.

Od presenečenja, oziroma raje od prestrašenosti, nismo dojeli kaj se z nami dogaja. Oče je pogumno stopil pred žandarja in ga vprašal:

– Gospod častnik, a bi bili tako prijazni in nam razložili, kaj pravzaprav to je? Mi nismo zakrivili ničesar, ničesar protizakonitega! Nismo ropali, nismo morili, nikomur nismo storili žalega!

– Tišina! – ga je nadrl branilec zakona. (Zakon? Branilec?) Pa je še dodal: „Vi tukaj nimate kaj iskati! Vi ste sovražniki madžarske domovine, madžarskega naroda!”

– Mi?... Sovražniki... – je začel ati...

Toda drugi ga je utišal. – Zaprite gobec! Iti morate in pika! Ste razumeli?

– Da. Razumeli smo! Moj oče je govoril zelo lepo madžarsko. Več kot eno leto je delal v čevljarni v Sombotelu (Szombathely). Nato pa je slovensko rekel ženi, starajočim se staršem in nam, otrokom, da naj skup pobereмо najnujnejše, obleke in ostalo. – Ste razumeli? Bodite mirni! – je še dodal slovensko.

– Kaj blebečeš, voljšči pankrt? – je udaril očeta z nastavkom za puško v prsi.

– Samo to, – se je ta oprijel za rob mize –, da naj se obnašajo spoštljivo, človeško. Ne tako kot vi! – je bil grenak odgovor. – Bog ne more trpeti te sramote!

– Boš ti še spoznal madžarskega Boga! – se mu je zarežal oni.

Skupaj so nas jih zbrali v Dolnji Lendavi. Potlej so nas strpali v vagon za živino in so krenuli z nami krenili proti notranjosti države. Komaj naslednji dan smo izvedeli, da smo v Sárváru. V zbirnem taborišču. Nisem imel pojma, kaj je to. Saj sem hodil v obvezno osnovno šolo, kjer smo se učili le madžarsko, toda moja madžarščina ni bila najsolidnejša. Tega jezika doma nikoli nismo rabili. Ni bilo potrebe. Vse je uredil oče.

Ne bom vas moril z opisom tamkajšnjega stanovanja, umazanije in nečloveškega obnašanja. Mislim, da so vse ustanove na našem območju enake, enake vsej Evropi. Še posebej tiste, v katerih veljajo „notri živeči, trpeči osebk“ za osovražene nasprotnike, tudi takrat, če gre za nemočne starčke ali pa nedolžne otroke.

Tako kot mnogo mladih fantov, sem imel srečo, ker smo lahko delali pri katerem od premožnih gospodarjev. K eni taki plemiški, bogati in viteški družini sem prišel tudi jaz z enim starejšim vendskim možakarjem. Madžari so nas tako klicali. – Vendi. Pri njem smo se morali javiti vsak dan ob šestih zjutraj. Pozneje nama je nekako uspelo urediti pri vojaškem poveljništvu ali pa ne vem kje, da sva lahko s kolegom ostala tudi ponoči pri hiši. Spal sem v hlevu. Tako sem moral zdelom začeti že ob petih zjutraj, poleti ali pozimi. Mene to ni motilo, saj sem se veselil, da mi je Bog tako pomagal. Dosti sem delal, toda imel sem vedno kaj za pod zob, kam položiti glavo pa še relativno svoboden sem bil.

Dokler sem bil v taborišču, sem moral tudi tam rano vstajati. Ob pol šestih smo zapustili jetniško kasarno tisti, ki smo zunaj delali. To, česar nisem prenašal, so bile vsakodnevne telesne preiskave. Pa niso bili nečloveški pazniki, ampak nadzorniki tabora, civilni „redarji“, kot smo jim mi pravili. Če je komu uspelo priti do hrane, zdravil, cigaret ali pa kakršnih drugih pomembnih stvari, pa naj jih je izmaknil ali pa dobil, če so kaj takega našli, so vse zaplenili. In to z užitkom. Zgodilo pa se je že tudi, da smo kaj „prešvercali“ mimo strogih varnostnih ukrepov.

Naš gospodar je starega gaberskega strica Stojana zato izbral za svojega delavca, ker se je ta spoznal na mnogo stvari, med drugim na izdelavo agrokulturnih pripomočkov, popravil le-teh pa vse do klanja živali in mojstrske priprave krvavic.

Najbrž ni treba poudarjati, da je vsa razmeroma lažja in strokovna opravila v glavnem prepustil stricu Stojanu. Pozimi je oskrba in prehrana živali doletela mene; svinje, konji, krave, kokoši, itd. pa tudi skrb za njihovo nastanitev, poleti pa sem moral biti prisoten pri vseh kmečkih opravilih. Takrat so pomagali tudi drugi delavci.

Gospodarjevi so imeli dva otroka. Dve leti starejšega fanta in leto dni mlajšo punco. Dečko je bil neke vrste poveljnik gojencev predvojaške organizacije mladih. Domišljav in ponosen. Malce vase zagledan. Redko se je pogovarjal z menoj. Pa tudi, ko se je, je le ukazoval. Večkrat me je skregal, ko mu kaj ni bilo po godu. S svojo držo je hotel posnemati lastnosti „višje arijske rase“.

Enkrat mi je uspelo slišati odmeven pogovor med očetom in sinom. Zvenelo je nekako tako:

– Sem poslušaj, Árpád! Tvoje obnašanje, tvoje razmišljanje mi sploh ni všeč, – je rekel oče.

– Kaj ti na njem ni všeč? – je vprašal fantič.

– Grobost, brezsrčnost!

– In...

– Gospod notar je pripovedoval, kako si se obnašal na zaslišanju pri sodnikovich, ko je orožnikom uspelo ujeti dva nesrečna begunca iz tabora.

– Samo svoje dolžnosti sem izpolnjeval! – je odvrnil ošabno in samozavestno.

– Ti pri tem nimaš nič! Naj to rešujejo oblast, orožniki in vojska!

– Ja, pa imam! Za madžarsko domovino in končno zmago moramo storiti vse, tako kot vsak pošten Madžar, ki ima rad in želi obraniti deželo našega kralja Svetega Ištvana! Mramo uničiti nasprotnike! Za lepšo prihodnost! Razumete?

– Lepša prihodnost, lepša prihodnost. To je samo fraza. Ne pozabi, kako sva te z mamó vzgojila? Česa sva te naučila?

– Sedaj so drugi časi, oče! – je pristavil. Potem je utihnil.

Niti oče nič več ni rekel. Molčala sta. Jaz pa sem miroval pod odprtim oknom. Končno se je oglasil starejši moški:

– Vidim, dragi moj sin, da je politično zaslepljenost pokvaril tvojo zdravo pamet in da živiš samo za trenutek. Misli malo na prihodnost, na našo prihodnost!

– Ne govorite z mano tako, oče, ker!...

– Zakaj, boš tudi mene pretepel, prijavil ali pa me spravil v taborišče? – se je zadržal nanj odrasli moški.

– Samo opozoril sem vas. Danes, jutri bom že odrasel in bom sam oblikoval svoje življenje.

– Tvoji možgani so še vedno mladostniški.

– Mene ne boste nadlegovali!

– Dokler živiš v moji hiši, dokler ješ moj kruh, dokler te jaz oblačim, do takrat bo tako, kot jaz pravim! – je izjavil odločno oče.

– Si me razumel?

Takrat je stopila v sobo mati fantova.

– O čem pa se vidva zopet prepirata? – je vprašala.

– O Árpádovem obnašanju in o tem, kaj je storil na sodišču.

– Joj, sine moj, – je začela otožno mati, – kako si lahko kaj takega storil? Klofutati, brcati uboge, neoborožene ljudi!

– Vi se v to ne razumete, mati!

– Seveda se! Nikoli te nisem učila, da bodi grob, neusmiljen, brezsrčen! Samo dobrote sem te učila.

– Ti ljudje so pobegnili iz taborišča, v katero smo jih zaprli. Prekršili so zakon. Zaslužili so si kazen.

– Toda komu so kaj slabega storili otroci, žene, nemočni starejši in bolni, da jih tukaj mučimo?

– Tukaj ni potrebe po Židih, Ciganih in Slovanih. Preživeli bomo tudi brez njih, še več, srečni bomo brez njih.

– Kje si pobral te izkrivljene zamisli? Te je tega učila vera, krščanstvo? – ga je začudeno vprašal oče.

– Jaz imam, oziroma mi imamo tudi boljše učitelje, kot ste vi! – tako fant, že napol odrasel moški.

– Pa ne Hitler, veliki Führer? (fuierer – vodja)

– Ne posmehujte se, oče, ker boste obžalovali!

– Kaj me želiš prijaviti, da sem upornik, da se upiram temu pokvarjenemu sistemu? – je zakričal prav besno. – Boljše bi bilo, da bi mislil na ubogega brata, ki počiva nekje v krivini ob Donu (Donkanyar) v zemlji ali pa v želodcu volkov ali pa kdo ve kje.

– Nanj sem ponosen, ker je umrl za našo ponosno domovino junaške smrti, žrtvoval je življenje!

– Za našo domovino? V Rusiji? Te bedarije niti ti ne verjameš. Niti se ne zavedaš, kako zelo si zaslepljen.

Še dalje bi poslušal zanimivo izmenjavo prepričanaj, toda slišal sem, da me je gospodarjeva hči, šestnajstletna Eržika, poklicala. Pa bi bilo dobro besedni dvoboj poslušati do konca. Toda tudi iz tega je bilo čutiti, da gospodarjeva strogost samo zaigrana, saj je razmišljal na človeški in pošten način in bil je plemenitega srca. Tako kot njegova žena.

– Kje se laziš, Bojan? Pridi mi že enkrat pomagat pomolst krave! Veš, moj oče ne mara, če lenariš. Čas je tudi, da izpod svinj skidaš gnoj. Še vode jim nisi natočil, da bi lahko pile!

– Povejte, gospodična Eržika, katero nalogo naj opravim najprej?

– Pridi že! Ne blebeči! Čaka te nujno delo.

Odkrito povem, da mi je bila malce debelušasta, ampak drugače lepo razvita, pristrčna, rdečelična in privlačna deklica vseč. Vedno, ko sem jo ugledal in prišel v njeno bližino, sem v srcu začutil prijetne mravljince, no pa še kje drugje tudi. To je bilo sicer naravno, saj sem že skoraj dopolnil osemnajst let, če malo manj natančno štejem. Tega, če ona čuti kakšno privlačnost do mene, pa še nisem uspel ugotoviti, toda opazil sem že, da me včasih čudno pogleda in da zardi, če jo pri tem zalotim.

– Ne bulji! Gremo, delat! – je poskusila posnemati strog očetov glas.

– V redu je, gospodična, gospa komendantka, na vašo željo storim vse. Še zvezde vam sklatim z neba.

– Zakaj pa to? – je vprašala nepremišljeno, naglo.

– Ker ste tako zlata!

Če bi bilo mogoče, bi še bolj zardela, a se je hitro obrnila in odhitela v hišo.

Jaz pa sem šel opraviti svoje delo. Tega je bilo več kot preveč. Skoraj brez prestanka sem delal od zore do mraka. Najraje sem imel konje. V hlevu za konje so štirje vprežni konji hrustali seno, toda gospodar je imel tudi žrebca, enega noniusa. Škoda, da ga niso uporabljali le za jahanje. Največkrat, če je gospodar odšel kam daleč, smo ga vpregli. To ni bilo pogodu ne meni ne konju. Pri tem sva trobila v en rog. To sem mu tudi večkrat povedal, ko sva se pogovarjala. No, ne smejte se, pa niti čudite se ne. Ne lažem. Resnično sem se pogovarjal z mojim konjskim kolegom, prijateljem. Jaz sem mu govoril in on me je razumel. Če se s čim ni strinjal, je glasno zarezgetal, stresel, z glavo ali pa topotal. Če pa sem mu povedal kaj lepega, dobrega kar mu je bilo pogodu, večkrat prikimal, oči so se mu zaiskrile in pričel je zamahovati z repom. Smejal se je.

Najbolj mu je bilo všeč, ko sem ga sprehajal, pri tem pa sem mu pel. Poznam veliko prekmurskih narodnih pesmi. Doma me je le-teh učila dobra mati. Ne samo v ušesu, ampak tudi v srcu hranim njeno prijetno, pomirjujoče petje, ko je vrtela kolovrat in se ji je med prsti lepo oblikovala, nabirala iz lanu pripravljena preja. Večkrat me je stisnilo v srcu, v duši, ko sem se spomnil doma, srečnega družinskega življenja. Med pašo živine ali sprehajanjem konjev sem se ob sončnem vzhodu večkrat zazrl v Mursko šumo, zavzdihnil in pomislil na svobodo. Takrat sem za blažitev bolečine začel na glas ali pa le v sebi peti, prepevati spodnjo pesem:

*Sijaj, sijaj, sončece,
oj, sonce rumeno!
Kako bom sjalo sonce,
k' sem vedno žalostno.*

*Sonce zgodaj gori gre,
dekleta jokajo,
ker rade bi ležale,
pa vstati morajo.*

Zvečer, ko sem na smrt utrujen stopal s polja proti domu ali pa ko sem zaključeval delo okoli hiše, se mi je pogostokrat pred očmi pojavila podoba naše majhne vasice. Nizke kmečke hišice z majhnimi okenci, na katerih se v tem trenutku vidi blagi odsev sija iz petrolejk. Videl sem sebe, kako grem s kolegi po ulici. Ustavimo se pri hišah z dekleti. Prepevamo. Najraje od vseh sem imel narodno z naslovom Micika:

*Micika v püngradi rožce sadi,
fantič pa mimo gre, pa joj veli:
Trgaj mi rožice, delaj mi püšleca,
či si šče ljubca moja.*

Toda največkrat sem se spomnil pesmi moje drage matere, Vsi so venci vejli.

– Tako bo ovenelo tudi moje življenje, – sem šepetal ali pa rekel na glas.

– Mogoče ti bo pomagal dobri Bog – sem slišal za hrbtom.

– To ste vi, gospodična Eržika? – sem bil presenečen.

– Zelo lepo si pel. Všeč mi je bilo. Ganilo me je. Kakšne žalostne pesmi poješ?

– Naše narodne pesmi.

– Bi mi jih zapel še enkrat? Ali pa mi raje povej vsebino!

– Lahko poskusim, čeprav še ne vem tako dobro madžarsko.

– Kako ne veš? Dobro govoriš naš jezik, – me je bodrilo dekle.

– Skregali me bodo, če ne kaznovali, če slišijo ali pa če izvejo, da pojem slovensko.

– Le z mamó sva doma. Ati je šel v mesto, Árpád je tudi tam.

Ne boj se, ne bom te izdala.

– Res? Zakaj pa ne? – sem vprašal plašno.

– Ker... ker... – je bilo v zadregi dekle. – Imaš lep glas.

– Od kod to veste, gospodična? – sem osuplo vprašal.

– Večkrat sem te poslušala, kako si pel.

– Prisluškovali ste mi? – sem jo pogledal.

– Ne... ampak...

Dolga sva nepremična stala. Molčala sva. Neskončno število misli se nama je porodilo v glavi. V najnjih dušah so se gnetla čustva, ki sva jih gojila drug do drugega. Na koncu se je dekle izkazalo za pogumnejše, tako je spregovorilo:

– Jaz, oziroma mi ne moremo nič za to, da so vas prignali sem. Bodi vesel, da te je oče pripeljal iz tistega grozovitega tabora. Tukaj je vseeno lažje. Pa še mi te imamo radi. Dober fant si. Priden. – Več ni rekla, obrnila se je stran.

Otrpnil sem. – Pa ne, da... – je bila misel, ki se mi je porodila v glavi. Toda nisem si upal nadaljevati nadaljevati te misli, saj sem se bal, da bo sledilo razočaranje.

– Tukaj imaš veliko lažje delo kot v taborišču. Nihče te ne nadleguje. Imaš vsega dovolj.

– Vsega? – sem vprašal.

– No... jaz mislim, – toda nadaljevala ni.

Glavno vlogo je spet prevzela tišina.

– Potem, ko bo vojne konec, ko bo konec izгона in mogoče preživim, potem ... potem vas lahko poiščem? – sem vprašal.

Začudeno me je pogledala s svojimi pristrčnimi očmi. – Pa saj me boš pozabil...

– Tako mislite, Eržike? – sem se odzval na gospodičnino izjavo.

– Ti... tukaj s teboj ravnajo le kot s slugo. In gotovo se tudi na nas jeziš. Gotovo si zelo jezen na nas!

– Tudi v takšnem življenju so lepi trenutki, dnevi, minute, – sem rekel zelo pričakujoče. Jaz se na Eržiko nikoli nisem jezil!

Spet me je pogledala, pa se spet obrnila proč.

– Sem rekel kaj napačnega, Eržika? – sem pristopil k njej.

– Ne... toda...

– Eržika! Eržika! – sva slišala klice iz hiše.

S tem se je pretrgalo tako lepo začeto zблиževanje, ustvarjanje odnosa. Razjezil sem se na svoja čustva do nje, toda proti temu nisem mogel nič. Zato sem se zelo veselil, da sva se pomenila. Nekako sem čutil, da dekletu nisem neprivlačen. Jaz sem bil zaljubljen do zadnje celice, ne bom zanikal. Vedno sem iskal načine, da bi bil v bližini, da bi bila čim večkrat sama in bi lahko nadaljevala zame življenjsko pomembno temo. Toda to se zaenkrat še ni zgodilo. Res je, da sva neprestano delala skupaj, toda dekle se je obnašalo, kot da se nič ni zgodilo. Tako je nisem upal nagovoriti. Bal sem se, da kaj narobe zinem. V globini srca sem čutil, da ima tudi Eržika mene rada in misli name, čeprav to skriva.

Nekega nedeljskega popoldneva se je zgodilo nekaj izjemnega. Gospodar je šel z Eržiko na obisk k sorodnikom. Stric Stojan jih je peljal. Árpád pa se je zadrževal v prostorih predvojaške organizacije. Jaz sam sem bil v konjskem hlevu. Po kosilu sem se umil, si oblekel „praznične obleke”, torej Árpádove ponošene, zavržene obleke. Gospodar me je oblačil, mi dajal obleko, saj jaz nisem imel plače. Mogoče bi jo moral dobivati po zakonu, a je jaz vseeno nisem dobival. Bral sem Jókaijev roman, ki sem ga dobil od dekleta, *Novega veleposestnika* (Az új földesúr). – Kako zanimivo! Tudi v tej knjigi mi je najljubša oseba Eržika. Pa ne, da mi je knjigo dala iz tega razloga? Čisto možno. – Misli mi je pretrgal zvok korakov. Odložil sem knjigo. Odšel sem ven. Osupnil sem. Pred hlevom je stala lastnikova žena.

– Dober dan želim, vaša visokost! – sem jo pozdravil.

– Dober dan! – je rekla tudi ona.

– Je kaj narobe, vaša visokost, da potrebujete mojo pomoč tudi v nedeljo popoldan? – me je zanimalo.

– Ne. Nič ni narobe, oziroma – je obmolknila, nato pa nadaljevala: – Pridi na verando! Govoriti morava.

– Da, takoj, gospa, – sem odgovoril malo neodločno. Moj šesti čut napovedoval slabega.

Odšla sva na prostran balkon.

– Usedi se! – je pokazala na pleteni stol.

Storil sem, kot je rekla, bil sem zelo razburjen. Ves sem se tresel. – Le kaj bo sedaj?

Ona se je usedla predme. Nato pa me je vprašala:

– Kako se počutiš pri nas?

– Hvala lepa, gospa, zelo dobro. Imam vse, kar potrebujem za preživetje. Se opravičujem, imam vse, da lahko dobro živim.

– In se ne jeziš na nas?

– Ne, vaša visokost. Saj vi ne morete nič za to, da smo tu, – sem se spomnil Eržikinih besed.

– Vem, iz kakšne družine izhajaš. Vem, da ste trije bratje.

Niti sam ne vem, kako se je zgodilo, toda nepričakovano poln samozavesti sem jo prekinil in jo že kar jezen vprašal::

– Kaj veste o moji družini? O očetu in materi? O mojih sestrah? – sem vrtal. – So živi? Zdravi? Pa dedek in babica? – Pogledal sem jo in nemudoma utihnil. Kot da bi se ona razžalostila. V očeh sem ji zagledal solze.

– Babica ti je umrla. Ni vzdržala, revica, mraza, stradanja in neprijaznega odnosa do domačinov.

– Sestre? – sem tiho poprosil.

– Njih so, glede na to, da so mlade, nekam odpeljali. Slišala sem, da v Bačko (Vojvodino).

– Kaj bo tam z njimi brez njihove matere? – sem izdaviil prizadeto, tožeče. – To je brezbožno! Neusmiljeno! Barbarsko!

– Pomiri se, sine! – je položila roko na moje rame. – Bog jim bo pomagal. Popazil bo nanje. Slišala sem, da so pri krušnih starših.

Jeza in bolečina sta zatrli v meni sleherno besedo. Tišina. Zavedel sem se komaj takrat, ko sem slišal njen glas.

– Toda jaz nisem hotela govoriti o tem.

– O čem pa? – sem se zazrl v njo kot tele v nova vrata. Pred očmi sem imel malo Emico, najmlajšo sestro. Njen vedno nasmejan obraz, žareče oči, svetlolase kodraste lase...

– Nisi mi odgovoril na vprašanje.

– Na katero? Saj me niste vprašali! – sem strmel vanjo ves presenečen.

– Vprašala sem te, če si jezen na nas.

– Ne. Še več...

– Všeč ti je Eržika?

Mislil sem, da bom padel s stola, otrplo padel v nezavest. Kot strela z jasnega je prišlo to vprašanje. Opogumil sem se in hrabro izjavil: – Da.

– Pa veš, koliko let ima?

– Seveda.

– Če vse to veš, potem bi bilo dobro, da spoznaš, da je vajinega odnosa konec, – je otrdel njen glas. – Najprej zato, ker je premlada, še je mladoletna. Drugič pa zato...

– Ker sem gnili sovražnik, ker sem odvečen Vend (Slovenec), ker sem reven nihče, ker ... – so iz mojega grla privreli jecljajoči stavki. – Ker... – se je utopil moj glas. Mogoče niti ni razumela tega, kaj sem rekel. – Vseeno. Zdaj ji lahko vse povem. Tako ali tako me bodo spravili nazaj v tabor.

– Ne deri se name! Jaz ti nisem storila ničesar hudega! – me je zavrnila razdraženo. – Niti vojne si nisem izmislila jaz. Enega sina mi je že odnesla, ga ugonobila. Drugi pa uničuje sam sebe. Kot mati sem odgovorna za srečo in varno prihodnost moje hčere, – me je poskušala spraviti k pameti.

Zamislil sem se nad tem, kar mi je pravkar povedala. – Kaj pa če ima prav? – sem osupnil. Mogoče. Saj pa vsake starše skrbi za usodo njihovih otrok. Še posebej matere. Še divjad brani svoje

mladiče. – Oprostite mi, gospa, da je iz mene izbruhnil bes! – sem povedal na glas.

– Ne jezim se.

– Hvala, najlepša hvala. – Nezavedno sem segel po njeno roko in ji jo poljubil. Ni je odtegnila stran. Čutil sem, da se trese. – Žal mi je, da sem vas prizadel in vam povzročil veliko bolečine, – sem izdaval.

Spet sva molčala nekaj časa.

– Že nekaj mesecev opazujem to malo avanturico, ki se odvija med vama. Lepa je mladost, ko nas preplavijo čustva, ki se odpirajo v srcu. Toda ljubezen, ki se zdi neskončna, se ne konča vedno v dolgo trajajoči sreči.

– Toda, gospa, – sem hotel ugovarjati.

– Ne prekinjaj me! Poslušaj me do konca!

V znak strinjanja sem sklonil glavo. Niti v oči ji nisem upal pogledati. Pa ne od sramu. Zadrževala me je nerazložljiva sila.

– Dobrosrčen in brihten dečko si. O tebi nimam slabega mnenja. Toda to še ni dovolj, da se iz tega odnosa kaj razvije, da se lahko kaj resnega razvije. Za to sta še oba premlada.

Hotel sem se oglasiti, toda takoj me je utišala.

– Če o tem izve kaj moj mož, še posebej pa Árpád, potem bo konec s tabo. Upam, da me razumeš?

– Razumem, gospa.

– Torej se izogni bližnjim stikom z mojo hčerko, če želiš ostati tukaj, če želiš dobro sebi in Eržiki! Vem, da jo ljubiš.

– Jaz...

– Nikar ne taji! Ne poskušaj zanikati najsvetejšega čustva! Materi je dovolj, da pogleda na svojega otroka! Jaz pa bom pazila na Eržiko. Vem, da jo privlačiš. To bi moral že opaziti, če nisi iz lesa.

– Kako prav ima ta ženska, – sem ugotovil v sebi.

– Obljubi mi, – je nadaljevala, – da se boš obnašal od sedaj naprej kot spoštljiv mož! Trezno razmišljaj in lepo počakaj, da čas prinese svoje! Obljubiš?

Molčal sem. Na to nisem imel odgovora.

– Lahko izbiraš, ali boš ravnal tako ali pa se poberi!

– Obljubim, gospa. Z Eržiko bom ravnal kot s svetnico! Ker je ona moja najljubša svetnica. Ker jo ljubim!

Kot da bi opazil rahel smehljaj, ki je zadrnil po obrazu gospe.

– Ljubi jo, toda tako, da bo vsem prav! Sedaj pa pojdi nazaj v hlev in opravi svoje delo! – je ukazala. – Pazi, Bojan, ta najin dvogovor je stvar med mano in tabo, tako da naj ostane med nama. Razumeš?

– Da, gospa, razumem.

Tako sem se vrnil na nastanitveno mesto. Počutil sem se, kot da bi me kdo treščil po glavi. – Kaj je bilo to? Prepoved? Spodbuda? Resno opozorilo? – Nisem se znal odločiti. Tudi ponoči so mi še vedno hodili po glavi dogodki tega popoldneva.

Nisem mogel zaspati. Zaspal sem proti jutru, saj sem se zbudil na to, da me nekdo krepko trese.

– Zbudi se TRNULJČICA! Sonce ti sije na trebuh, – me je dražil stric Stojan.

– Kaj je? Kaj se derete? – sem se zbudil in usedel, še vedno zaspan.

– Pohiti, prihaja posestnikov sin.

No, to je bila dobra budilka. Takoj sem se predramil, kaj predramil, dokončno zbudil. Zmetal sem obleke nase in že sem letel med krave.

– Ustavi se, hej! Pa kam dirjaš? Boljše bi bilo, če bi šel najprej po skrupucalo! – sem slišal od zadaj.

– Tudi res, – sem prišel k sebi. Tako se je pri meni vse uredilo in molža se je lahko pričela.

Dnevi so minevali brezupno enolično, pusto. Komaj kaj sem se srečal z Eržiko. Mati je gotovo govorila z njo. Vse ji je povedala, kar sva se pogovarjala, kar sem ji moral obljubiti. Že stokrat, tisočkrat sem obžaloval, da sem ji dal besedo. Nič nespoštljivega in grdega nisem nameraval z dekletom. Le ljubil sem jo. In to vedno bolj. Ponoči, podnevi, buden, v snu. Vedno in povsod je bila z menoj. Delo sem seveda opravil pošteno, toda tako, kot če bi bil mesečnik. Pisal sem ji pisma. Pa pesmi tudi. Ko sem bil sam, sem le ta bral sebi, v resnici pa sem jih bral njej. Nato sem jih raztrgal in jih poskril v gnoju. Zaman sem bil tako previden, stari Stojan je ugotovil, kakšne grenke bolečine me dajejo.

– Zelo jo ljubiš? Jo pogrešaš?

– Koga? Kaj? – sem se „čudil”.

– Daj no, Bojan. Tudi jaz sem bil mladi pa zaljubljen. Povr vsega nepovratno. Ne boj se. Ne bom te izdal.

Stari me je pogledal tako zaupljivo, tako močna očetovska sila oziroma raje ljubezen sta izbruhnili iz njega, da sem mu nehote izpovedal mojo tako zelo varovano skrivnost.

Smehljal se je. Prijateljsko me je potrepljal po ramenih, nato pa dejal:

– Ne skrbi! Punca te tudi ljubi.

– Od kod to veste?

– Vem, pa konec! Bodi zadovoljen s tem! Pa tudi sicer takšne stvari ne uidejo pogledu izkušenega očesa in tudi pravo srce to opazi.

– Tako govorite, kot če bi kaj več vedeli. So vam povedali?

– Ne govori bedarij! Kdo bi mi govoril take stvari. Vem tudi, da se te dekle že nekaj časa izogiba. To najbrž starši zahtevajo od nje.

– Samo mati, – sem rekel. – Le ona ve o tem.

– Toda Eržika me je večkrat vprašala, ko te ni bilo tukaj, kako si, če si zdrav, če potrebuješ kaj.

– Je to res?! In to mi komaj sedaj poveste?!

– Pa ne misliš, da lažem. Zakaj bi? Zaradi tvojih lepih oči? Te tako ali tako nič niso vredne, saj nič ne vidijo, slepe so, – se je zarežal.

– Da bi bilo res, da me ljubi!

– Ljubi te, ljubi. Na to lahko staviš glavo. Samo boji se. Možno pa je tudi, da se boji zate. Ker če se to razve, boš ti letel, njo bodo pa dali v samostan. Tako je to, dobro, da veš.

– Vem to, vem.

– Torej zato to vse skrivanje, – je ugotovil starejši možakar.

– Da, verjetno imate prav, – sem se umirjal.

Sedaj bi se že spodobilo, da skrajšam zgodbo. V mojem življenju se niso zgodile kakšne posebne spremembe. Tudi z Eržiko sem se bolj poredko videval. V službo so vzeli še trideset-štiridesetletno žensko. Z njo sem opravljal vsa dela okoli živali. Ne bom se pritoževal preko čeznjo. Pridna je bila, tiha in marljiva.

Poleti 1944 so že vsi vedeli, da so Madžari vojno izgubili. Vsakega zdravega moškega med šestnajstim in šestdesetim letom so vpoklicali v vojsko. Árpád se je tudi le tako lahko ognil vojni, da so ga vrinili v mestno vojaško vodstvo in je deloval kot član poveljstva ali pa kot vodja protiletalske obrambe. Nепrestano bombardiranj, odstranjevanje ruševin, lov na pobegle ujetnike, tako imenovano iskanje in odkrivanje uporniškega gibanja in zasliševanja so popolnoma zavladata njegovemu življenju. Domov se je hodil le preoblačit. In kar je še najbolj zanimivo, no, ali pa tudi ne, je, da mu je bila ta služba všeč, da jo je opravljal z užitkom. Tega smo se vsi zelo veselili. Nenašteti nečloveških in brezsrdnih dejanj, ampak bolj dejstva, da je bil tako redko doma.

Enkrat me je vseeno zasačil, ko sem dvema brezdomcema dal zajeten kos kruha in nekaj slanine. Mislil sem, da ga bo od jeze razneslo. Kričal je kot podivjan lev. Segal je po pištoli. Rohnel je, da me bo takoj ustrelil. Še sreča, da je oče slišal podivjanega sina in preprečil, da bi ta v svoji divji ihti zagrešil umor. Ko mu je uspelo sina umiriti, se je razjezil nad mano:

– Nimaš bolj pametnega dela? Kaj se ti je zmešalo? Kakšne zveze imaš ti s temi skrivajočimi, beraškimi potepuhi? Čisto mogoče je, da so pobegli jetniki. Da se to več ne zgodi! Lahko greš, toda dobro premisli, kaj boš storil!

Na več katastrskih jutrih zemlje smo sušili seno. Bilo nas je okoli dvajset. Vaške gospe, nekaj kmetov pa štirje mlajši moški, čisto mogoče, da vojni ujetniki. Ne vem, le na to sem postal pozoren, da se je gospodar pogovarjal z dvema čudnima osebkoma, ki sta v roki imela sicer lesene vile, a sta delovala, kot da se bolje spoznata na zobotrebce in puške. Oči sta imela stalno na štirih moških. Ti so bili stari okoli trideset let in so ves čas molčali.

Dopoldan smo obrnili že skoraj suho seno. Odnášanje le-tega pa se je odvijalo popoldan. Erži ni delala, je pa v kangli nosila vodo marljivim in prepotenim moškim. Tako jo je prinesla tudi meni. Videlo se je, da je bila zelo vznemirjena. Plašno, ne da bi me pogledala, z zaprtimi očmi je vprašala:

– Boš vodo?
– Z veseljem, gospodična Eržike.
– Pusti že enkrat to gospodično!
– Nisi več gospodična? Si se že omožila? – sem jo dražil.
– Jaz?! – je uprla name svoje čudežno lepe oči. – Ti je mogoče sonce naškodilo, da me takšne sprašuješ?
– Komaj sem te videl zadnje čase. Si jezna name? Sem te prizadel?

– Ne. Nisem jezna nate. Ne, nisi me prizadel. Ampak...
– Prepovedali so ti, da bi se dobivala z menoj.
– Da... oziroma ne..., – je začela in zardela.
– Eržika, vedeti moraš, da te ljubim. Pa naj se zgodi karkoli. Naj me izženejo od tukaj, naj me zaprejo, tudi takrat te bom ljubil.

Nasmejala se je. V očeh sem ji opazil čuden plamen. Ne jeznega, bolj veselega pa tudi žalostnega. Nisem se več mogel nadzorovati, nisem več mogel krotiti želja. Nenadno sem jo objel in poljubil. Še sreča, da tega nobeden od delavcev ni mogel videti.

– Bojan, tega več ne stori! – se mi je iztrgala iz naročja. – Kaj bo si svet mislil?

– Kaj pa me briga za svet? Le ti me zanimaš, moja Eržika. Saj me ti tudi ljubiš, ali?

– Jaz... jaz... – je utihnila. Ni nadaljevala, a njene oči so bile bolj zgovorne kot tisoč besed. Hitro se je naslonila name, me poljubila na lica nato pa v trenutku izginila kot kafra.

V tistem trenutku mi je sreča dala krila, lahko bi ujel ptico. – Končno, končno! – je bobnelo moje srce, so hrumeli moji možgani, a moja usta so ostala nema. Skrivnost sem pa izdal le mojemu konjičku. Tudi on se je veselil z menoj. No, pa še pisanemu in divjemu rastju na trati. Zapel sem jo v valove bližnjega potoka. Srakam, ki so gnezdile v krošnji visokega topola. In vsakomur, vsakomur, ki je me razumel, čutil z mano, znal ceniti, toda nikoli skrivnosti ne bi izdal.

Strica Stojana pa vseeno nisem uspel prevarati. Ponoči, ko so že vsi počivali v hiši, le jaz ne, mi je rekel s soslednjega lesenega pograda:

– Dečko, spiš?

– Ne.

– Si srečen?

– Kako to mislite?

– Kar tako. No, vprašal sem te, če si srečen?

– Sem, ja. Neskončno!

– No, potem sem pa še jaz srečen zate. Iz srca. Samo pazi, bodi previden.

– Aham...

Potem pa se je vse skupaj maja 1945 končalo. Trpljenje, sramotenje, izgon. Sedaj sem doma, v Jugoslaviji, v Sloveniji, v Prekmurju.

– In kaj je z Eržiko? – sem vrtal v fanta.

– Ne boste verjeli. Ko sem prišel domov, sem se hitro pobral. Šel sem po njo in takoj, ko sem vse uredil pri pristojnih oblasteh,

se je vrnila z menoj. Srečno živiva. Imava že eno zlato punčko. Pa prav tako je lepa kot njena mati. Obe sta moji oboževani svetnici, moji zvezdi!

Ameriški pilot

Rad bi spregovoril še o nekaterih odmevnih dogodkih v času od 1941. do 1945. o katerih se spleta spregovoriti, bodisi kot o zanimivostih ali pa kot o dejstvih. V zadnjih dveh-treh letih vojne so angleško-ameriški bombniki velikokrat bombardirali tudi naše območje, toda edino, kar je bilo resnično vredno bombardiranja, so bile tovarne in obratovališča za pridelavo in obdelavo nafte v Kútfeju in Lovásziju, oziroma vrtalne kolonije družbe MAORT (Magyar-amerikai Olaj Részvénytársaság – Madžarsko-Ameriška naftna delniška družba).

V začetku, ko so letala naše kraje le preletela, je to veljalo za senzacijo. Vaško prebivalstvo se je zgrnilo iz hiš na prosto in opazovalo eksplozije izstrelkov iz protiletalskih topov. Najpogosteje so eksplodirali pod tako imenovanimi lahki bombniki in njihovo eskorto, izvidniškimi-lovskimi letali. Nikakršne škode torej ni so povzročili.

Seveda se je nekajkrat dogodilo, da je „zafrkantski“ pilot ali za šalo ali pa resnično z morilskim namenom izstrelil eno po salvo iz mitraljeza preko cele ulice, še največkrat pa na šolsko dvorišče, če je tam zaznal gibanje. V dveh primerih sem tudi sam bil deležen takšnega streljanja na nedolžne civiliste. Tako smo vedno iskali zavetje poleg kakšne bližnje stene ali pa drevesa kot prestrašene kokoški, ko udarila nanje z neba jastreb ali škarnik.

Ljudje so postajali vedno bolj previdni, da so lahko iz varnih krajev opazovali letala, ki so nas preletavala v več menjavah.

Najnevarnejši so bili „volkovi samotarji“. Ti niso prizanašali miroljubnemu in nedolžnemu prebivalstvu. Odvečne bombe so odvrgli na pomembne ali zanje dragocene tarče. Močno je, da so jih na vzletiščih nadzorovali in jim naročili, katere vojaške objekte je potrebno „zradirati“. Čisto verjetno. Zgodilo pa se je tudi, da so neuporabljene bombe odvrgli na nenaseljena, nevtralna ozemlja, na primer na pašnike ali travnike. To so bili človeški piloti, pa naj so bili ameriški črnci, rdečkožci ali pa belci, plačanci.

Točnega datuma ne pomnim, toda bilo je poletje 1944. Večkrat letal je bombardiralo naftne črpalke Kútfej in Lovászi. Videti je bilo, da je dobila protiletalska obramba nove, veliko močnejše topove, saj so bili sposobni streljati veliko višje kot prej. Tako so včasih kakšen bombnik zadeli v polno. Toda nekaterim izmed teh se je z velikim naporom uspelo rešiti v najbližje oporišče v Italiji. Nekateri pa so utrpeli tako močno škodo, da jih je raztreščilo kar v zraku ali pa so morali izvesti zasilno pristajanje. Če je govora o prvotnem scenariju, potem sta se pilota, ker sta v bombniku bila po navadi dva, izstrelila s sedežnim katapultom iz poškodovane „jeklene ptice“. Če jima je to uspelo sta se s padalom spustila na zemljo, kjer jih je že pričakal pozdravni odbor oboroženih nemških

ali madžarskih vojakov. No, pa saj je enako usoda doletela tudi tiste pilote, katerim je uspelo poškodovana letala spraviti na zemljo.

Tistega dne je madžarska protiletalska obramba zadela tri letala. Dve od prej omenjenih letal sta izginili v od nas oddaljenih gozdovih Zalskega gričevja, eno pa je z dimnim repom strmoglavljalo proti naši vasi. Letalo, ki se je spuščalo, je že preletelo Dolnjo Lendavo, ko je en pilot izskočil iz njega in pristal nekje na območju Murskega Središča ali Svetega Martina na Muri, na drugi strani Mure. Bombnik je takrat bil le še 500 m nad zemljo, nos pa je vedno bolj spuščal proti zemlji. Lahko pa, da je bil tudi višje. Tega mi laiki ne znamo ugotoviti. Ena stvar pa drži kot pribita. Veliko število moških iz Dolge vasi, Radmožancev, Mostja, Banute, Genterovcev in drugih okoliških vasi je odhitelo proti padajočemu letalu, ki je pristalo na travnaiku poleg potoka Bukovnice, blizu Banute.

Ko sem tudi jaz prispel do tja, se je že kar nekaj ljudi gnetlo okoli pilota. Občudovali so ga, kot če bi bil čudežni hrošč pa tudi letalo je bilo deležno občudujočih pogledov, saj je le redkokdo od tako blizu videl nekaj takega. Mnogi med moškimi so sovražno gledali pilota, z neba padlega prebivalca novega sveta, in ga glasno žalili.

Nacistični simpatizer, ki sem ga dobro poznal, je pristopil do njega in ga pljunil:

– Pokvarjeni „Ami“! Kako si drzneš kazati tukaj svoj obraz? Bombardirati nedolžne ljudi? Odgovori, drugače bom zbrcal resnico iz tebe!

Bolj razsodni so ga poskušali pomiriti, toda to je bilo le olje na ogenj.

Pilot je nekaj rekel angleško, ko se mu je s težavo uspelo rešiti iz sedeža, toda kaj je rekel, ni razumel nihče.

– Kaj ni nikogar, ki bi znal govoriti z njim? – je vprašal moški iz Mostja. – Pokličite mojo teto Bőžiko! Ona je bila pet let v Južni Ameriki. Gotovo bo znala govoriti njim.

– Seveda bo, če pa je bila v Braziliji. Tam pa, vsaj po mojem vedenju, govorijo pretežno špansko! – je pripomnil nekdo.

Prisotni so se nad to izjavo dodobra nasmejali.

– V Braziliji je uradni jezik portugalščina in ne španščina, – je poučil ostale stric Tóth.

– Pa saj je vseeno, – je trdil drugi. – Vseeno lahko zna angleško.

– Tako kot ti grško, – je pribila starejša ženica. Če sem prav videl, je bila Ilonka iz Banute.

Družina se je spet krohotala. To lepo debato o jezikih je pretrgala šest ali sedemčlanska nemška vojaška enota. Bili so skromno oboroženi. Z namerjenimi brzostrelkami so razgnali radovedno množico okoli ameriškega pilota. Dva sta namerila vanj avtomatske pištole in se mu previdno približala.

Nemško oficir – to, da je oficir, sem ugotovil, ker so ga vojaki naslovili z Herr Major (izg. Her major – Gospod major) – je

kot razdražena divjad planil nad nesrečnega jetnika. In še preden bi karkoli vprašal, ga je dvakrat počil po obrazu. Od presenečenja nismo odreveneli le mi, ampak tudi ujetnik sam. Nad levim očesom mu je nastala razpoka, iz katere je počasi curljala kri, ki je polagoma preplavila njegov potolčen obraz. Premaknil je desno dlan, da si obriše kri, ker mu je le-ta pritekla tudi v oči, a mu je nemški oficir to preprečil.

– Halt! (izg. Hált! – Stoj!) – je uperil vanj pištolo. – Du bist ein Bandit! (izg. Du bist ajn bandit! – Ti si razbojnik!) – je vpil. – Ein amerikanischer Bandit! (izg. Ajn amerikišer bandit! – Ameriški razbojnik!) Schwein! (izg. Švajn! – Svinja!) Mörder! (izg. Mörder! – Morilec!)

Ti lepi izrazi so odzveneli nemško. Ameriški pilot je moral nekaj razumeti že iz morilskega sovraštva, ki je žarelo na načelnikovem obrazu, ter iz grozečega glasu, saj se je na njem videl strah, no, raje presenečenje. Mogoče se je spomnil česa, kaj se je učil pri vojski o zajetju, in kaj pri urjenju o mednarodni obrambi vojaških ujetnikov in o človeških pravicah le-teh. No, na vse to je tukaj lahko kar lepo pozabil. Vse je kazalo, da sta sovražen bes in maščevalnost nečloveškega nemškega častnika močnejša od mednarodnega in tudi vsakega drugačnega prava, tako da se pripravlja na končni obračun, saj je pohabljeni major začel vpiti:

– Sem poglej, bandit! Vidiš mojo desno nogo? – je potolkel s pištolo v desni roki po stegenskemu predelu nad kolenom, nato pa še niže. Slišati je bilo le topo trkanje. Vsi smo doumeli, da ima major umetno nogo. Nato je pokazal na levo roko, no, bi pokazal na levo roko, če tam ne bi bil le prazen rokav.

– To sem si prislužil na ruski fronti! – je kričal. – Več kot en mesec sem s svojim polkom zagotavljal umik naših enot v varne vojaške postojanke, med topovskim obstreljevanjem, eksplozijami ročnih granat in protipehotnih min... med stalnim obstreljevanjem... med ruskimi lovskimi letali, med obstreljevanjem „ratakov“... v bližnjih spopadih... iz neposredne bližine sem branil življenje mojih vojakov... za zmago Velikega nemškega Rajha! – je hropel. – In to sem dobil v zameno! – je s prstom pokazal na svetleč železni križ, ki mu je krasil uniformo. – In tega ne prejme vsak! Da sem postal polovični invalid, to je moja stvar. Mogoče sem si zaslužil. Toda doletelo me je na fronti. Od vojakov, s katerimi smo se gledali in borili iz oči v oči z volkovi.

Utihnil je, a je kaj kmalu začel kriliti s pištolo in sovraštva polno, s krvavo rdečimi očmi, nadaljeval:

– Toda to, kar si storil ti, je nečastno, to je razbojništvo, naklepno morjenje, mesarjenje. Mirne in nedolžne ljudi si bombardiral in ubijal. Bivališča, v katerih so bili bolni in starejši ljudje si zravnal z zemljo. Neusmiljeno si ugašal življenja otrok, brezsrčno, zavestno, brez človeških čustev, ko si iz letala odmetaval preklete bombe na šole.

Skoraj se je zadušil v lastnem rohnenju, pa je vseeno nadaljeval:

– Vaši morilski železni ptiči so v brezštevilnih jatah preleteli nebo moje domovine in niso napadali le tovarn in vojaških zgradb. Še bolnišnice so zrušili. Kakšni ljudje ste? Kakšno srce bije v vaših prsih? Vi ste pošastni izrodki človeštva! Vam manjka vsak občutek za čast?! – je bruhalo iz njega. Hitro je odprl varovalko in napel petelina na pištoli, da bi...

Nato sta dva vojaka takoj priskočila do njega in sta prijela podivljano desno roko. Očitno sta poznala svojega poveljnika in sta mogoče celo imela dovoljenje, da ga ustavita, če se mu utrga film.

– Mörder! Bandit! (izg. Mörder! Bandit! – Morilec! Razbojnik!) Ich töte dich! Ich töte dich! (izg. Ih Töte dih! Ih töte dih! – Ubil te bom! Ubil te bom!) – se je hotel spet vreči na pilota.

– Herr Major! Herr Major! (izg. Her major! Her major! – Gospod Major! Gospod Načelnik!) – so ga poskusili zadržati in pomiriti vojaki.

Pozneje se je malo pomiril.

– Gotovo si ti bombardiral Hannover. Tam je živela moja družina. Ampak samo živela. Si me razumel? Samo živela, – je planil nenadoma v jok, a se je hitro pobral. – Ker jih več ni! Še pokopati jih nisem mogel. Žene, dveh hčera in ubogega sina. Me slišiš, morilska svinja?! Tudi ti boš umrl! – se je iztrgal iz prijema vojakov. – Umrl boš, podlež!

– Halt! Herr Major! (izg. Halt! Her major! – Stop! Gospod major) – se je slišal trdi glas, ki je zvenel, kot da ne trpi nobenega ugovora.

Nihče ni ugotovil, da je prišel vmes iz Dolnje Lendave polkovnik, ki se je trenutno mudil na vojaškem poveljništvu.

– Ustavite se, gospod major! – je vojaško ukazal nemškemu častniku. – Tudi vi veste, da to, kar naklepate, ni prav. Protizakonito je.

Tišina. Še dihati si nismo upali, ko smo čakali na razplet. Major se je začel trezniti iz čudnega stanja, nato je stopil do polkovnika in mu izročil svojo pištolo. Nadrejeni jo je vzel. Vse naboje je izpraznil v svojo dlan in mu vrnil prazno pištolo. Nato pa mu je rekel:

– Vaša je, gospod major. Pazite nanjo! Mogoče jo boste še kdaj potrebovali. Toda dobro razmislite v kakšnih okoliščinah jo boste uporabili! Sicer pa to že tako ali tako dobro veste. Sedaj pa se vrnite z vašo enoto v postojanko! Tega jetnika bom prevzel jaz.

Nemški oficir je salutiral, nato pa se je osramočen odstranil.

– Good afternoon! (izg. Gud aftēnun, sör! – Dober dan, gospod!) – je pozdravil polkovnik ameriškega pilota.

– Good afternoon, sir! (izg. Gud aftēnun, sör! – Dober dan, gospod!) – je odvrnil Američan.

– How are you? (izg. Hau ar ju? – Kako ste?) – je vprašal polkovnik.

– Thanks. (izg. Tenks. – Hvala.)

– What is your name? (izg. Vat iz jor nejm? – Kako se imenujete?)

– My name is Jones Baker. (izg. Maj nejm iz Džonz Bekör. – Ime mi je Jones Baker.) – je odvrnil uslužno slednji. Videlo se mu je, da mu je odleglo, ko je slišal človeški glas, občutil človeško ravnanje. – Do you mind if I smoke? (izg. Du ju majnd if aj smok? –Vas bo motilo, če bom kadil?) – je vprašal.

– No. (Ne.)

– Thank you very much, sir. (izg. Tenk ju veri mač, sör. – Najlešpa hvala, gospod.)

Ujetnik je naprej vzel v roke škatlo cigaret Camel in vžigalnik. Prižgal je eno. Vse na njemu je odsevalo velike olajšanje zaradi bližine spoštljivega oficirja.

Polkovnik je javil pomočnikom, naj razženejo občinstvo domov in postavijo stražarja k letalu. Pomahal je Američanu, naj mu sledi: – Come on! (izg. Kam on! – Gremo!) – Nato sta se usedla v oklepno vojaško terensko vozilo in krenila proti Dolnji Lendavi.

Leventi – gojenci predvojaške organizacije

Nova zadeva na ozemlju Prekmurja po priključitvi k matični državi je bilo gibanje predvojaške organizacije. Veliko ljudi se je spraševalo, kdo sploh so ti leventi. Sama beseda je v starih časih pomenila junak, vitez, heroj, borec. O tem pričata tudi dve vrstici tudi Vörösmartyjeve pesmi Bežanje po Zali (*Zalán futása*):

*»Vidim, spredaj nasmejani starši in zadaj mladi leventi
se na drvečih konjih odpravljajo umirat ali ubijati.«*

Ali pa citat iz Arany Jánosovega epa Toldi:

*»Lepi madžarski leventi, zlati vitezi!...
Kam, (do) kod greste? V boj? V vojno?«*

Ime enega sinov našega očeta Árpáda, madžarskega kneza, je bilo Levente.

Na ozemlju med dvema svetovnjima vojnama oslABLJENE Madžarske se je leta 1921 in tudi pozneje se je na nazaj priključenih območjih izoblikovalo to gibanje. V okviru tega se je odvijala vzgoja mladine, da vzljubi matično državo, in priprava na služenje vojaškega roka. To vzgajanje je bilo obvezno za vse dečke od štirinajstega leta pa vse do obveznega vpoklica v vojsko. Vse skupaj so organizirali zato, da bi zapolnili vrste madžarske vojske, v kateri se je število vojakov zelo zmanjšalo s trianonsko mirovno pogodbo. V začetku je bila to dokaj simpatična združba mladih, pozneje pa je sledila le še vojaškim ciljem. Leta 1944 so zbrali vse levente, rojene od leta 1929, oziroma vse mladeniče, tudi mladoletne, in jih vključili v avstrijske in nemške vojaške manevre. Proti njihovi volji so jih oblekli v vojake, še celo med SS so jih spravili. Velika večina se jih je komaj po vojni lahko vrnila

domov iz različnih vzhodnih in zahodnih ujetniških taborov, če so se sploh vrnil.

Spominjam se tega urjenja zaposlitev in vaj. Naučili smo se tudi veliko dobrega, če izvzamemo politična predavanja in šovinistično ideologijo, nacistično-fašistično „nakladanje“. Med leventskim zakoni sta bila tudi sledeča: „Leventi morajo vedno govoriti resnico.“; „Leventi svoje dolžnosti vedno zvesto izpolnjujejo.“ itd.

Življenje je čudna zadeva, saj je podobno, pa četudi v drugačni embalaži, izvajal jugoslovanski režim, enako kot je tudi madžarski režim prevzel in nadaljeval urjenje mladih za vojake tudi po koncu druge svetovne vojne z novo organizacijo KISZ (Komunistična mladinska organizacija) in s „predvojaško vzgojo“ pa tudi znotraj različnih taborov.

Moji tovariši in jaz, v glavnem 16-17-letni fantje, smo prvo leto z veseljem hodili k druženjem. Res je, da smo morali tam imeti vojaške vaje pa še strelno orožje smo se naučili uporabljati. Še izstreliti bazuko so nas naučili tisti, ki so ostali doma, da bi lahko zaustavili ruske tanke. Ponosno smo korakali po ulici naše vasice na „vadbišče“. Vmes smo peli. Lagal bi, če bi zanikal, da mi je bilo všeč, ko smo preko cele vasi prepevali in so se sproti odpirala okna, pri majhnih vratih pa so se pojavljale radovedne punce. Ena naših najljubših je bila zagotovo

Odprite okna:

*Odprite okna, vi vaške dekle,
ko prepevanje leventov se sliši.
Odprite jih, da, odprite,
in h kapi jim rož'co pripnite,
ker bodo oni znova osvojili
Madžarsko veliko!*

Na koncu vaj smo ponavadi morali stoje zapeti pesem našega gibanja ***Árpád, naš oče:***

*Árpád, oče, ne skrbi za tvoj narod prastari,
ne bo propadel, če se do sedaj izgubil ni,
žalost in bol zate pozabimo,
zate živimo, zate se veselimo!*

*Madžarsko srce zna iskreno ljubiti,
a koga bi, če ne tebe, sveta domovina ti.
Zate živimo, zate trpimo,
zate se od srca žrtvujemo!*

Zgodilo se pa tudi, ko je dolnjelendavski nadzornik opravljaj inšpekcijo, da smo morali zapeti ***Stoj, stoj:***

Stoj, pasja Srbija, stoj!

*V Bosni zaman biješ boj!
Madžar nikdar ne popusti,
še v krvi po zmagi hrepeni,
kolikor koli trpi.*

Zelo žalosten trenutek, ki pa nas je hkrati tudi povzdignil, je bil, ko smo izvedeli, da je na ruski fronti padel junaške smrti eden naših tovarišev in smo mu izkazali zadnjo čast s skupno molitvijo. V takšen primeru je mlad komandir, ta je bil po navadi kateri izmed učiteljev, držal kratek govor, nakar smo vsi skupaj zmolili Oče naš za dušo preminulega.

Zgodilo se je tudi, da so madžarski vojaki in orožniki zbrali vse levente iz okoliških vasi in so skupaj z njimi organizirali „lov na partizane“. Takšne ne čisto nenevarne vojaške akcije so trajale ves dan, dokler niso oborožene preiskovalne enote prečesale Murske šume, Črnega loga in Gornjega gozda s psi krvosledci. Seveda se je ob teh priložnostih zgodilo, da je v eni ali drugi vendski vasi, seveda zavoljo varnosti, kateri možakar izkusil moč puške ali pa le pesti, če vodi akcije ni bilo vseč obnašanje prebivalstva ali pa če je bil le pri volji za pretep.

Pomlad je leta 1945 hitro potrkala na vrata. Številčna nemška vojska, ki se je umaknila, je z motornimi vozili, konjskimi vpregami ali pa celo peš zasedla poglobitve cestne povezave in z njih popolnoma izrinila lokalno prebivalstvo. Del poraženih Nemcev se je preko Rédicisa počasi vlekel vse do Avstrije in ta slika je bila enaka povsod, tako na cesti skozi Pince kot na cesti preko Prosenjakovcev (*Pártosfalva*). Mnogi izmed njih so imeli „lepljive“ roke. Ne samo dragocene stvari, kot so slike, nakit, zgodilo se je tudi, da so še svinjo zvekli iz svinjaka in jo odnesli s seboj.

Takrat je rekel moj dedek: – Niti oni ne smejo stradati do smrti. Skupne kuhinje nimajo, nimajo prehrane, zato pač odnesejo vse, kar potrebujejo.

– Seveda pojedjo tudi vse prelepe slike! – je pribila babica. – Nato pa spijejo zlate kelihe.

– Ženska, ti se na to ne razumeš! Ti nisi bila vojak.

– Res je, da nisem bila vojak, toda to, kaj je prav in spoštljivo, to zagotovo vem! – je rekla jezno. – Če bi prosili, sem prepričana, da bi jim vsak dal.

Marca ali konec aprila so bile topovske eksplozije že blizu. Tudi v letalskih dvobojih se je vse več ruskih lovcev „rata“ spopadlo z nemškimi „štukami“, ki so poskušale zamotiti ameriške bombnike. Vaški komandirji puščičarjev (*nyílaskeresztes*), ki so imeli vso oblast, so strogo nadzorovali vsako gospodinjstvo, če so res vsi izpolnili varnostne ukaze iz že dve leti prej izdane stroge odredbe. Eden teh je bil obvezen „bunker“ – priprava skrivališča.

Tudi mi smo na koncu vrta skopali bunker, ker je bil prod tam malo bolj nagrmeden. Skrivališče je bilo dolgo kakih pet metrov, široko in globoko pa meter in pol. Stranice smo obložili z deskami, ki smo jih pritrdili s koli. Del izkopane zemlje smo

natrosili okoli tega ilovnatega brloga, skrivališča. Tako smo zvišali notranjost. Vse skupaj smo pokrili z debelimi gredami in lesenimi deskami, potlej pa nasipali gor še 40-50 centimetrov zemlje. Moj stric je namestil celo vrata na konstrukcijo. Znotraj smo na dve steni pribili dve klopi, vmes pa postavili mizo s „kozjimi nogami“. V enem kotu je visela petrolejka, pripravljene pa smo imeli še doma izdelane voščene sveče. Če bi se držali odredbe kot pijanec plota, potem bi morali imeti notri še za tri dni suhe hrane, vode in še nekaj stvari. A vsega tega je – kot zgloda – zmanjkalo.

Ko smo uredili „varno“ protiletalsko klet, je stari Vendel, naš sosed, pripomnil, no, prej vprašal:

– Imate še kaj božične šunke?

– Imamo, – je odgovoril moj stric, – ampak samo majhen kos. Toda dva kosa dimljene slanine sta še.

– Dobro bi ju bilo prinesiti ven! – se je zarežal.

– Zakaj pa to? – smo vprašali.

– Pa... po ukazu sodeč...

– Da naj jo potepuški psi pojedjo?

– Mislim, da to lahko storijo tudi dvonožni, – je povedal na kratko prebrisani stari lisjak.

Iz tega smo razbrali, da se spleča ponoči pogledati oziroma postaviti stražo pred našo „vojaško stvaritev“, saj se je zelo preprosto zgodilo, da je katera od tam shranjenih stvari „vzela pot pod noge“.

Da bo tako zelo opevana zmaga ostala le sen, so prekmurski Madžari izvedeli tako, da so morali zavoljo novejših ukrepov, zaradi pričakovanega napada ruske vojske, kopati strelske jarke. Če ni bilo dovolj moških, potem so vodje puščičarjev v delo prisilili žene ali pa otroke, delal je, kdor je bil pač prost.

Drugi obrambni ukrepi so bile protitankovske pasti in lesene ovire – palisade. Te so postavljali na pomembnejših odsekih, v križiščih in na drugih, strateško pomembnih krajih. Za pripravo palisad so potrebovali lesene hlode, dolge 4-5 metrov in premera 50-60 cm. Vojska ni prosila za dovoljenje za izsek gozdov pri pristojnih službah. Sekali so, v bistvu so dali rušiti desetletja stare hraste, smreke in bukve, njihova dragocena debla pa so enostavno s konjsko vprego zvlekli na že vnaprej določena mesta. Iz teh so potem po vojaških načrtih zgradili protitankovske obrambne zidove. Priprava enega je trajala kar nekaj časa. K tem, več kubičnih metrov velikim hlodom, so znosili še večje količine zemlje. Izgradnjo jezov so nadzorovali vojaški strokovnjaki, vaško prebivalstvo pa je opravljalo delo peš ali pa s pomočjo konjev in krav. Več dni grajena ovira, ki je sedaj prečila že skoraj ves širino ceste, je bila široka tri metre in napolnjena s kamenjem, mivko in hlodi. V sredi so pustili le toliko prostora, da je lahko prepeljal skozi ne zelo širok avtomobil. Pa še ta odprtina se je dala v nujnem primeru zadelati z debli.

– Naj ruski tank kar poskuša poteptati to pod seboj – je rekel ponosno, zadovoljno nek puščičar.

– T-34 razmaže to pod seboj kot lepinjo, – je iz izkušenj povedal „polnogi” Feri, ki je bil dve leti na ruski fronti.

– Ne izzivajte! – ga je nadrl prejšnji. – Takšnih paničarjev tukaj ne potrebujemo! Zginite domov, dokler imate še kaj pametnega početi!

Sklonjen, od vojaka nahruljen možakar, je ubogal in resnično krenil proti domu, a se je na pol poti ustavil, se obrnil in rekel:

– Zdaj si močen pa zelo pogumen, ker maš na ramenu orožje. Bom še videl, kako se boš obnašal, kaj boš storil, kam se boš skrnil, ko bodo prišli „ruskiji”?!
– Zaprite vaš svinjski gobec ali pa vas bom dal zapreti! – je zakričal puščičar.

– Lahko se mi v rit zaletiš, – se je Feri počil po riti, nato pa končno izginil za leseno ograjo.

– Končajte pospravljanje in pojdite domov! – je ukazal puščičar in odšel v prostore stranke.

Puščičarski sistem se ni obdržal dolgo. Velika večina jih je postala članov stranke, da bi ušli fronti, a so kaj kmalu ugotovili, da so stavili na slabega žrebca. Ta žrebec ne bo prispel do cilja. Izbrali so si ekipo poražencev. Tako so začeli v svoj vsakdanjik vpletati več človečnosti in blažji odnos do ljudi. Še to se je znalo zgoditi, da so kdaj pa kdaj kakšnega mladega fantiča, ki bi moral v vojsko, pa ni hotel, skrili ali pa zamolčali oblastem, kje je. Toda tu pa tam se je le našel kak trmast fanatik, ki je bil še vedno prepričan v nemško čudežno orožje in v nemško zmago. Še sreča, da je bilo teh zelo malo in smo tako brez težav prestali zadnje tedne in dneve druge svetovne vojne.

Znova »okupirani!«

Na velikonočni ponedeljek se je že videlo kako ruske čete osvajajo naše kraje. Kako zanimiva je vojna. Oba nasprotnika, Nemci in Rusi, so se neprestano streljali, a glede na količino izsterlkov je bilo število mrtvih malo. Kot radoveden otrok sem iz skrivališča opazoval dogajanje. Videl sem bežati nemške vojake, ki so tekli stran od naše hiše proti njivi. Občasno so se ustavili in izstrelili po eno salvo v svoje ruske zasledovalce, ki so bili kakih 80 do 100 metrov za njimi. Le-ti so jim odgovorili s svojimi brzostrelkami. Sprva so jih zasledovali vojaki iz prve linije, jurišniki, zelo hitro pa so prispele okrepiteve s težkimi mitraljezi, topovi, minometi in artilerijo. Orožje so brž postavili na prava mesta in obstreljevanje se je začelo. Enega teh težkih mitraljezov so postavili na varovalni grič našega „začasnega skrivališča”. Ko je začel mitraljez streljati, so prazni tulci, ki jih je stroj žrl s pasu, začeli frčati naokoli kot podivjani vrabci, če se mednje požene jastreb. Medtem se je eden ruskih vojakov zadril v bunker: Вон отсюда! (izg. Von otsjuda! – Marš ven!) Сейчас! (izg. Sejčas! – Takoj!) Идите в дом! (izg. Idite v dom! – Pojdite v hišo!)

Ni bilo mesta ugovarjanju. Tako smo se torej odpravili v hišo.

Zaradi prestrašenosti in negotovosti nismo zvedeli, kaj naj. Potiho, zatopljeni v misli, smo ves dan prebili v kuhinji. Za živali smo še nekako poskrbeli, to pa je bilo tudi vse. Nestrpno in napeto smo čakali, kaj se bo zgodilo, kaj bo z nami. Moja babica je poskrbela za vsa ženska opravila izven hiše. Vsi so pravili, da ruski vojaki starejšim gospem niso nevarni. Moji starejši hčeri in sosedova dvajsetletna hči so se skrivale v vnaprej pripravljenem skrivališču poleg skednja nad pleven. Čuvanje oziroma raje nadzorovanje so vršili odrasli moški, no, pa tudi mi otroci. Le takrat so lahko dobile vodo in hrano, ko smo bili prepričani, da je zrak čist. Takrat smo tudi odstranili pločevinasto vedro, ki smo ga poimenovali „kibli“. Še sreča, da je ta situacija trajala le kakšne tri mesece.

Nikoli ne bom pozabil devetega maja 1945, dan, ko se je končala druga svetovna vojna. Takrat smo spet prišli pod oblast nove jugoslovanske države. V naši vasi je bila aktivna tudi partizanska enota. Rekli so, zaradi tega, da ne bo izgredov. Seveda so bile prisotne tudi enote sovjetske vojske, tisti pravi borci na fronti, še veliko število poškodovanih, ki so ležali v šolah pa še bolgarski vojaki. V kolikor me spomin ne vara, so bili prav oni najbolj prijateljsko naravnani do tukaj živečih Madžarov. Moškim so razdelili vliko tobaka. Le-tega je takrat bilo težko dobiti. Res pa je tudi, da smo velikokrat slišali, da so ravnali s Slovenci, Vendi in prekmurskimi Hrvati podobno kot so Rusi ravnali z nami, Madžari.

V lepo in mirno jutro sem se prebudil na dan devetega maja. Pokrajina je bila tiha. Na travnikih je blagi vetrič narahlo valoval zelenje na poljih, ki je šibilo v višino. Videti je bilo lepo obdelana, srednje visoko zrasla koruzna polja. Veliko vrb so krasile rumeno-rjave in sivo-belkaste mačice na robu bližnjega močvirja. Če so urne ptice priletele na njihove veje, je mehki zlati prah s cvetov obdal vse krošnje dreves. V njih je odsevalo tisočero barv pravljíčne mavrice sončnih žarkov jutranjega, prebujajočega se sonca. Še narava sama je čutila, kaj čutila, vedela, da se je ta dan dogodil čudež.

Popoldan se je na vaškem trgu zbrala vsa vas, od najmlajših do najstarejših. – Vojne je konec! Nemčija je kapitulirala! Ponovno bo mir! – je bilo slišati vsepovsod. Jaz še nisem bil sposoben popolnoma dojeti, kaj se je zgodilo. Kaj je spremenilo ljudi. Kako je mogoče, da so ruski vojaki odvrkli orožje in objemajo civiliste. Sovražnike. Neverjetno. Kako je mogoče, da otroci lahko brez težav vzamejo v roke na tla ali pa na k upe zmetano orožje. Še dobro, da so prej iz oržja pobrali naboje in so ga zato lahko brez hude vesti dali otrokom v roke. Zgodilo pa se je tudi, da je kakšen bolgarski vojak, ker je bil dobre volje, pustil streljati s svojim orožjem.

Potem pa se je nekdo spomnil, da bi bilo lepo zakuriti ognje v znak veselja. Temu je sledilo tuhtanje. Zelo hitro so se vsi prisotni, civilisti, sovjetsko-bolgarski vojaki, partizani, skupaj gnetli okoli gromozanskega kresa. Oglasila sta se harmonika in violina. Vlekli so čardaš, polko, valčke. Stari, mladi, zdravi, bolni

so veselo plesali, razposajeno, prav zadeti od sreče, razne narodne pleske. Zdaj smo bili vsi bratje, sorodniki, prijatelji. Ljudje. Kot če bi bila vaška veselica, takšno vzdušje je bilo. Gospodinje so pričarale domače perece, kolače in kruh z zaseko. Našle so se tudi pletenke, steklenice, obdane s šibami, pa ne prazne, ampak polne vina. Ruski častnik je z nasmeškom dodal: – Torej vam je le uspelo rešiti vino? Še dobro, da je tako, zdaj ga lahko vsaj pijemo. – Pili so, jedli so, srečni in nesrečni. Obilna veselica je trajala vso noč.

Naše vasice so preplavili pripadniki Rdeče armade vsakršne narodnosti; ruski, beloruski, ukrajinski, tatarski, kurdski, armenski, turkmenski, tadžikistanski, gruzijski, kirgizijski, mongolski pa še drugi sovjetski vojaki.

Tako so morali prebivalci Prekmurja po letih vojne spet trpeti neusmiljenost in grabežljivost pripadnikov treh različnih vojsk (madžarske, nemške, sovjetske), ko je umikajoča se madžarsko-nemška vojska zapustila izropano ozemlje Madžarske. Pa še bolgarske vojake. Toda najhujši, najbolj neprizanesljivi so bili vojaki Sovjetske zveze, pripadniki Rdeče armade. Če smo primerjali ruske vojake z nemškimi ali pa z madžarskimi, njihovo vojaško disciplino, vojaškim redom, prehranjevanjem in njihovim načinom vojskovanja, smo izkusili velikanska nasprotja. Medtem ko sta imeli madžarska ali nemška vojska tudi v najbolj kritičnih trenutkih urejeno oskrbo z lastno kuhinjo in preskrbo hrano, pa ruski vojaki na fronti niso imeli ničesar razen mitraljeza v roki in žlice v škornju. Ni čudno, da so bili glede prehranjevanja in oskrbovanja zelo samosvoji, samovoljni, iz nuje. Tako so pač brez dovoljenja vzeli in porabili vse, kar ni bilo pribito in prikovano v shrabah kmetij in gospodinjestev, v vinskih kletih in v hlevih z živino.

Res pa je tudi, da so skrbne gospodinje, ki so si že vnaprej priskrbele informacije o samovoljnih in grabežljivih ruskih enotah in njihovih aktivnostih, še pravočasno poskrile ter pospravile na varno pomemben živež in dragocene predmete. Med takšen živež so sodile zaseka, topljena mast, „meso v tünki“ dimljena slanina, šunka, skrile so seveda vso zlatnin. Po omembne stvari so poskusile skriti, seveda v ustrezni embalaži, na taka mesta v hiši, bližnjih zgradbah, vrtu ali pa dvorišču, kjer niso oziroma niso mogle priti v napačne roke.

Vinogradniki so poskušali svoja vina ohraniti pred žejnimi, sovražnimi vojaki z vsemi mogočimi izgovori, le da ne dajo vina. Seveda je vse to uspelo le redko komu, pa čeprav so si izmislili zelo domiselne rešitve. Ruski vojaki so si namreč nabrali že zelo dosti izkušenj v vseh letih pohodov po več državah, tako da so z relativno lahkoto našli bolj ali manj skrite dobrine.

Le nekaj dogodkov bi omenil. Skrivanje se je odvijalo na toliko načinov, koliko je bilo hiš v vasi. V povezavi s tem je moja babica velikokrat govorila: „Koliko hiš, toliko navad“.

Ko se je fronta približevala, smo odšli na breg Cser. Da bi skrili še preostalo vino. Močno smo tuhtali, kam bi zakopali polne, sto in dvestolitrske sode. Odločali smo se med tremi rešitvami.

Prva je bila, da poiščemo ustrezno mesto znotraj zgradbe. To bi lahko bila sama vinska, prostor pod sodi ali pa pod stiskalnico, mogoče pa tudi pod posteljo v mali sobici. Menili smo, da nobena od teh rešitev ni dobra, saj bi bile sledi svežega kopanja v zemlji preveč očiten dokaz. Zelo izkušenemu in ostrookemu ruskemu vojaku bi bilo zelo enostavno najti skrito vino po kratkem vohljanju.

Druga možnost je bila, da najdemo primerno mesto nekje izven kleti. Mislili smo, da bi bilo najbolje, da bi pri kostanju, kjer je bilo gnojišče, sredi le-tega izkopali dovolj veliko luknjo za dva soda in nanje spet nametali gnoj. Pravkar smo začeli z uresničevanjem načrta, ko se je nepričakovano prikazal sričev boter. Ko je slišal, kaj nameravamo, nas je poskusil odvrniti od tega. – V teh dneh sem dobil pismo od znanca iz Badacsonya. Med drugim mi je povedal tudi, da so Rusi pri njih našli vse skrito vino. Ti vagabundi, klateži in razuzdanci imajo v tem toliko prakse, da še tam zavohajo vino, kjer je bilo lani. Tako izostren voh imajo kot najboljši lovski psi. Zato vam ne priporočam, da skrijete vino sem – je povedal prepričljivo in se je že odpravil dalje. Pa se je še enkrat oglasil: – Ne želim biti prisoten. Bolje je, da tega nihče ne vidi, nihče ne ve. Da ni nobene priče.

Končno smo se odločili, da bomo v vinogradu skopali luknjo med trsi, kakih trideset metrov v pobočje in bomo tja spravili sode. Toda ne enega poleg drugega, ampak tako v razmaku petih metrov. Tako smo tudi storili, toda najprej smo porezali trte. Rožje smo znosili ven. Zakopali smo soda in lepo okopali celotne gorice. S tem smo poskusili zakriti skrivališče. Kaj naj povem, tako nam je uspelo, vsaj za nekaj mesecev, rešiti sladkasto-kisli pridelek Lendavskih goric. Resnici na ljubo ob trgatvi o „čudežnem izginotju“ bogatega lanskega pridelka pričala le še polna osemilitrska „bučka“.

Priznanje si zaslužijo tudi vse tiste pridne gospodinje, ki so zakopale vse boljše obleke in pokrivala, prte, nakit ter ostale dražje zadeve v zemljo, da bi bilo vse lepo na varnem. To so storile predvsem zaradi vedno glasnejših govoric, da sovjetski vojaki odnesejo vse, kar je možno, če je le nekaj vredno.

Ena naših sosed, ki je v vasi nekaj pomenila, saj je niso klicali Katica ali pa Lina, ampak Gospa, je tudi verjela tem pretiranim govoricam. Mož je zanjo izdelal dve leseni skrinji. S pergamentom je obdala notranjost. Vanju je spravila stvari, za katere je menila, da so kaj vredne, nato pa je obe skrinji zakopala v skednju. Zemljo je prekrila s plevelom in slamo. Le-to pa so zelo dobro poteptali. Ubožica je bila prepričana, da bo s tem zavarovala svojo lastnino. Toda ko so čez nekaj mesecev izkopali njene skrinje, je onemela. Odprli so jih in ugotovili, da je v skrinje na nerazumljiv način pritekkel konjski seč in na več kot polovici blaga pustil madeže, katerih ni bilo mogoče sprati na noben način.

Kako, da se je to zgodilo? Tako, da so pri tem gospodarju naselili ruske vojake, k temu še konjenike. Konji so tudi še v skednju grizli koruzo, seno, žitarice in krmo. Seveda pa konji niso

šli na sprehod do najbližje sence. Svoje potrebe so opravili tam, kjer so bili. Ni treba poudariti, kako so se škodoželjni ljudje veselili nad dogodkom, ko so zanj izvedeli.

Eno zanimivo stvar bi pa še rad povedal. Tudi k nam so nastanili tri sovjetske vojake. Našo sobo so zasedli, navkljub dejstvu, da smo imeli le eno. Niso si belili glave z vprašanjem, kje bomo mi spali. Tudi to je bilo samoumevno zanje, da jih bomo mi preskrbeli z vsem potrebnim. Sicer pa so tudi to rešili zelo enostavno, vsakič je eden od njih odšel na dvorišče in ustrelil poljubno kokoš ali pa raco. Drugega mu ni preostalo, saj sta v svinjaku samevala le dva mlada odojka prašiča. Pri pripravi hrane me je vedno nadzoroval eden od trojice – mogoče pa so se bali zastrupitve? – K mesu smo morali skuhati neolupljen krompir. Pripravljen hrano smo jim lahko v sobo prinesli le z dovoljenjem.

Pri nas gostujoči „osvoboditelji“ so bili dokaj v redu. Lahko bi celo rekel, da so bili prijateljski. Najmlajši vojak mi je večkrat od pečene perutnine odrezal krilce. – Кушати. (izg. Kušat. – Jesti.) – je rekel. Ukrajinski dečko je bil. Komaj osemnajst let je imel. Zvali so ga Miša. Enkrat nam jo je pošteno zagodel. Nekega popoldneva sva z babico lenarila v kuhinji. Vstopil je in z veliko vnemo kazal proti sobi ter nama dopovedoval: – Давай! Давай! (izg. Davaj! Davaj! – Tja! Tja!) – Kaj nama je bilo storiti, šla sva. Nič posebnega nisva videla, razen nereda. Že sva hotela zapustiti sobo, ko je zazvonila budilka na bližnji postelji.

To je bilo torej presenečenje. Budilko je pobral izpod odeje in jo dal babici v roke, vmes pa je povedal, da niso vsi sovjetski vojaki lopovi. No, toliko sva midva razbrala iz njegovega govora.

Toda to je bil edini takšen primer. V prvih mesecih „osvoboditve“ je prekmurske Madžare doletelo veliko več in večjih nepravilnosti. Celotna potrianonska situacija se je ponavljala. Uradno je bila ukinjena raba madžarskega jezika. V osnovnih šolah so v začetku poučevali le v slovenščini. Tukaj živeči Madžari so postali kar fašisti. Sovražnik, kateremu je potrebno in kateremu je tudi mogoče odvzeti vse človeške pravice. Postali s(m)o podrejeni! To podpira tudi dejstvo, da so si vedno številčnejši partizani, ki so bili pretežno predstavniki iz avtohtonih Slovencev in prišlekov kolonistov – med katerimi so bili tudi takšni, ki so še pred enim mesecem, enim tednom bili oblečeni v madžarske vojaške uniforme, z madžarskim orožjem v roki – sedaj vzeli pravico, da jih mora preživljati prebivalstvo madžarskih vasi. Hodili so se prehranjevati od hiše do hiše. Prehranjevalne želje pa jim je narekovala domišljija! In proti temu ni bilo zdravila, saj teh „posebnih“ skupin nismo mogli niti prijaviti oblastem, ker so nam jih, zavoljo vzdrževanja miru, na vrat obesili partizani sami, ki še v nasprotnika v živo niso nikoli in nikjer videli ali pa srečali. Pa saj, kdo bi si takrat upal kaj reči proti njim?! Kdor si je drznil – ker so bili tudi takšni – tega so po hitrem postopku ujeli in ga utišali za nekaj let ali za vedno.

Še dobro, da je celotna brezbožna situacija trajala le nekaj mesecev, le nekaj let. Ko je začetna evforija, jih je veliko zelo hitro

ugotovilo, da je v novi Jugoslaviji (v SFRJ) vladanja željan narod tako prekmurskim Madžarom kot Slovencem namenil enako usodo. Žal se je pozneje tudi pokazalo.

Drugačen pogreb

Bili smo na dobrovniškem bregu Bors, v Pištijevi, s slamo prekriti, majhni kleti. Letošnje zorenje grozdja je že minilo. Pogovarjali smo se o novem položaju, o manjšinski usodi, ko se je pojavil Lajči, dvaindvajsetletni sin našega znanca.

– Bog daj! Dober dan, boter! – je pozdravil.

– Bog daj tudi tebi, Lali! Na, kaj je novega pri vas? – je vprašal dečka.

– Pa, nič posebnega, toda oče me je poslal, če bi nam lahko posodili »bollér«.

– Kaj?

– Lijak za vino.

– Pretakati hočete?

– To.

– Je bilo veliko pridelka?

– Hvala Bogu, kar precej ga je bilo. Tukaj pa na hribu Pap tudi. Komaj smo imeli kam zlit mošt, toliko ga je bilo.

– Tam imate tudi črno grozdje, kajne ?

– Predvsem otelo in izabelo. Pa tudi nekaj trsov kövidinke.

– Posebej prešate rdeče?

– Posebej. Nekje 18 akovov.

– In kdaj boste pretakali?

– Jutri zgodaj zjutraj. Oče je že šel domov, ker ima doma delo. Mene je pustil tukaj, da operem kadi.

– Kozarček vina boš pa le sprejel?'

– Še dva bom, če me ponudite, boter.

– Seveda te. Daj, prisedi med nas in nam pripoveduj kaj pametnega! – je bodril mladeniča.

– Ne znam pripovedovati.

– Pa pravijo zlobni jeziki, no pa tudi vaška usta, in ta vedno govorijo resnico, da s svojim zanimivim in očarljivim govorjenjem osvajaš ženski del prebivalstva.

– Pravijo, pravijo, ker mi zavidajo, da imam srečo pri dekletih.

– Jaz sem slišal, da prej pri mladih ženicah, pri mladih gosposkičnah, – se mu je nasmehnil oni.

– Boter, ne verjeti vsega, kar pravijo! – je bil skromen dečko.

– Veliko stvari obesijo človeku za vrat. Še take stvari, ki jih ni storil.

Mi ostali, ker smo bili še štirje poleg njiju, smo molčali. Eno in drugo smo tudi mi že slišali o podvigih tega fantiča, o govoricah, ki krožijo o njem, toda sedaj se ne bi spodobilo, da bi kaj povedali vmes.

– Prisedi na klop! – ga je hrabil lastnik. – Bom prinesel še malo vina, da ti razplete jezik.

In že je prijel loščen glinast vrč in odhitel v klet. Kmalu se je vrnil in napolnil naše kozarce s svežo šmarnico.

– Na zdravje! – je visoko dvignil kupico.

– Na zdravje! – smo rekli vsi v zboru.

– Naj bog da še dosti tega! – je resno izjavil Gyuri, ko je spustil po grlu osvežujočo tekočino.

– Toda to pa priznaš, da so ti ruski vojaki rešili življenje, ko so te hoteli partizani in vendski dečki fentati?

Fant je bil tiho.

– No, si onemel? Torej je res, kaj pravijo?

Lajči je odprl usta, da bi spregovoril, a se je premislil in utihnil. Delal se je, kot da sploh ni slišal vprašanja.

Pa smo vsi radovedno čakali, da se dečko odpre. In čez nekaj časa se tudi je.

– Niso me hoteli „zrihtati“ zato ker sem tu pa tam pogledal za kakšno privlačno kiklo.

– Že prej pod kiklo! – je nekdo pripomnil.

Fant ga je le pogledal, a mu ni nič rekel. Pustil je, da je izjava letela mimo njega.

– Potem pa povej, zakaj! – je vprašal Gyuri.

– Zato, ker se je na pogrebu padlih ruskih vojakov dogajalo nekaj sramotnega, če se sploh je!

– In kaj je bilo to? – smo se spraševali vsi.

– Nekaj vendskih dečkov in dva sveža partizana so trdili, da sem oskrnil enega umrlega, ki smo ga nato pogansko pokopali.

– Pokopi ruskih vojakov takrat niso bili kaj prida krščanski, – tako jaz.

– Kolikor vemo, so pogrebe vodili Rusi. Iz skoraj vsake madžarske vasi so izgnali takoimenovane fašiste, ki so morali potem zanje opravljati razno razna umazana dela. To so delali Sovjeti, prav tako kot partizani. Poiskali so najhitrejšo in najenostavnejšo rešitev. Niso mogli prirediti krščanskega pogreba za vsakega. Sicer pa truplom veroizpoved tako ali tako ni bila izpisana na čelu, niti kakšen pogreb si želijo.

– No, bom povedal, kako je bilo, – je začel Lajči. – Vsi veste, da so hiter ruski prodor nemške čete ustavile tukaj pri reki Muri. Na desnem, vzpenjajočem se bregu so iz utrjenih bunkerjev z brzostrelkami kar kosili pijane in napol pijane ruske vojake, ki so prodirali kot zveri. Kot posledica se je reka resnično spremenila v grobišče in je v krvavih valovih obračala tisočero trupel vojakov, ki so se neprostoovoljno poslavljali od življenja, med njimi jih je bilo še veliko živih, še več pa poškodovanih, vsi pa so upali v preživetje, toda zaman, saj pomoči, rešilne bilke jim ni nudil nihče. Grozovit prizor je bilo to nečloveško, neusmiljeno in popolnoma odvečno mesarjenje.

Za več kot mesec dni je tukaj fronta obstala in je pustila nepozaben in grozen pečat na območju Mure. Poleg pravih ruskih borcev, za oskrbo katerih so skrbeli prebivalci okoliških vasi iz lastne želje ali prisilno, so se pojavili klateži, ki so v zmedi lovili dobiček in so nadlegovali ženske, ter tudi zmikavti, ki so skrbeli le

za svoj žep, le za svoj trebuh. Tukaj so bili tudi od danes na jutri rojeni partizani in tako imenovani vojaki, ki so „kraljevali” predvsem v vaseh z madžarskim prebivalstvom.

Osvobodilni ruski vojski so morali civilisti pomagati kjer so le mogli, bodisi s kopanjem strelskih jarkov, bodisi s pokopavanjem padlih, junaške smrti umrlih vojakov, bodisi z negovanjem in zdravljenjem ruskih ranjencev in še mnoga druga dela so opravljali, ki so bila za Ruse nepogrešljiva. Ta dela so opravljali prekmurski Madžari, katerim so določeni vladni organi pravili fašisti in z njimi ravnali temu primerno, ker so zgubili vojno. Seveda so se našli tudi ljudje drugih narodnosti. Več sto nas je bilo zaprtih v gradu beltinškega grofa v nečloveških razmerah. Vaščani iz Pinc pa vse do Órihódosa (Hodoš).

– Govori že enkrat o pogrebu!

– Še zdaj se mi koža naježi, mraz me strese po hrbtu, če le pomislim na to. Razdelili so nas v različne delovne skupine, nas fašiste, sovražnike naroda. Več skupin je imelo svoje čolne, barke in v njih smo se počasi spuščali po Muri in iz reke vlekli trupla. Drugi so iz desk izdelovali krste. Tretji, teh je bilo največ, so pa bili tisti, ki so vršili pokope. Tudi jaz sem bil med temi. Ponoči me večkrat mori krvava podoba Mure in pogreba na ruski način. Obliva me vročina, potim se in nenadzorovano kričim.

Lahko si mislite, kaj smo morali pretrpeti, kakšno mero samokontrole smo potrebovali, ko smo zagledali trohneča trupla brez tega ali onega uda, krvaveča, z visečim črevesjem, da omenim le nekatere grozote.

– V kaj ste dali te človeške ostanke? Kako ste jih prijeli? Ste imeli kakšne rokavice?

– Z roko, z golo roko.

– Pa se niste bali okužb?

– Nismo se smeli bati. Pazili so nas ruski vojaki z brzostrelkami, da bi delo opravili kot se podobi.

– Neverjetno, sramota! – se je razburjal Gyuri.

– Potem si lahko zamišljate, kaj sem čutil, ko sem prijel roko ali nogo trupla, da bi ga dali v krsto in mi je ta ud ostal v roki, kar odtrgal se je od telesa. Ali pa drug prime, ko je truplo začelo že tako zelo trohneti, je razpadalo že samo zaradi premikanja.

Najbolj odvratno je bilo, ko smo morali telo gromozanskega človeka, oziroma ko je bilo treba to telo stlačiti v krsto, pripravljeno za povprečnega človeka. Krsto? Korito iz desk. Veliko telo je bilo kar za pol metra daljše od njemu namenjenega večnega počivališča.

– Kaj ste naredili v tem primeru? – je vprašal Janči.

Fant je ponovno utihnil. V že tako mrtvaški tišini je nastal kratek odmor.

Gostitelj je izkoristil situacijo, da nam vsem natoči. Prijalo je navlažiti si izsušena grla s božjim darom, z skrbno pripravljeno tekočino našega očeta Noeta.

Spet je Lajči prevzel pobudo.

– To je, česar od takrat ne morem pozabiti. Kolega si je izmislil, da je v takem primeru najbolje truplo zviti ali pa najenostavneje, skrajšati.

– Kako?! – smo bili popolnoma osupli vsi skupaj.

– Mene so določili, da opravi „krajšavo“.

– S čim?

– S čim? S sekiro!

– Sveta Marija, mati Božja! – je šokirano izdaval Feri.

– Tudi jaz sem jecljal to, ampak šele potlej, ko sem z ostro sekiro z močnimi zamahi nad kolenom prilagodil preveliko truplo veličini krste. Enako smo ravnali tudi takrat, ko nismo mogli stisniti roke nesrečneža dovolj k telesu...

– In kaj je bilo potem z odrezanimi udi?

– Pa kaj bi bilo z njimi? V krsto smo jih pometali.

– In si po tem zmožel še kaj jesti? – se je pretreseno pozanimal Feri.

– Po dveh dneh mi je uspelo nekaj pojesti, – je pripomnil Lajči –, toda prej se mi je večkrat obrnil želodec.

– Je vsak prišel v krsto?

– Ne. Mislim, da je ta čast doletela le oficirje, če se jih je dalo kako prepoznati. Bilo je tudi tako, da sta dve pohabljeni trupli prišli v eno leseno korito. Velika večina ostalih je končala v skupnem grobišču. Nametali smo jih v jamo, jih posipali z zemljo in to je bilo to.

– Koliko časa ste morali opravljati to gnusno delo?

– Približno štiri do pet tednov pa še po vojni tudi. V prvih tednih po vojni so Rusi ravnali z nami tako, kot če bi mi bili tisti, ki so jim pobili tovariše. K temu so jih napeljali partizani. Pozneje sta se strogost in nadzor zmanjšala. Lahko smo se prosto gibali in tudi naše družine so nas lahko obiskale. To nam je tudi zdelo, ker so prinesli nekaj domačega. Še vino.

– Sedaj pa nam že lahko poveš razlog, zakaj so te hoteli partizani ubiti, – mu je rekel boter.

– O tem vseeno raje ne bi spregovoril. Ampak ni res, da sem onečastil truplo ruskega oficirja.

– Česa so te obtožili?

– Hoteli so mi obesiti za vrat, da sem ponesrečenemu ruskemu oficirju, ki je umrl herojske smrti tudi za mojo svobodo, odrezal penis in mu jo ga vtaknil v usta.

– In to ni bilo res?

– Pa kaj si o meni mislite, boter? Sem mar pogan, da bi storil kaj takega?

– Pa zakaj so te potem hoteli pokončati?

– Zaradi neke mladenke.

– Torej je vseeno res, kar pravijo, šepetajo. Kot pravi pregovor pri nas: „Ni dima brez ognja“ – je utemeljeval Janči.

– Res je, toda ne tako, kot si vi mislite.

– Kaj pa je potem resnica? Kar na plan z njo!

– Resnica je, da me je tista gospa zapeljala! – je odločno trdil fant.

– Tebe?! – smo se vsi zasmejali.

– Vi se kar nasmihaite, kar je res, je res. Ko smo se lahko že svobodno gibali in kdaj pa kdaj zapustili dvorišče gradu, sem se z enim prijateljem sprehodil v mesto. Če hočete, lahko tudi njega vprašate, da je bilo resnično tako. Ko sva šla proti centru, sva z enega dvorišča slišala krik, nato pa stokanje. Odšla sva tja. Videla sva, da pod mogočno jablano leži ena ženska ali pa punca. Brez razmisleka sva pristopila. Ženici sva pomagala na noge. Komaj takrat sva opazila, da ima zlomljeno levo nogo. Mlado in pristrčno bitje sem dvignil v naročje, bila je lahek tovor in sem jo odnesel proti hiši, vmes pa sem prijatelju rekel, da naj gre poiskati zdravnika.

– Pojdi pa sporoči zdravniku, kaj se je zgodilo!

Vedela sva, da živi zdravnik blizu, saj je bil nekajkrat prisoten, če smo s kolegi iz Mure potegnili živega človeka. V tem primeru je on poskrbel za bolnika.

– Pa kaj naj mu rečem? – me je začudeno vprašal.

– Resnico, – sem mu odvrnil. – Pokliči ga sem!

Poškodovano žensko sem odnesel v hišo. Tam sem našel eno starejšo gospo, ki je skoraj omedlela, ko me je zagledala.

– Moj Bog! Moj Bog! Kaj se je zgodilo? – je skenila roke.

– Vaša hči si je polomila nogo, – sem ji odvrnil slovensko.

– Ni moja hči, ampak vnukinja, – je izstisnila iz sebe. – Hitro jo prinesite sem v fotelj! Joj! Joj! – je obupovala.

To sem tudi storil. Nato je prispel tudi zdravnik, ki ga je moj kolega srečal na cesti, tako da je ta lahko hitro ukrepal. Pogledal je mladenkino nogo. Nerazumljivo je mrmral v brado ali pa je nekaj rekel starejši gospe, ker se je obrnil proti meni in dejal, v bistvu ukazal:

– V redu je. Lahko greste! – To je bilo vse. Nihče se niti zahvalil ni, da sva pomagala.

– Zaradi tega ne postavijo človeka pred puškino cev, – je s čudnim poudarkom pripomnil Janči.

– Zaradi tega res ne, – se je zasmejal Lajči –, toda zaradi tega, kar je sledilo, pa že mogoče.

– Zakaj, kaj se je zgodilo? – smo ga vprašali nestrpnost. Komaj smo čakali konec zgodbe.

– Mlada gospa me je nekega večera dala poklicati k sebi. Spoznala sva se. Pogostokrat sva se dobivala, vedno, če sem imel kaj prostega časa. Zagrela sva se drug za drugega... kar pa ni bilo po godu nekemu novopečenemu partizanu, mislim, da je bil celo načelnik paznikov, ker je on hotel dvoriti tej gospodični. Jaz sem bil, na žalost ali pa na srečo, bolj všeč damici. Moj sovražnik pa je tako dolgo načrtoval, dokler se ni spomnil nesramnega načrta.

– In kako si se rešil?

– Dama je takoj povedala zdravniku, ko je slišala, kaj načrtujejo moji sovražniki. Pri njem, pri zdravniku torej, je živel en beloruski polkovnik. Zdravnik mu je zaupal nakane partizanov. Še pravočasno je prispel z osmimi oboroženimi vojaki. Hvala Bogu!

Tako sem ušel prerani smrti. Zato pa sem še dneve in tedne pokopaval nesrečne heroje osvobodilne Rdeče armade.

»Zaporniški cvet«

Še vedno smo proslavljali konec vojne, mir nestrpno čakali, da se bo začelo normalno življenje v naših revnih in obubožnih krajih. Tukaj živeči Madžari so se poskusili sprijazniti z novim položajem, kakorkoli jim le-ta ni bil všeč. Kdo bi z veseljem sprejel usodo manjšine, še posebej takrat, če ga takšen položaj prisili v drugačno, pomanjkanja polno življenje.

Neke noči sta dva oborožena orožnika tudi mene odgnala v dolnjelendavski grad. Sploh mi ni bilo jasno zakaj, ker sem človek zelo mirne narave. Nikoli nisem škodoval nikomur, niti v soseščini živečim kolonistom ne. Niti s politiko se nisem nikoli ukvarjal. Le zato so me odpeljali, ker sem Madžar. Poskušal sem se braniti proti nepravničnemu ravnanju, toda iz dveh brc in nekaj udarcev sem razbral, da je bolje biti tiho in da je najpametneje mirno počakati razplet dogodkov. Prav sem imel, kot se je pozneje izkazalo. Proti večeru sem bil že zopet doma v krogu najbližjih. Zahvala za to gre moji ženi. Bila je dovolj pogumna, da v Novem Mostju med kolonisti poišče enega zaupnika. Dobro smo se poznali z njim. Tako je on začel urejati zadeve in tako sem le za las ušel večmesečnemu priporu.

Še ime osebe, ki me je dala odpeljati, mi je izdal. Žal so bili tudi takrat med nami podrepaniki, ki so si tako zelo želeli zagotoviti materialne ter razne druge prednosti, da so bili pripravljeni spraviti v nesrečni položaj lastne prijatelje ali pa stare sovražnike. Sem mu pa moral obljubiti, da imena „dobronamernega“ vohuna ne bom izdal. Tudi meni ga je zaupal samo zato, da bom v prihodnje bolj pazljiv.

Pozneje so že vsi vedeli in govorili, kdo so bili tisti, ki so skrbeli za „boljšo usodo“ v Prekmurju živečih Madžarov. Ker se takšni „poštenjaki“ niso našli le v naši vasi, ampak vsepovsod. Tudi v sosednjih vendskih vaseh, saj je bilo med interniranci veliko slovenskih mož in otrok, katerih bližnji so bili v „madžarskih časih“ funkcionarji ali pa poslanci.

Za te grozote se lahko zahvalimo kaznovalnim ukrepom z nami živečega večinskega naroda. Tako je prišlo veliko nedolžnih mož, žena in otrok brez krivde, iz političnih razlogov v razna taborišča, v kaznilnice v Mariboru, Hrastovcu, Štentalu, Murski Soboti, Filovcih.

V Prekmurju živeče Slovence in Madžare je prizadelo v dno duše predvsem brezčutno vedenje oblasti – lahko pa celo rečemo, da partizanov – ki niso delalo izjem niti pri nosečnicah, kaj šele pri dojenčkih. Brezsrečno so prisilno odvedli vsakega, ki ga je na takšno nečloveško življenje obsodilo sovraštvo, škodoželjnost ali pa brezmejna zloba. Še najbolj jih je pretreslo, ko so izvedeli, da

zaradi razmer in načina ravnanja z jetniki v teh taborih ostareli, bolni in otroci umirajo nesmiselne smrti kot nedolžne žrtve, ki nimajo nobene zveze z vojno, s sovraštvom med narodi, s kaznovanjem, z maščevanjem.

O tem dogodku sem slišal v Dolnji Lendavi. Zapomnil sem si ga, ker sem ga imel za zanimivega in poučnega. Zavedam se, da se zaradi tega ne bo spremenil svet, toda eden ali drugi, ki bo zanj izvedel, se bo nad tem zamislil in bo poskusil v takšnih ali podobnih situacijah ravnati drugače, sprejeti drugačnost in znati razlikovati dobro od slabega. In mogoče bo tem vrednotam poskusil prilagoditi in živeti svoje življenje.

V barakah je bilo vsega skupaj trideset žensk, starih od dvajset pa vse do petdeset let. Spale so na nadstropnih lesenih pogradih. Še sreča, da je bilo poletje. Tako jih ni pobral „božji mraz“. Je pa bila v tesnem prostoru vročina, soparna vročina.

Bujenje je bilo ob petih zjutraj. Nato je sledil zajtrk. Zajtrk?! Kdo bi si upal tri decilitre črne juhe, ki jo postrežejo v starih vojaških čajnikih s petdeset grami koruznega kruha trditi, da je to zajtrk? Ob šestih se je začelo nesmiselno delo. Ležeči bolniki, ki so se še komaj lahko premikali, so ostali v barakah. Oslabljeni pa so okoli taborišča sortirali kamenje, pleli travo ali pa zbirali slamo. Takšna dela sem tudi sam izkusil v vojski. Da tudi prosti čas počivajočih vojakov ne bi bil „potrata časa“, je poskrbel naš prebrisani, zelo iznajdljiv desetnik z organiziranjem čistilnih akcij za ohranitev čistega okolja. Štirje vojaki so nesli razpeto odejo, vsak je držal za enogal, na katero je potem odred zlagal slamo, če je sploh kakšno našel in to odejo je potem celoten odred, skupaj okoli trideset mož, odnesel na za to določeno smetišče. Pobiranje teh nekaj slamic je lahko trajalo tudi po eno uro. Nekateri so čistili sanitarije, drugi pa so nosili vodo.

Med zaprtimi ženskami so bile tudi nosečnice. Teta Rozika je bila v osmem mesecu nosečnosti, ko so jo odgnali od doma. Njen mož je poskušal partizanom razložiti, jih pregovoriti, da naj jo pustijo doma. Mogoče bi celo oni razumeli kočljivo situacijo, toda z njimi je bila civilna ženskica iz sosednje slovenske vasi, ki jim je ukazala, da naj jo odpeljejo. – Pa saj ji ne bo hudega, saj jo peljemo na lepo mesto. Letovat! – je rekla. Res ji ni bilo drugače nič hudega, le otroka je morala roditi v taborišču.

Nedelja je bila. Zunaj je narahlo deževalo. V glavnem so se vse zadrževale v barakah. Le nekatere so manjkale. Tiste so prale.

Mariška je opazila, da se je Rozika nenadoma prišla za trebuh in zvalila na bok, sklonjena in stokajoča:

– Joj, trebuh mi bo razparalo! – je izustila.

– Hitro pridite! – se je zadrla. – Teti Roziki je slabo.

Več se jih je prerinilo do nošecnice.

– Pustite me skozi! – je rekla teta Juliška. – Jaz vem, kaj je treba storiti v takem primeru. Dvema otrokoma sem podarila življenje.

Ženske so stopile proč. Teta Juliška in Mariška sta položili Roziko na leseni pograd. Iz odeje sta oblikovali zglavnik in ji ga dali pod noge.

– Globoko dihaj! – je bodrila „prisilna babica” skoraj nezavestno žensko. – Pustite ji dihati! Tukaj vas ne potrebujemo! Pojdite na svoja mesta! – je odločno sporočila ostalim.

Te so se resda malo odmaknile, a so ostale v bližini. Vse so hotele biti priča dogodku. Hotele so videti „majhno rožico”«, ki bo kmalu pokukala na svet. Zakaj rožica? Zato, ker je teta Rozika vedno pravila, ko je božala svoj okrogel trebušček: »Samo, da se moji mali rožici nič ne bo zgodilo«; »Moja mala rožica se je prejšnjo noč zelo lepo obnašala«; »Kakšna škoda, da moj mož ne more videti moje male rožice«. Ni minil dan, da ne bi na kakršenkoli način vsaj enkrat omenila dete, ki ji je počivalo pod srcem.

Teta Juliška je potipala trebuh rojevajoče žene. Temeljito jo je pregledala in izjavila: – Še ena do dve uri. Do takrat pripravite hladno in toplo vodo! Lina, ti imaš tudi otroka, pridi pomagat!

– Jaz se na to ne spoznam. Jaz ne ... – se je branila slednja.

– Kaj tarnaš! Menda te ni strah? Pa si ti tudi rodila?!

– Jaz ne vem...

– Ne veš, če si rodila ali pa ne? – se ji je smehljala teta Juliška. – Kaj je Ferko rodil tvojega sina?

Na to so se vse zasmejale.

– Bom jaz pomagam, – je rekla slovenska gospa v madžarščini. – Jaz tudi dva otroka. Jaz rodila.

– Dobro je. Kolikor vem, je Rozika prinesla s seboj obleko za dojenčka. Poglejte med njenimi stvarmi in prinesite sem!

Tako so tudi storile. Tri majhne srajčke, nekaj plenice, raznih kosov oblačil, škarje in še paket vate.

Teta Rozika se je že malo streznila iz zamaknjenosti. Bolje ji je bilo. Bolečine je sicer še imela in popadki so se vrstili vedno bolj pogosto, toda pogumno jih je prenašala. Vedela je, da mora biti v tej situaciji pogumna, če sploh želi roditi zdravega otroka. Počutila se je tako močno, da je sama bodrila pomočnice, naj jih ne skrbi, ker bo vse v najlepšem redu.

– Veste, – je začela, – jaz sem že kar precej stara za to, da bi rodila otroka. Toda do sedaj nisem mogla. Pa sva z možem poskusila vse, da bi do tega prišlo. Umrla bi, če bi kaj ne bilo v redu! – je nenadno obmolnila.

Enako so molčale tudi ostale.

– Ne posmehujte se mi, – je nadaljevala, – da ga kličem moja mala rožica. Tako se veselim, da bom tudi jaz imela otroka, da bom imela potomca, da bom imela nekoga pestovati, razvajati, brezpogojno ljubiti. Velikokrat sem na vrtu opazovala rože, kako „pestujejo” svoje brstiče, dokler le-ti niso zrasli v rože. Takrat sem vedno pomislila, da sama nikoli ne bom imela brstiča. Moj Bog! To me je zelo bolelo! Zdaj sem neskončno srečna, da bom tudi jaz imela otroka, rožico... Joj! – jo je ponovno preplavila bolečina.

Nisem bil prisoten pri porodu. Ni bil enostaven. Ubogi teta Juliška in Mica sta se bolj izmučili, kot če bi bili sami rodili, pa ne enega, ampak dva otroka.

Tretjega avgusta 1945 je v taborišču Štental, v ženski baraki št. 6, srečno pokukala na svet deklica, „rožica zapora“, ki so jo krstili za Virág (Cvetka).

Mučeništvo

Počasi bom zaključil pisanje. Utrudil sem se. Pa niti možgani mi več ne delujejo tako kot v mlajših letih. Vem, da bi lahko pisal še o kakšni stvari, ki se bi zdela komu drugemu bolj pomembna. Konec koncev so ti dogodki, ti družbeno-narodnostni problemi zame tisti najpomembnejši, saj se le v teh vidijo resnični dejavniki, ki so najbolj vplivali na tridesetletni razvoj odnosov in načina življenja pradomovinskih Madžarov in Slovencev, živečih v Prekmurju.

Le še en dogodek imam za omembe vreden. Leta 1948 smo se dokončno rešili morečega prijema Sovjetov. Ni bilo lahko, toda uspelo nam je. Res pa je, da smo pozneje postali v vzhodnem svetu „Titovi psi na verigi“. Zaradi tega nas je začel ta svet prezirati in smo bili v očeh Vzhoda nevarnejši sovražnik kot Zahod, saj smo med obema velesilama začeli oblikovati novo, demokratično naravnano, ljudsko-socialistično družbo. Ob teh dogodkih se je začelo življenje prekmurskih Madžarov izboljševati, začelo je postajati bolj človeško, a ne na vseh področjih.

Takoimenovana „železna zavesa“ je onemogočala tukajšnjim Madžarom vsakršen stik s sorodniki, prijatelji in znanci v matični državi. Varnostne ukrepe na jugoslovansko-madžarski meji so tako zelo poostriili, da je niti zajec ni mogel prečkati brez kontrole. Na madžarski strani so med dve vrsti bodeče žice postavili še minsko polje širine petih metrov. Pokeg tega so uredili 10 do 15 metrov široke okopane in grabljane sledilne pasove, še bolj v sredi pa raketne indikatorje z žičnim sprožilcem.

Jugoslovanska vlada je z navodili iz Beograda zahtevala zbiranje podatkov in je to tudi organizirala na vzhodni meji. V interesu tega so vpoklicali, večinoma prisilno, več sto jugoslovanskih Madžarov in pripadnikov drugih narodov, ki so znali madžarsko, da so opravljali te smrtno nevarne naloge. Ministrstvo za notranje zadeve je po temeljitem preiskovanju pri določenih osebah vedno in brez izjeme našlo prave razloge, bodisi družinske, bodisi drugačne, resnične ali pa izmišljene, da so morali ti „vohuni“ iti opravljat „delo v tujino“, ne glede na to, če prostovoljno ali pa prisilno.

Neki poročen mož z Gorička mi je povedal svojo zgodbo, ko je bil z mano v sobi v soboški bolnišnici:

„Ura je bila menda tri po polnoči. Točno ne vem, ker sem se bolj pozno odpravil spat. Kmalu sem zaspal. Trdno sem spal.

Zbudilo me je, ko je nekdo z vso silo tolkel po vratih sobe. Mislim sem, da bo polomil vrata. To se je tudi zgodilo. Tudi moja žena se je prestrašeno zbudila. Zgroženo me je gledala. Še sreča, da otrok ni slišal hrupa. Šibki podboji vrat prej popustijo kot močna ključavnica.

Trije so prihiteli v sobo. Še si nisem opomogel od presenečenja zaradi čudnega in grobega vdora, že me je zgrabil gorili podoben, v črno oblečen, na matadorja spominjajoč tip, ki me je zvlekel iz postelje.

– Obleci se! – mi je ukazal.

– Zakaj pa to? Kaj iščete tukaj, kako se to spodobi? – sem vprašal, ko sem lovil zrak.

– Zapri! – je pristopil do mene gorila.

– Če boš ubogal, bo s tabo vse v najlepšem redu, – je rekel tisti z usnjenim plaščem.

– To je protizakonito! Nimate pravice! Pokažite mi papirje!

Hiša ... – sem začel naštevati svoje pravice, toda velikan me je prijel z rame. S svojimi gromozanskimi dlanmi me je močno stisnil in me treščil po glavo z dlanjo skrito, v usnjene rokavice.

Mislim, da sem si takrat poškodoval lopatico.

– Če boš držal jezik za zobmi in boš izpolnil naše ukaze, se ti ne bo nič zgodilo! – me je spet opozoril tisti v plašču, tokrat tako, da sem spoznal, da ne trpi ugovora. – Obleci si nekaj in hodi z nami pa brez besed!

– Toda kam?

– Boš že videl.

– Toda... jaz...

– Daj, še eno mu primaži, da ga spraviš k pameti! – se je vmešal v pogovor tretji, ki je do sedaj stal pri vratih, v ozadju.

Opazil sem, da je bolje, če bom ubogal. V teh dneh sem slišal, da so J. Ferkoja tudi ponoči odvlekli od doma ljudje iz notranje uprave. Od takrat o njem ni bilo ne duha ne sluha. Njegov oče je šel na policijo in prijavil, kaj se je s sinom zgodilo. Rekli so, da bodo zadevo raziskali. Naj gre lepo mirno domov! Da je čisto mogoče, da je sin že doma. Od takrat ga niso več videli. V vasi šepetajo, da je veliko streljanja ponoči blizu meje in da ljudje izginjajo brez sledi.

Ko sem se oblekel so me odvedli iz sobe.

– Prosim, dovolite mi le, da se poslovim od žene, da poljubim sina!

Dva manjša sta pogledala orjaka. Ta pa mi je čez kratek čas s kimanjem dovolil.

– Lahko greš notri! Damo ti pet minut. Ampak pazi, kaj boš počil!

Vrnil sem se v sobo. Gorila me je spremljal. Moja uboga žena je sedela pri posteljici in obupana, solznih oči megleno gledala sina.

– Boriška moja, – sem jo objel, toda besede so se mi zadrgnile v grlu. Brez besed sem jo držal naročju.

– Pohiti! – sem slišal za hrbtom.

– Pazi na Janija! Vse bo v redu, – sem zamrmral.

Optekel sem se iz hiše. Pri vratih največje sobe je stala oborožena podoba. Od znotraj sem slišal tožech jok moje matere. Nato sem slišal očetov pomirljivi glas: *“Pomiri se, Mari, ne joči! To je najbrž pomota, nesporazum. Boš videla, Pišti bo že zjutraj doma, ker...”* Nadaljevanja nisem slišal, ker so me že potisnili iz hiše v temo. Tam so me prijeli za roke in me odvedli do gromozanskega črnega avtomobila na bližnjem parkirišču.

– Noter se usedi! – je rekel posmehljivo, ko je odprl zadnja vrata. – Vidiš, potoval boš kot gospod. V takšnem avtomobilu še v sanjah nisi sedel.

– Da vas vsaj ne bi spoznal! – sem si mislil. Nisem se upiral, niti nasprotovati nisem mogel, saj so me enostavno porinili v vozilo.

– Kam me peljete? – sem spet prestrašen vprašal.

– Tišina! – se je zadril tisti, ki je sedel spredaj.

Jutranja zora je začela razkrivati temnosivi pajčolan, ki je prekrival nebo. Nekaj zvezd se je zalesketalo s sijočimi očmi v nočno panoramo, ki je postajala vse svetlejša. Nekje daleč vstran, mogoče v notranjosti kakega iglavca v gozdu Bukovnica, se je oglašala ravnokar prebujena kukavica in s tem napovedovala rojevanje dneva. Poletno jutro je obetalo lep in prijeten dan. Hotel sem ugotoviti, kam me peljejo, toda avtomobilska stekla so bila prekrita z zaveso. Tako se nisem imel možnosti orientirati.

Ustavili smo se na kamnitem dvorišču. Obdajal nas je siv in neprijeten betonski zid. Skozi temno pobarvana železna vrata so me pospremili v kar precej okusno in prijetno opremljen prostor. Edino mlačno svetlobo je dajala lučka v desnem kotu sobe. Komaj kaj je bilo videti.

– Usedi se! Izpred mene! – sem slišal od postave, ki je sedela za pisalno mizo.

– Kaj želite od mene? Jaz nisem zagrešil ničesar napačnega, ničesar protidržavnega, da bi si zaslužil takšno ravnanje! – sem se začel upirati.

Oni mi nič ni rekel. Pustil mi je govoriti. Pa saj mi je kmalu zmanjkalo besed. Nekaj v meni je povedalo, da tukaj lahko govorim vse in kolikor želim, pa bo tako, kot če bi govoril steni. Tako ali tako se bo zgodilo točno to, kar Oni želijo. Kdo so Oni? Seveda Uprava za notranje zadeve, udbaši.

Dolgo časa smo molčali. Brez besed smo se gledali. Mrtva, strašljiva tišina se je razpasla v že tako tiho sobo. Nato se je oglasil.

– Tega te prosimo, – toda barva in moč glasu sta mi dala jasno vedeti, da tukaj nikakor ni šlo za prošnjo, ampak za ukaz, zahtevo, katere nikakor ni bilo mogoče zavrniti –, da greš prek v „sosesčino”, na Madžarsko. Odnesti bi moral zelo pomemben paket našemu zaupniku.

– Ampak... – sem začel...

– Dovolj! – je zadušil moje besede. – To moraš storiti, drugače bo tvojo družino doletelo veliko slabega. Saj imaš rad ženo in sina, kajneda? Mater, očeta in sestro? – njegov glas postal prilizujoč. – Če jim ne želiš žalega, potem boš izpolnil prošnjo! A ne?

Naenkrat nisem več vedel, kaj naj si mislim o celotni zadevi. V vasi sem velikokrat slišal, da so izgnali posameznike ali pa cele družine madžarske narodnosti ali simpatizerje Madžarov. Rekli so, da partizani. Takrat sem mislil, da so vse le govorice, zlonamerno govoričenje. Sedaj sem na lastni koži lahko izkusil, da ni le govoričenje. Tudi to so šepetali, da uspejo prestopiti na mejo tisti, ki znajo madžarsko ali pa imajo na Madžarskem sorodnike. – Toda moj oče je miroljuben človek, tako kot jaz, – sem ugovarjal. – Nismo bili člani nobene partije, nobene organizacije. Oče niti pušičar ni bil. Niti simpatiziral ni z njimi. Nikoli ni škodoval nikomur, še muham ne. Vedno je vsem pomagal. Še med drugo svetovno vojno je poskušal pomagati interniranemu slovenskemu prijatelju in ga obvarovati. Celo paket mu je nesel v Sárvár. Tudi nedolžno, doma puščeno krstno hčer je vzel k hiši in sta jo z mamo vzgajala, kot če bi bila njuna lastna hči.

Iz miselne zamaknjenosti me je spravil v resničnost ukazovalen glas.

– Moraš izpolniti naše zahteve! – sem slišal ukaz, kateremu ni bilo mogoče ugovarjati. – Če ne želiš, da bomo tvoje starše odpeljali v taborišče, da tja zvlečejo tvojo sestrico, jo mogoče celo onečastijo, potem boš kar izpolnil naše zahteve. Tebi se tako ali tako ne more zgoditi nič hudega, – se je zmehčal trdi glas. – Te bomo pripravili na pot. Vse ti bomo temeljito pojasnili. Resnično se ti ne more dogoditi nič hudega, saj ne boš ne prvi ne zadnji človek, ki ga je doletela tako pomembna naloga. Do bodeče meje te bomo spremili. Tudi preko minskega polja ti zagotavljamo varen prehod. Bolj v notranjosti se ti pa nič ne more zgoditi, saj poznaš tiste predele. Po „osvoboditvi“ si že večkrat hodil pri sorodnikih. Z veseljem te bodo sprejeli. Nesel jim boš darilo.

– Ne!...

– Do večera imaš čas, da premisliš o zadevi! – je prekinil moj izbruh. – Do takrat ostaneš tukaj. Kosilo boš dobil. Upam, da imaš možgane na pravem mestu! – se mi je čudno zoprno nasmejalo.

Zapustili so prostor in za sabo zaklenili vrata.

Dolgo sem premišljeval, kakšne možnosti imam. Nobene pametne ideje nisem dobil. Med razmišljanjem sem se spotil. Pozno popoldan mi je šesti čut že govoril, da sem izgubil, da se bom vdal. Končno sem se odločil. Nevarno in ne prav častno delo bom opravil zavoljo miru moje družine. Ampak le pod pogojem, da dobim garancijo, da moje družine več ne bodo nadlegovali. – Zagotovilo? V teh časih, ko morajo Madžari držati jezik za zobmi?! Sinovi fašističnih poražencev vojne?! Toda jaz in tukaj živeči Madžari smo se tukaj rodili, pradomovinarji smo. Nismo tujci, „prišleki“ kot mnogi drugi, ki si sedaj zagotavljajo oblast z

nečloveškimi metodami. Vseeno bom opravil. Nimam česa zgubiti. „Kdo reskira, ta profitira!” – pravi pregovor, toda tudi sam sem opazil, da se slepim z naivnimi sanmi. V tem svetu se lahko le klanjaš, če želiš preživeti.

Do prehoda je prišlo prihodnji teden. Vse je šlo kot namazano.

Svojih sorodnikov nisem več našel. Komaj pozneje sem izvedel, da so jih odpeljali v notranjost, na Alföld (Velika nižina) na prisilno delo, ker so bili sorodniki „Jugojev”. Kljub temu sem bil deležen izjemnega sprejema. Videti je bilo, da me pričakujejo. Čudno. Nerazumljivo. Pet jih je bilo. Do zob oboroženi. Ko sem trkal na okna stranske sobe, sem čutil, da se je mojega hrbta dotaknil trd predmet, nekje v predelu srca. – Izgubil sem se, – sem presenečeno dejal.

Prav zgrozil sem se od trdega glasu:

– Roke gor in lepo mirno, drugače se boš prebudil v onostranstvu!

– Tam ti vsaj trkati ne bo treba, saj te bo sveti Peter že pričakoval, – se je režal drugi.

Tako se je, mogoče da čisto spodobno, končala moja „izjemna avantura v tujini”. Tri leta sem „letoval” v Kőbányi in Vácu.

Pa so se me usmili.

Spet doma. Svoboden! V prelepi prekmurski pokrajini. Če imam kaj prostega časa, potem greva s sinom pohajkovat po iglastih gozdovih Goričkega. Uživava v miru in tišini gozda, v njegovem čarobnem, za dušo in srce pomirjujočem vzdušju. Poslušava vedro ptičje petje. Občudujeva zvitorepe veverice, ki poskakujejo po vejah velikanskih smrek. Med njimi se jih tudi najde nekaj, ki naju že poznajo. Z nekaterimi sva se spoprijateljila. Še posebej so se navezale na Janija. Njemu si upajo celo sestiti na rame in mu z dlani pobirajo sladkor ali pa olupljene orehe.

Dvakrat mesečno, ob sobotah ali nedeljah, gremo v Hetés. Žena je iz Banute. Tast je velik in strasten ribič. Želi, da bi postal tudi njegov vnuček. Zato poskušata ob sobotah kaj ujeti v Ginyi (Črnec) ali pa v gramoznici. Če jima uspe bogati ulov, potem o tem z veseljem povesta vsem drugim. No, mogoče zgodbo še malce obarvata.

Moj sin Jani ima zelo rad, če mu govorim o miru, o brezskrbni sreči ljudi in o človeških radostih, ki temeljijo na odpuščanju. Ko mu pripovedujem o tem, mu obraz ožarijo plameni, v očeh mu zagori ogenj navdušenja, vse njegovo bitje zasije od sreče.

Sklepna beseda

Do tukaj je „dnevnik”.

Mislím, da je očitno in da ste dragi bralci, že ugotovili, da sem v pripovedki vpletel lastne opazke, izkušnje in spomine. Tako je. Priznam tudi, da sem zame nepomembno pisanje iz zvezka izpustil ali le delno povzel. Nisem napisal zgodovinskega romana. Tega si niti želel nisem. Da se tudi razumeti, da imajo vse izmišljene zgodbe v knjigi namen predstaviti usode prekmurskih ljudi skozi trideset let. Če se osebe, kraji zdijo komu znani, prav tako kot tudi dogodki sami, je to zgolj naključno, je pa tudi mogoče, da vsi dogodki in osebe verodostojno prikazujejo raznoliko življenje narodov na našem območju.

Želim si, da bi nepravični medsebojni odnosi, duševno trpljenje, telesna krutost – posledice Trianonske pogodbe – čimprej postali le bled spomin na hude dni. Temni spomini naj utonejo v globine pozabljenja in pomiritve, učimo se sprejemati drugačnost, spoštujemo drug drugega in oljčna vejica miru naj bogata vzbrsti!

Genterovci, september 2004

Prekmurske narečne besede

»rebre« = del statve

Dobola, Lapác, Nagyörü = ime zemlišče

kinton, šmarnica, kövidinka = vrsta grozd; vino

rapšic = divji lovec

šokčev (sokac) = narod

klujsko pokajena slanina = po „clujsko“ dimljena

„žvižgavo breskovo žganje“ = (fityölös pálinka)

bankaš = denarnica

banda = skupina

ringlišpil = vrtiljak

švercati = tihotapiti

»rata« = rusko lovsko letalo

»Štuka« = nemško lovsko letalo

kibla = posoda za iztrebljevanje

bučka = večja čutara

prišlek = potepuh, priseljenc

József Varga, upokojen univerzitetni profesor, jezikoslovec, pesnik, pisatelj, Vitez Madžarske Kulture. Rodil se je 17. septembra 1930 v Virovitici (Hrvaška). Osnovno šolo je zaključil v Genterovcih, učiteljske pa v Murski Soboti. Učil je na več šolah v Prekmurju.

Leta 1966 je na Filozofski Fakulteti Univerzve v Novem Sadu diplomiral iz madžarskega jezika s književnostjo.

Leta 1976 je na Filozofski Fakulteti Univerze Loránda Eötvösa v Budimpešti pridobil strokovno srednješolsko profesorsko diplomo iz madžarskega jezika s književnostjo. Tam je leta 1986 tudi doktoriral prav tako iz madžarskega jezika.

*Od leta 1980 vse do svoje upokojitve je bil predstojnik katedre na Oddelku za madžarski jezik s književnostjo, na Pedagoški Fakulteti Univerze v Mariboru.
Živi v Genterovcih.*